

Irodalmi Jelen

XVIII. évfolyam, 206. szám
2018. DECEMBER

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Főmunkatársak: **Szőcs Géza, Makkai Ádám** (Budapest)

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Király Farkas** (próza,

műfordítás), **Laik Eszter** (helyszíni tudósítások), **dr. Hegyi Pál**

(tudomány, esszé), **Simon Adri** (kritika), **Szőcs Tekla** (fotó)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón **VEREBICS KATALIN** festménye

Böszörményi Zoltán versei

Amíg meg nem kóstollak

*míg hajad bársonyfürtjei
homlokomba nem hullanak,
míg nem játszad az el
a szemedben bujkáló fénnel,
s hangod lágy hullámai
nem áztatják a bennem egyre
növekvő némaság oázisait,
míg kezed szelíd lángja
nem simogatja meg arcomat,
míg el nem pazarolod melled kincseit
türelmetlen ajkam pitvarában,
és hasad selyméhez nem ér
láz fényezte tekintetem,
míg meg nem ízlelem öled
tüzes nedveit,
addig nem kóstoltalak meg,
addig nem vagy enyém.*

A végtelen dallama

*Csak látni vélem, amire nézek,
látásom csal, szükségszerűségem az anyag.
Minden látásomban ő az igaz.
Míg térdelek, s osztom véleményem,
az igazban ott ólálkodik a van,
mégsem kérdelem, mi végett él a sas.
Kibékülnék önmagammal, az élménnyel,
de az akarat roppant erő, mást takar.*

*A kéz legyőz, a végtelen dallamára tanít,
a láttatás szenvedélyfonala megszakad.
Markába nem szorít a gyönyör,
ritmusa, pergése mégis bőrömbe hasít,
ha a várakozás tojáshéját feltöröm.
Mától a pátosz, a vágy gyógykezel,
extázist, türelmet, erőt, elmúlást terem,
s mindent, mit festeni kész a képzelet.*

Furor

*Mecénása vagyok
minden veled töltött
omló éjnek,
a tombolásnak,
mely vallomássá szelídül.
Úgy úszom
a lázongó érzelem vizében,
mint ki partot akar érni,
életéért küzd.
S ahol fények csillognak,
a part ott te vagy.
Vak szenvedés nem kísért,
az élet egy mozzanat.
Moccan a térben
minden lélekbe fúlt virradat.
A kígyózó kézben,
hol a vágy is partot ér,
mindegyikben te vagy.*

Pósa Zoltán

Akinek a csutka is elég
*Igaz mese Hunniából,
az Úr 1973-dik esztendejéből*

Apály volt, amikor a Duna (vagy a Tisza, esetleg a Balaton?) partján félig homokba süllyedt palackra talált. Előre káromkodjon, elriassza a csekély illúziót, ami a minden valószínűség szerint vizes papírfoszlányt rejtegető üvegtesthez tapadt? *Eh, játszottunk olyat, hogy hiszünk a folyó vagy a tó fenekére rejtett kincsekben. Akár a nagy hun király, Attila hármaskoporsójára történő utalásban is reménykedhetnénk, ha a Tisza vagy a Maros mentén, netán a két folyó szögében lennénk. Talán telik még az erőmből egy erőtlen – minő paradoxon! –, eleve szétpattanásra ítélt, színes buborék megalkotásához, s a tovatűnt illúziók nyomán támadt újabb csalódás elviseléséhez!*

(Amint látjuk, a halász nem buta ember, mérlegeli a választás lehetőségét. Az is megfordul a fejében, hogy vajh' nem kéne-e kapásból ezen ócska palackot visszajuttatni oda, ahonnan vétetett. Legyen egy halovány emléke, amelyet később a megváltás örökre elmulasztott lehetőségeként emlegethet. Vagy elégedjen meg egy szerény – nono, nem is oly szerény, sőt! – küllemű flaskával?)

Az utóbbit választotta: bő hatdecis, különös formájú boros-, pálinkás- vagy afféle finomszeszes üveg, a nyaka karcsú, nem is oly közönséges, mint első blikkre látszott. *A fene egye meg, ha nem lenne ilyen extra forma és méret, visszaválthatnám Tragony boltjában, s az árért kaphatnék Kalapó nyulasi kocsmájában egy korsó Kőbányai sert.*

De így is inkább a megszokás, mint a kíváncsiság nyitotta ki vele az üveget. Kezében a palack nyomban úgy elnehezedett, hogy muszáj volt leülnie. Fehér homályfoszlány terebélyesedett előtte. Egy pillantást vetett az égre, majd lesunyta a fejét. Iszonyú a lila Androméda-ködbe burkolt, megsokszorozódott Nap. Furcsa, meg-

fogalmazhatatlan, álmokban előbukkanó sejtéseinek adott testet, amelyek most teljes eklektikumukban, s mégis csodálatos egyszerűséggel bontakoztak ki előtte. S egyszer csak – *jaj, ezt nem szabadna, ezért börtön jár!* A lila köd lassan tovavibrál, vér, hó, erdő... hatalmas piros-fehér-zöld lobogó fedi le a horizontot, középen hatalmas, kör alakú lyukon át remeg, szikrázik a tűznarancs nap fénye... *Nem, legalább ezt ne... Nem akarom hallani...* De mindhiába.

A hang nem volt földöntúli, de betöltötte a mindenséget. Hangdübörgés, basszusdübörgés, égdübörgés...

– Pillants föl az égbe újra, halász!

– Nem játszunk Ezeregyéjszakát, én nem az a halász vagyok, te meg nem az a szellem, aki nem is létezik. Vagy mégis? – próbálja remegő hangon tréfára fordítani a szót, de nem mer fölneézni.

– Ugye jó könnyednek lenni? – fúzi hozzá valamivel bátrabban, hirtelen humora is támadt...

– Ilyen szellemes, duplatelitalálatos riposztra korábban nem lettél volna képes – mennydördül a válasz. – Úgy értem, mielőtt kinyitottad volna a palackot. – Ugyan már, miért ne lettem volna képes? Azt hiszed, csak akkor vagyok valaki, ha te megszálasz? – sértődik meg hirtelen a halász.

– HEHEHEHEHE – gigantikus kecskemekegés. – Persze, ti földi emberek, ha sikerül nektek néha, valahogy paradox módon, megokosodnotok, megszáll benneteket a szellem, pontosabban megmutatkozik előttetek egy szellem, rögvest megtagadnátok a tegnapi... fenét – keresi a szavakat –, egy pillanattal korábbi önmagatokat is. Ahogy Sören Kierkegaard mondaná: aki eljutott a létezés etikai stádiumába, elfelejtené az esztétikait, az Élet mérhetetlen gazdagságától elfordul, s méricskélni, mérlegelni kezd, azt hiszi, ettől következőes a nagy, vallásos, egzisztencialista választáshoz, pedig ettől válik igazán következtelenné. A bölcsesség nélküli, utilitárius rafinéria, a pusztá formál-logika végül is szegényesebb, silányabb az önfelelt azonosulásnál. „Én halász vagyok!” – hajtogatod csökönyösen. Felejtsd el, és higgy! El kell jutnod a vallási stádiumba; ha az öreg dán mester megnyugtat, reá is hivatkozhatom: nem leszel újra együgyű, csak a teljességet kapod

vissza, újra megláthatod, de immár teljes megvilágításban, a végső okot; s hogy igenis: van OK. Akarsz találkozni Istennel végre?

A halász behúzott nyakkal hallgat.

– Pillants föl újra. Androméda-ködeim azóta fölszívták a föld távlati képét, vérnarancs színben virít lobogótok égő stigmája. Akarsz-e lenni a kutató, aki fölhalmoz? Az intelligencia, aki rendszerez? Egyszerre látod a magvat a héjjal. A jelenséget a lényeggel. Megfoghatsz léted Kolumbusz-tojását. Gondold el: olyan Szüsziphosszá válhatsz, akinek sikerül megállítani a görgésre kárhoztatott sziklát – hiszen a szikla is szenved, csak ti nem tudjátok – a csúcson. Gyönyörködve tekintesz alá a bércről, megpihensz a szikládön, ejtőzöl, azonosulsz – eltávolodsz, ameddig tetszik. Nem az idők végezetéig, mert olyan nincs, hanem ÖRÖKKÉ!

– Tehát meg kell halnom? – összegez a halász.

– Kishitű! Nem emlékszel, *hogy 17 éve még rólam álmodoztál...* Lengetted kezeden a lukas zászlót, és énekelted, hogy *lobogónk égő stigmája, forradalmunk emblémája*, s hogy takarodjon el hazád földjéről MINDEN IDEGEN ELNYOMÓ! MEGSZÁLLÓ HAMIS HONFOGLALÓ!... Legyen így. Teljesíthetem minden kívánságodat. Lehetsz te, a hazád és az emberiség is, halhatatlan, bevonulhatsz a Teremtő, a Megváltó és a Vigasztaló szentháromságának birodalmába, vár reád az Áldott Szűz, Jézus evilági édesanyja. Mindez lehetségessé vált! Csak kívánnod kell tőlem: FÜGGETLEN, SZABAD ÉS BOLDOG MAGYAR HAZÁT! És lehetsz SZABAD! Minden honfitársad egyet akar – ha te is úgy akarod. Kérd hát tőlem ezt! Fölkínálom neked a legszebbet, a legtöbbet, a legnagyobbat, amiért e világon lenni érdemes. Te meg értelmetlen, hazug szavakon lovagolsz. Az előbb már fölpillantottál. Hazug, önámító – nem, inkább önszegényítő, száználmas – dolog folytatni itt és most, 1973-ban ugyanúgy, ahogyan *tizenhét esztendeje élsz*, ifjú álmaid temetése óta. AZT A LÁTVÁNYT ÚGYSEM FELEDHETED.

– De én éhes vagyok, s ma még semmit sem fogtam, és várnak a fiúk Kalapónál egy pofa Kőbányaira... S az asszony megszid, ha nem veszem meg Tragonynál a harminc deka parizert és a három-hatvanas kenyeret.

– Balga! Nem veszed észre, hogy beszélgetésünk kezdetétől kába fél- és álnyugalmadnak úgyis vége szakadt? Légy bölcs és bátor újra, ismerj meg egészen, ha már kiszabadítottál másfél évtizedes – tizenhét esztendő, évezredes, milliós, egynapos: lényegtelen – palackbörtönömből. NE LÉGY OLYAN, AKINEK AZ ÜDVÖSSÉG, A PARADICSOM, AZ ÉDENKERT IGAZI, IMMÁR ISTENTŐL MEGÁLDOTT ALMÁJA HELYETT A CSUTKA IS ELÉG. Vigyázz arra, amit mondasz és teszel!

A halász merev nyakán pattanásig feszül minden izom a két-féle akarástól. Már mozdul a feje, szeme egyre többet fogad be a horizontból, lelkesen lyukas trikolort lebegtető-lobogtató kisfiúkat, szűzmáriás, Szent István-, Szent László-koronás zászlóval éneklő öregeket lát kipirult arccal.

– Bizonyítsd be, hogy a palackból jöttél – suttogja valaki a halász hangján.

A megszokott dörgés már szinte halk a csüggedéstől...

– Látod, ez az én örök kálváriám. Engedelmeskednem kell a kíváncsiság minden parancsának, még ha látszatkíváncsiságról van is szó, hiszen te nagyon jól tudod, honnan jöttem, és ki vagyok, de be kell tartanom a játékszabályokat, s ha visszaparan csolsz a palackba, vissza kell mennem.

Gondold meg! Ha nemcsak egy pillantást vetsz rám, meglátod, milyen értelmetlenül akadékoskodsz. Te nem vagy oly balga, mint a többiek, hogy értelmetlen, buta, kapzsi kívánságokat zsarolj ki tőlem. De ha már okos vagy, legyél egészen az!

Ám a halász még a szemét is behunyja, kézbe fogja az üveget, megvárja, míg egészen el nem nehezül. Mikor nyilvánvaló, hogy eltűnt a szellem a palackban, bedugaszolja. Még hallja az elkönynyült butéliából a mormolást:

– Nyisd ki, te szerencsétlen! Te örök rab!

Halk csobbanás. A víz színén kis örvénygyűrű. Elsimul, marad a kékből fokozatosan visszazöldülő, s lassan az alkonyat szürke pirosát magába lényegítő víztükör.

Somorjai Réka

Álom kétezer-hatból

Nekem a szigetcsépi Duna-ág fűzfáinak és sásainak tavaszi illata a kedvencem. Amikor a májusi nagy viharok után felköhögik a vízijácint lila szirmait a naphalak. Csak ekkor válik az emberi szaglólóhám számára elkülöníthetővé a friss és felhasított nádlevél vérző ereinek páragőze és a halott, fertőbűzős víz szaga. Álmomban kifutottam a korhadó stégre, ahol Valérka, a nagyapám huszonkét évvel ezelőtt beleszagolt a Duna gyomrába, és zuhanása közben magával szakított egy nádbugát. *Valérka!*, üvöltött a sóvirágokon átgázoló nagyanyám, futás közben lehányva magáról pöttyös papucsát, de mire odaért, már csak az összecuppanó víz szája köpte fel azt az egy nádbugafejet. Azóta sem láttam nagyanyámat azon a stégen ülni.

Pedig a kékre festett bádogcsónakban hazaevező Valérka elé szeretettel járt ki. Délutánonként a stég fokán ült, és várt. Közben lábaival csapdosta a vizet. Nem szeretett giccses lenni, annak látszani sem, így csak püfölte a víztükröt. Nem simogatta azt, és nem érzélgősködött minden arcát érő napsugár fölött. A nagy viszontlátásokba belepirult, a nagy búcsúzásokkor pedig mint kígyót megpillantó vidrát, őt is elfogta valami furcsa félelem. Ezért amikor Valérka a csónakot oldalba kapó szellőkés segítségével kikötött a stéghez, nagyanyám egy ügyes fonákkal felpattant, és felsietett a lépcsőn a házba. Nem köszönt Valérkának, csak megvárta azt a másodpercet, amikor kikötött, megnézte magának a viszontlátás pillanatát, de az arcára futó vörösség már a házban érte. *Még mindig szeret*, motyorászta Valérka, aki ilyenkor általában nagyanyám után nézett, megeresztette szemeit a papucsock apró, fehér pöttyein, és nyugalommal indult utána.

Egyik este nagyanyám váratlanul felült az ágyban. Valérka! Azt álmodtam, hogy meghalsz. Hullámokkal álmodtam. Betörtek a hálószobánkba, elárasztották a nappalit, és lecsorogtak a szuterénba is. Ledobtam a köntösöm, hogy meneküljünk, *Valérka, odanyúltam a jobbmra, de nem voltál ott, nem aludtál mellet-*

tem. Nem találtalak sehol, és hiába kiabáltam, hogy segíts, Valér, segíts! Senki sem jött. És a hullámok lemostak az ágyról, le a lépcsőn, a stégre, bele a Dunába. Én nem ismerem olyan jól a Dunát, mint te, eltévedtem, tehetsz is róla! Sosem mutattál meg semmit nekem a sóvirágokon kívül. És így csak bolyongtam a Duna iszapos aljzatán, sokáig bolyongtam, de nem találtam mást, csak egy leszakadt nádbugafejet. Valérka megsimogatta nagyanyám hátát, majd a homlokát is, és visszasimította az ágyra. Aludj, mert csak álmodsz, rosszat álmodsz. Majd visszadölt ő is mellé.

De aznap éjjel már nem hunyta le a szemét. A Margit-szigetre gondolt, ahova gyakran kijártak nagyanyámmal. Megkeresték az első pirosra festett kőpadot, ahonnan ráláttak a hegymenetben haladó bárkákra és hajókra. Nagyanyám gyűlölte a romantikát, minden napfényben úszó hajó láttán fél centivel kintebb ült a piros padon. Valérka féltette, hogy a végén még leesik a padról, ezért lemondott gyerekkori álmairól, hogy egyszer majd ő is egy ilyen hajó kapitánya lesz, és megelégedett egy szigetcsépi házzal meg a kék csónakkal.

Amíg erre gondolt, alvó nagyanyámat figyelte. Eszébe jutott, hogy milyen lett volna az élete, ha huszonkét évesen, azon a december végi estén nem bocsát meg nagyanyámnak. Arra is gondolt, hogy mi lett volna, ha nem veszi el nagyanyámat, hanem azt a másik nőt választja, aki nem volt sem magas, sem alacsony, nem volt se szőke, de barna sem, nem ingadozott a testtömegindexe, és nem szerette az erős fényt, viszont a sötétben rettegett. Elképzelte, hogy azon a decemberen nem bocsát meg a nagyanyámnak.

Nem bocsátok meg, mondta ki magában. Én hajóskapitány leszek, és nem kell sem a pöttyös papucsod, sem az összes fekete hajszálad, nem kellene a szarkalábak a szemed szélén, nem az ölelésed, a kis üveghattyúk sem kellene, amiket a zsibiben vettél, mert olyat akartál adni nekem, ami kevésbé érzélgős, mint egy szív alakú mézeskalács vagy kakasos nyalóka. Amikor kimondta ezeket a szavakat, úgy elszomorodott, hogy önkéntelenül belemarkolt nagyanyám vállába, aki a szorításra felébredt, levette Valérka kezét magáról, és megsimította Valérka arcát: Aludj, mert csak álmodsz, rosszat álmodsz, suttogetta.

Szekáry Zsuzsanna versei

Az anyák

*Az anyák csendben jönnek a világra.
A kevésre azt mondják, nem szeretik.
Dzsengát építenek az elmosott edényekből.
Vádló szavak nélkül törlik a könnyeket.
Titokban isszák a vodkát.
Csendben viselik a csonttörő pofonokat.
Helyettük a nővér kiált fel.
Miután gyermekük felnőtt, plüssmacikkal
veszik körül magukat.
Az üvegszemek vég nélkül ontják a könnyeket.
De csak tükröt tartanak, vigaszt nem adnak.*

Tükröződés

*Könyvekbe temetkezem. Száguldok a kék metróval.
Védelmi vonalat vonnak körém a lírikus gondolatok. Nem nézek fel, nem figyelem, mi van körülöttem. Félek, hogy az üres, élőhalott tekintetek magukkal rántanak. Délibábok tarka ruhákban, üveges, szenttelen a tekintetük. Nem nézek ki az ablakon, és a telefonom kijelzője sem segít meglátnom a tükröződésben a hasonlóságot.*

Erdélyi Hold

*Az álom zavaros, zöld tó. Taszít.
Ujjaim között kesernyés füst kígyózik
az égig érő fák felé.
Pestről nem látni a bölcs hegy köré
gyülemlő, fekete felhőhadat,
amiből telt idomú Luna,
öreg barátnőm,
dölyfösen lép ki.
Mégfürdet, betakar
az éj ezüstös, kék levével.
A cigaretta lassan ég,
akár ez a perc,
nem siet sehová,
csend dorombol a Hargita lábánál,
jöllaktak az éhes farkasok.*

Napsugárfiú

*Lakik erre egy Napsugárfiú.
Amikor először találkoztam vele, csaknem elgázoltuk.
Nem nézett se jobbra, se balra, csak örült.
Örült a fáknak, a napfénynek, a hőségnek, a kék égnek.
Mi pedig találgattuk, hogy mit szívhatott.
Napsugárfiú sudár, vékony, borzas szőke haja az elemek játékszere.
Ujjaival dallamokat zongorázik a levegőben.
Mosolyogva dobja ki az elhagyott szemetet.
Dr. House betegséget keresne rajta,
mert a boldogság manapság kórság.
Mégis, talán közülünk egyedül ő egészséges.*

Lőrincz P. Gabriella

Ribancok

Akkoriban mindent eladtunk, mindent átcsempesztünk, mindentől pénzt csináltunk. A napszámosmunka épp annyira hétköznapi volt a diplomás tanárok körében, mint egy pohár víz megivása. Az addig biztos megélhetést, a gyárat bezárták. Eluralkodott a káosz, és hatalmasra nőtt a megvehető emberek száma.

Zsuzsival hajnalban indultunk útnak, hogy reggel hétre két falun és egy határátkelőn átérve beálljunk az uborkaszedők közé. A határ mindkét oldalán otffelejített, kopott csillagok az épületeken, a letűnt rendszert idézték, rozsdájuknak is megvolt a maga szomorúsága. Odafele magunkra pakoltunk annyi olcsó cigit, amennyit csak tudtunk – ha szerencsénk volt, a vámos nem fordított vissza. Hazafelé pedig lisztet vagy makarónit hoztunk. Ott az kellett, itt ez. Jól ment az üzlet. A cigit még a munkába állás előtt el tudtuk adni, állandó vevőink voltak, tudták, hogy melyik gazdánál napszámoskodunk, adták a rendelést, mi hoztuk az árut. Nem voltunk telhetetlenek. Persze volt, aki fizetett a vámosoknak, és csomagtartószámra hordta át a tiltott árut – mi legfeljebb tíz kartonnal vittünk, néha hússzal. A befolyó összeghez jött a napi tíz óra munka bére, otthon pedig az eladott makaróniból vagy lisztből szintén csurrant-cseppent. Anyánk akkor már betegeskedett, egyre gyakrabban kellett a patikában hagyni a keresetünk. A nővéremmel ketten is alig győztük. Ő élelmesebb volt, mint én, ha pasija akadt, az rögtön meglátszott az ékszerain, a ruháin, de leginkább a viselkedésén. Olyankor dolgozni sem nagyon volt kedve.

Egyik alkalommal valami vezető pozícióban lévő, nős férfit szedett össze egy bárban. Nekem nem tetszett, öreg volt meg kövér is, de nem szóltam bele – már láttam, hogy Zsuzsi új kosztümre „gyűjt”, amit majd jól nem használ ki, és végül nekem adja, mondván, hogy megunt. A fickó vacsorázni vitte, s engem is elcipeltek, pedig tíz óra uborkázás után kicsit sem vágytam tár-

saságra, inkább aludtam volna. A vacsora alatt nem rejtegettem a véleményemet, de sem Zsuzsi, sem az új lovag nem sértődött meg, a bajsza alól csak annyit motyogott:

– Te, ez mindig ilyen karót nyelt? Kéne neki egy dákó!

Ezen aztán jót vihorásztak, én meg nem szóltam egy szót sem, csak a lehető legmegvetőbben néztem végig rajtuk.

Egyik reggel a nővérem nagyon lehangolt volt. Faggattam, de nem szólt egy szót sem. Ebéd után végül kibuggyant belőle, hogy ez az új pasi más. Ez nem vesz neki semmit. Bár a számlákat bőszesen fizeti, de sem ékszer, sem ruha, még egy nyamvadt ötezerest sem dug a mellei közé.

– Mi vagy te, ribanc? Miért dugna pénzt a melleidhez, nem szégyellsz ilyet mondani? – támadtam le.

– Téged sem ujjal csináltak! – vágott vissza, majd beállt az uborkasorba, és estig hozzám sem szólt. Később meg úgy tett, mintha semmi nem történt volna.

Másnap reggel, furcsa módon, a határ túloldalán egy autó várt minket. A nővérem berántott a hátsó ülésre, és csöndre intett, mondván, hogy mindent megtudok idejében. Valami puccos étteremnél állt meg az autó, Zsuzsi lovagja ott várt minket egy másik, még idősebb, még kövérebb kopasz pasival. Azt hittem, össze akar hozni engem azzal a rútsággal, de nem erről volt szó. A két férfi üzletet ajánlott. Azt mondták, hogy segíteni akarnak rajtunk, tudják, hogy fiatal lány létünkre mennyit dolgozunk, és hogy jobb életünk lehet. Azt hittem, hogy munkát ajánlanak, de messze nem erről volt szó.

– Lányok kellenek – mondta egykedvűen a Rezső nevű idegen. Zsuzsi nyerített egyet, majd elkomolyodott, mikor rájött, hogy ez nem vicc. Én sarkon fordultam és elindultam a főút felé, gondoltam, majd valaki fölvesz, és hazavisz. Dolgozni késve már nem mehetek, ugrott a napszám.

– Ötvenezer! – kiáltott utánam Rezső.

– Micsoda? – kérdeztem.

– Csajonként egy ötvenes. Nem jó? Nektek semmit nem kell csinálni azon kívül, hogy leszállítjátok az árut, mint eddig a cigit.

Így mondta: az árut.

– Te idióta! Emberekről beszélsz! Gondolkozol? – fakadtam ki, bár végig sem gondoltam, hogy mennyi idő alatt keresek meg ötvenezret. Zsuzsi félrehívott. Addig beszélt, míg végül már a markomban éreztem a hatalmas összeget. Arra gondoltam, hogy akár mosógépet is vehetnék vagy porszívót, és akkor nem kellené kézzel mosnom a munkásruhákat meg söprögetnem a lakást. Beadtam a derekam. Nem tudtam, hogy fogunk hozzálátni a lányok felkutatásához, de a nővéremnek erre is kész terve volt.

Azon a héten nem dolgoztunk. Nem vittünk cigit, és nem hoztunk sem makarónit, sem lisztet. Végig sem gondoltuk, hogy később majd vissza kell térnünk ezekhez a dolgokhoz, hiszen a kemény ötvenezrek is elkopnak majd. Délután Zsuzsival kimentünk arra a környékre, ahol a nagylelkű lányok vidáman árulták olcsó bájaikat. Senkit nem ismertünk, a nagyszájú nővérkém is megszeppent kicsit. A téren vörösre festett, kopott padok árvalkodtak, éjjelente fekhelyül szolgálva néhány keserű lelkű részegesnek. Ottfelejtett ócska kabátok, fél pár cipő és molyrágta pléd tanúskodott az éjjeli padlakókról. Ezen a környéken normális ember csak akkor jár, ha elkerülhetetlen. A kukák körül fecskendők, használt óvszerek jelezték, hogy ez az út nem az emelkedett hangulatú környékre vezet. Sétálgattunk, nézegettük a lányokat, míg az egyik odajött hozzánk, és megkérdezte, hogy mit akarunk ott. Azt hitték, hogy az ősi mesterség palántái vagyunk, és szeretett volna minket a szárnyai alá venni. Nagyon meglepődött, mikor elmondtuk neki, hogy mi munkát ajánlunk, nem pedig keresünk. Végigmért minket, majd a következő nap délutánjára találkoztót ajánlott. Azt mondta, hogy szól a többi lánynak, csak bízzuk rá.

Így is lett. Ócska lakás volt a találkahely. A szoba-konyhát hamarosan megtöltötték a lányok. Húsztól ötvenévesig, a szendétől a kihasználtig mindenféle volt közöttük. Méregettek minket, de nem szóltak hozzánk. A nővérem a saját ruháját adta aznap rám, frizurát készített nekem és kicsit kisminkelt, hogy ne nézek ki olyan bambán, ahogy ő mondta. Tény, hogy sosem voltam

túl nőies, de tiszta ruhában és rendezetten jártam. Mindenesetre senki nem hitte volna el rólam, hogy mire vállalkoztam. A cigicsempészlet sem volt túl becsületes dolog, de azt ellensúlyoztam az uborkaszedéssel vagy a kapálással, de ezt a ribis dolgot nem tudtam, hogyan fogom rendezni magammal.

Megérkezett az összekötő, olyan vezérféle volt a lányok között. Átlagosnak tűnt első látásra, harmincas, enyhén sminkelt, szolidan öltözött nő volt. Bár amikor kicsit közelebről megnéztem, meglepődtem, hogy milyen piszkos a lába az agyonhasznált szandálban. Némelyikük vakarta a fejét, tetves volt. Az egyik lány pedig rühes – őt rögtön elküldtük. Megkezdődött a válogatás. Én, a bamba és Zsuzsi, a talpraesett, bírálóbizottságként ültünk a kanapén. Arra gondoltam, hogy hányan hempereghettek már rajta, s még szerencse, hogy nadrágban vagyok, és nem érintkezik a szutykos kárpittal a bőröm. Felsorakoztak, pózoltak, tánclépésekkel mutatták bájaikat. Az egyik seprűnyéllal a kezében jött be a konyhából, majd mindenféle erotikusnak vélt mozdulatot tett.

Tíz lány maradt a nagyjából harmincből. Ezeket találtuk, vagyis inkább Zsuzsi találta alkalmasnak. Telefonálgatott, úgy tett, mintha igazi üzletasszony volna. Hullafáradtan értünk haza, fárasztóbb volt ez tizenkét óra kapálásnál. Éjjel csak forgolódtam – Zsuzsi meg aludt, mint a bunda. Azon gondolkodtam, hogy kik lehetnek ezek a lányok, miért vállaltak ilyen életet, no meg azon, hogy vajon hová visszük őket, és ott mi vár rájuk. Hajnal lett, mire elszenderültem. Zsuzsi sipákolva ébresztett, kipihent volt, és szinte repesett az örömtől. Anyánk furcsállotta is, hogy már a reggeli kávéja elfogyasztása előtt mosolyog és szokatlanul kedves. Újra kifestett, és puccos ruhába bújtatott. Dél körül a lakásba mentünk. A tíz „nyertes” lány már várt ránk, mindegyikük lenge munkaruhában. Megállás nélkül beszéltek, tervezték a jövőjüket, álmodoztak a maguk módján, hogy majd valami gazdag úr beléjük szeret, és nem kell többet az útszélen árulniuk a szelmet.

– Lányok! Fürdeni kell! Mindőtöknek! – parancsolt rájuk nővérem.

– Jó, de hol? Itt nincs víz, ez nem füröcskélésre való lakás – jött a válasz.

– Most hol a fenében mosdatjuk meg őket? – Zsuzsi tőlem várta a megoldást.

A közelben ismertem egy egyedül élő, idős nénit, átsiettem hozzá, mondtam neki, hogy néhány órára kibérelném a fürdőszobáját, csak azt kérem, hogy ne jöjjön ki, míg ott vagyunk, és ne kérdezzen. A néni fogott egy bilit, a szobájába vitte, bekapcsolta a tévét, fölhangosította, és csak annyit kérdezett, hogy jó lesz-e így. Pénzt adtam neki, és bólintottam. A csaptelep rozsdás volt, a csempe penészes, de nem érdekelt, csak a cél. A tíz hölgyike bevonult fürdeni, ketten zuhanyoztattuk, mostuk őket. A kosz és a festék eltűnése némelyiküket egészen helyrehozta, látványosan kifehéredtek az olcsó szappan nyomán. A lábaikat nem volt elég megmosni: lavórba forró vizet engedtünk, abba mosóport tettünk, ebben kellett áztatniuk. Hallgattak ránk, hozzá voltak szoktatva a parancsolgatáshoz. Már én is kezdtem belemelegedni a dologba. Nem is gondoltam arra, hogy mivel foglalkozunk. Mint kiderült, a legtöbbjüknek még egy mosdótálja sincs, akkor fürdenek, amikor egy nagylelkűbb kuncaft lakásra viszi őket, mert éppen nem az autó hátsó ülésén kívánja rendezni esedékes kielégülését.

Fürdés után Zsuzsi régi cuccaiba öltöztettük őket: szinte mind azonos méretűek, alacsonyak, vékonyak voltak. Visszamentünk a lakásra, kifestettük a körmüket, próbáltunk kihozni valami nőiességet belőlük, ami javarészt sikerült is. Az este ott ért minket, a tíz lánnyal szinte összebarátkozva. Az egyikre, Beára jól emlékszem. Ő anya volt. Gyermekeit rég elvette tőle a hatóság. Nem is akarta visszaszerezni a lurkókat, mondván: jobb nekik így. Ő volt a legcsendesebb, legzárkózottabb az összes lány közül.

Éjjel a határhoz mentünk. Sietni kellett. A vámósok le voltak fizetve. A lányoknál nem voltak iratok, sem útlevel, sem más. A határ másik oldaláig szinte futottunk. Sem jobbra, sem balra nem néztünk, ahogy Rezső kérte. Mindenki megvolt, sikeresen teljesítettük a feladatot. Az átadás gyorsan ment egy útszéli

kocsmában, az anyagiakat Zsuzsi rendezte, én be sem mentem. Csöndesen ballagtunk vissza a határhoz, otthon ágyba dőltem. Nem gondoltam már semmire, a pénz sem érdekelt, sem a mosógép, sem a porszívó, csak aludni akartam, napokig aludni.

De reggel Zsuzsi ordítózására ébredtem.

– Átrázott! Ez a szemét átvert!— kiabálta.

Azt sem tudtam, hol vagyok, nem értettem semmit.

– Ez a féreg nem ötszázret adott, csak hármat! Megkeserüli! Mit képzelsz, hogy gondolja? Rezső műve biztosan, Árpi nem lenne ilyet!

Nekem csak akkor jutott el az agyamig, hogy a legújabb lovag neve Árpi – úgysem tudtam már számon tartani őket. Hát átvert minket Rezső vagy Árpi, fene tudja, hogy melyik volt. Meg sem fordult a fejemben, hogy ez a mindenben okos nővérem nem számolja meg a pénzt. Mondtam neki, hogy vigasztalásul legyen az övé kétszázezer, nekem elég egy százas, csak porszívót meg tárcsás mosógépet akarok, semmi mást. Beleegyezett. Többé nem beszéltünk a kalandról.

Két év múlva házunk előtt drága autó állt meg. Csinos, jól öltözött fiatal nő szállt ki a volán mögül. Azt hittem, nem hozzánk jött, ám a nevemen szólított, és Zsuzsi felől is érdeklődött, bekiabálva a kerítésen. Kimentem hozzá – s leesett az állam. Bea volt, a ribanc, akinek a gyermekei állami gondozásban voltak. Tátott szájjal figyeltem, nem hittem a szememnek. Mondta, hogy gazdag férfi vette feleségül, külföldön élnek, utazgatnak, most a gyerekeiket akarja visszakapni. Szót sem ejtett a múltból. Szerettem volna, ha marad, kávéra invitáltam, de nem fogadta el. Mondtam, hogy maradhat éjszakára is, ha akar. De ő csak a zsebembe csúsztatott egy borítékot, beült az autóba, és mindössze annyit mondott, hogy nem marad olyan helyen, ahol rendes fürdőszoba sincs.

A borítékban kétszázezer lapult.

Sohár Pál

Drapp napokba öltözött idő

*a nappalok folyópartján állok
erről az oldalról
nem látom a jövőt
de úgy tűnik
a jövő jól lát engem
játszik velem
e szakadt öltözetű ormótlan bábuval
magához ránt mint drapp egyenruhás
meg akar verni*

*végül mégsem teszi
nem dob a nappalok folyójába
mely most csörgedező kanyargó ér
és ha majd elapad azt mondja
feküdj semmit sem érsz
a jövő ott
mint a mesében
futtában szótlánul visszanéz*

nem volt még elég

A fal elindul

*mielőtt a fal elindul
az ablak összerezzen
hallgat a keret
sóhajt a szoba egyet
vagy valaki az utcán
velem szemben*

*a fal meg sem rezzen
ott áll
ahová építették
ott a helye*

*amikor a fal meginog
az ablak koccan egyet
az üveglapon kisiklik a fény
a téglák összenéznek*

*amikor a fal megmoccan
feljajdulnak a téglák
a cement ereje foszladozni kezd
félrenéz a szemközti ház
nem az ő dolga*

*amikor a fal elindul
eltiporja az ájult ablakkeretet
elveszítik az ajtók rendőri tisztüket
egymás ellen fordulnak a téglák
a hasadékok új házirendet parancsolnak
de csak addig míg mozog minden*

*ha a fal a földön elterül
a házibulinak vége*

Lenni, ősszel

*Ősz jön, mintha az utolsó,
és hív a hegy, és hív a völgy,
pedig csak egy hulló levél
vagyok, nem egy óriástölgy.*

*Szent meztelen jár a lelkem
a levetközött tölgyek között,
keresi a menedékem,
hol a szél tájakat söpör.*

*Kiterítem irtózatom
a lombok alatt; hulljon rája
a haldokoló rőt levelek
halk szavú szimfóniája.*

*Tudom, fájó utamnak majd
váratlanul ott lesz vége;
nem voltam én mindig úzótt,
szép szavaknak szenvedélye.*

*Meglehet, már nem is vagyok.
Ha mégis, maréknyi voltam.
Miért félnem, hogy én leszek, ki
tölgyek alatt fekszik, holtan?*

Pongrácz P. Mária

Égi orgonák

Az őszirózsák fodroztak körülötte. Bársonyos, fehér szirmaik kinyíltak, alighogy megérintette a virágokat. Vágytak a simogatóra, ami benne rejtett, de sohasem jött a felszínre, mintha arra ítélték volna, hogy bujkáljon a testében. Valami titkos félelmet érzett, amikor megfogta a csokrot. Attól tartott, hogy leperegenek a levelek, megsérülnek a kelyhek, s élettelen, fehér szőnyeggé változnak.

Védeni kell ezeket, ha nem akarja megsebezni. Mint átlátszó, törekeny üveggömbök csilingeltek, hogy elűzzék kétségeit. Aztán csillagformát öltöttek. Keringtek körülötte. Bevilágították a szobát. Fényes égboltot varázsoltak a mennyezetre. Magába szívta a ragyogást. Nem kapkodott mohón, úgy vette be, mint az orvosságot. Lassan, óvatosan kanalazta a légből. Mámorosan itta a fényt, a fehérséget, mely magával görgette, mint a hólabdát. Ennyi tisztaságot még nem látott soha. Talán egy más világba érkezett. Átlépett a bűvös körön. Ködlepel borította be a testét, lágyan ringatózott rajta. Arra várt, hogy megnyíljon az ég, ő meg átíveljen az időtlen időbe.

Emlékek raja szállt feléje. Látta édesanyját, amint búzavirágokat varr a selymesen lebegő függönyökre. A remény derűjét vitte a hálószobába. Velük álmodott, velük ébredt. Derűs, napfényes volt a mosolya is. És a szeme hihetetlenül kéken bámult a megszűnésbe. Ebben a végtelen világban hancúrozott volna napestig. Mégsem tette, inkább arra várt, hogy megkeresse valaki. Aztán peregen lábujjhegyre emelkedve, forogjon a varázslatban. Kibontsa szárnyait, hogy magához ölelje a kábulat szépségét.

A nagymama ódon szobáját hófehér őszirózsák díszítették. Ha bement hozzá, úgy érezte, hogy megszeli a lelke. Az öregség nyugalma és beteljesülését látta. Mi lenne, ha ősz hajjal születnénk, ha már gyermekkorunkban tudnánk, hogy mi vár ránk,

és nem álmodoznánk, nem találgatnánk a jövőt. Urai lennénk a sorsunknak.

Nem így történt. Az élet követte a maga rendjét. Ő meg sodródott az időben. Néha kiemelkedett az árból, máskor alásüllyedt. Ilyenkor rohamozták meg a kétségek. Talán elveszik az ember, csak a gyökerei nyúlnak, kapaszkodnak segélykérően az úrben. Ez az utolsó mozdulat, ami még tiltakozik az elmúlás ellen. Az ujjai meggömbülnek, vergődnek, hogy kiegyenesedjenek. Karvalykörmökké változnak. Megsebeznek mindent, amihez hozzáér. Nem akar bántani senkit, csak megvédeni önmagát egy láthatatlan ellenségtől. Ami ködbe bújt, és ott kering körülötte. Nincs formája, elveszett a semmiben. Magára maradt bomló, oszladozó emlékei között. Magukkal hurcolják, parancsolnak neki. Nem törődnek vágyaival, úgy tesznek, mintha sohasem léteztek volna.

Menekülnie kell innen. Valahova. Talán egy rétre. Mezei virágokat szedni. Beszívni a föld illatát. Feltölteni testét energiával. Még nem késő semmi. Odakint vár reá az igazi feltámadás. Ruhája lengedezni fog a fűszálak között. Léptei alig érintik a pázsitot. Haja kibomlik. Táncol. Fények hullnak a vállára. Méhek duruzsolnak körülötte. Nem fél tőlük, inkább játszadozik velük. Úgy tesz, mintha megfogná őket, pedig szándékában sincs. Hagyja, hogy szabadon repdessenek, virágkelyhekben keressék a nektárt. Az élet nedvét szívják magukba, aztán kábultan keringenek tovább.

Testét húzza a föld. Leheveredik, úgy érzi, hogy ő is virággá változik. Bámulja az eget, s az ragyogó kéken néz rá. Ringatja, simogatja, majd óvatosan magához öleli. Kibújik belőle, lassan növekedik a simogatás éhsége. Megérint mindent, ami a közelében van, amit elérhet zsibbadt kezével. Kibomlik belőle a vágy, s ő hagyja, hogy ellepje testét a már szabadon hullámozó érzés.

Az emlékek lassan távolodnak. Felhőbe burkolózva keringenek az égen. Olyan messzire repülnek, hogy talán már nem is tudja visszahozni őket. A magasból integetnek feléje. Hívják, kérlelik, hogy kövesse útjukat. Élje át újból gyermekkorát. Szülessen újra. Járja be élete útját, amit már ismer. Most nyitott szívvel baran-

golhat. Előbb azonban felszínre kell hoznia az elrejtett titkokat, melyek úgy vergődnek benne, mintha béklyóba zárták volna. Vagy talán megdermedtek a fogságban. Rozsdásodni kezdtek.

Kézét imára kulcsolja. Be akar vallani mindent. A gyóntató-szék leereszkedik az égből. Arra biztatja, hogy leszámoljon bűneivel. Tisztuljon meg, mielőtt elmerülne a feneketlen időben. Vétkei ott csüngenek rajta. Himbálózva mutogatják magukat. Kárörvendően vigyorognak. Nehéz terhet visel magán. Húzzák magukkal. Roppan a válla, meggörbül a teste. Lassan elveszti emberformáját. Olyan, mint az árnyék. A szeme fénye sem világít, mintha kihunytak volna a csillagok, s ő vakon tapogatózik a semmiben. Bűnbánatra készül, de nincs kihez szóljon. A szék csak tátog. Éhesen hívogatja, hogy közeledjen hozzá. Egy érintés elég, hogy kibomoljon belőle a titok. Nem kell tartania semmitől és senkitől. Nincs tanú a közelben.

Önmagával néz farkasszemet. Olyan mélyre tekint, hogy beleszédül. Nem tud, és nem is akar parancsolni vágyainak. Meg akarja őrizni őket. Ha már nem fog áhítózni valamire, kiszárad a lelke. Magára hagyják az álmai is. Egyedül marad a pusztaságban. Aztán elfonnyad, mint a kerti virágok, amelyek még ott fodroznak körülötte.

Az őszi rózsák nevetnek. Szirmaik lebegnek. Életmagot szórnak a szőnyegre. Sejtelmesen suttognak. Hozzá szólnak, őt akarják felmenteni. A vétkek mintha megszelídülnének, a titkok mutogatják magukat. Kérkednek bűneikkel. Már nem is tűnnek megbocsáthatatlanoknak. A tízparancsolat összezsugorodik. Nem ölt, nem lopott. Csak elrejtette vágyait. Most felszínre törnek. A vulkánból kifolyik a láva. Perzsel, füstölög. Bugyborékolva sziszeg. Felfal mindent, amit megérint.

A lelke menekül. Kétségbeesetten kapkod a virágszirmok után. Magára szórja, mintha be akarna bújni a virágcsokorba. Velük akar tovább utazni. Teste lassan kivirágzik. Megfiatalodik, megszépül. Már csak a nyugalom hiányzik. Meg akar pihenni emlékeiben. Magához akar szorítani mindent, ami egykor oly kedves volt neki. Rostába szórja emlékeit, mégsem tudja kiválasztani a

legszebbeket. Pedig kérlelik, magukkal akarják vinni. Megfogják a kezét, átölelik, aztán szorítják, fojtogatják, hogy kihúzzák belőle mindazt, amit már egyszer átélt.

Vergődik, mint akit élete végéig bezártak a múltba. Ki kell törnie innen. Hajszolja a testét. Kergeti a vágyait. A virágok már szelíden bámulják küszködését. Nem segítenek neki, hagyják, hogy maga bontsa ki a ködlepelt homályát. Látja önmagát, ne bujkáljon tovább, jöjjön a felszínre, emelkedjen ki az iszapból. Aztán rázza le magáról a fröccsenő, ragadós sarcseppeket.

Már látja fényes alakját. A hajfürtök selymesen lomboznak a vállán. Rügyek fakadnak a testén. A lelke megszeli. Kezes báránnyá változik. Enged a csábításnak. Legszívesebben tánca perdülne, de a lába nem lendül a magasba, mintha a földhöz cövekelték volna.

A virágok biztatják. Most az ideje, hogy megmutassa, mire képes. Szeressen mindent, amihez hozzáér. Érezze, hogy megtelik vágyakkal, ne rejtegesse tovább simogatásait. Adakozzon mindenből, amit eddig félretett. Nem fáj ez a kitárulkozás, inkább megkönnyíti.

Elvonulnak előtte szerettei, szerelmei. Nem tud megszabadulni tőlük. Felszívott mindent a teste, vérével együtt kering. Benne lüktet. Fenyegeti, hogy egyszer majd kitörik a láva és megperzsel mindent körülötte. Pernyékké válnak a virágok szirmai. A ködlepelt sűrű, fekete masszává változik. Nem látja a fényes égboltot, a szelíd rétet. Csak emlékei keringenek, makacsul küzdenek az idővel.

Még nem késő semmi. A percek lassan múlnak. Az idő börtönkál. Már nem szalad ő sem, inkább bandukol. Néha megáll, pihenőt vesz, hagyja, hogy ismét elmerengjen. Lebeg a múlt és a jelen kanyargós útjain. Úgy érzi, lassan felszáll a köd. A felhők elúsznak a végtelenben. Helyüket betölti a fény. A virágok integnek, mosolyt varázsolnak az arcára.

Illatok szállnak feléje. A gyermekkorában fogyasztott ételek zamatai. Mohón kapkod utánuk. A tányérok üresek, de lassan megtelnek. Az asztal varázslatosan megterül. Az ízek csábítóan

közelednek. Először a mély tálban párolog a frissen főtt étel. A köményleves. Kőgaluskák úsznak benne. Ha befalja őket, erős lesz, mint a mesebeli hős. A nagymama meséjét hallja messziről. És nőni kezd, érzi, hogy visszatér testébe az élet. Mohón falja a galuskákat, mintha hosszú éveig koplalt volna. Kiüríti a tányért. Most jöhet a második fogás. Már érzi az illatát. A tepsiben serceg a szalonna. Egy kis lábosban pedig a pityókatokány. Az ízek és zamatok ott játszadoznak a szájában. Feltöltik árammal a testét és lelkét. Hazaérkezik abba a régi házba. Minden változatlan, mintha sohase ment volna el innen.

Az őszirózsák szirmai megduzzadnak. Nőni kezdenek. Virágos erdő tölti be a szobát. Táplálkozni akarnak ők is, talán érzik a régen volt ételek varázslatát. Mosolyogva közeledik hozzájuk. Etetni akarja, mint a gyermeket. Jóságos nagymama lesz belőle. Már nem fél a simogatástól sem. Felemeli, karjaiba zárja, kedves, régi dalt suttog nekik. Most már jöhet az illatosan gőzölgő málé, szilvaízzel megkenve. Ezt a tésztát talán csak ők ismerik, mert vele járták be a múltat. Minden falattal közelebb kerülnek egymáshoz, olyannyira, hogy már senki sem tudja elválasztani.

A derűs égbolt behatol a szobába diadalmasan. Leereszkednek az ezüstös orgonasípok. Mennyei dalt zengnek.

A HÓNAP ALKOTÓJA

SÁNTHA ATTILA

Öreg zsidó Camdenben

*Migráns voltam Londonban én is,
egy öregotthonban dolgoztam,
hol nem túlságosan, de megfizettek.*

*Mondanám, a napfelkelte úton ért,
és csillagok ragyogtak
szállásra vagy munkába menet este,*

*de a szépség nem érdekelt akkor.
(Tudom, csúnya dolog egy költőtől,
meg is érdelem, ha megköveznek.)*

*Volt egy hely, Camden talán,
ahol egyfontos pizzából
két busz közt néha jól beettem,*

*és mennem kellett pár száz métert.
Az utcán csak ketten voltunk,
nem tudom, este volt vagy reggel,*

*én és egy pajeszes-kipás öregember.
Én ballagtam, ő csoszogott,
vállunkon a gondok terhe,*

*mikor egy csapat fekete suhanc
jelent meg a semmiből.
Leköpték, megrugdosták őt,*

*én megkövültem, és csak néztem,
ő kiabált, ne üssetek, fiaim,
mert támogatlak és szeretlek.*

*Egyetlen percig, de órákig tartott,
szégyelltem magam, lábaim remegtek,
majd továbbálltak a suhancok.*

*Mintha mi sem történt volna,
az öreg csendesen csoszogott,
arcomon pedig égett a pír.*

*Hazajöttem, s mondták nekem sokan,
az esetet meg ne írjam,
megérdemlem, ha megköveznek.*

Attila apa

*És nem maradt más hátra,
mint kimenni, ahogy az ősök,
London- vagy Amerikába.*

*Levitt a család Brassóig,
a nagyobbik lányok
a nagy kalandért irigyeltek,*

*és felsorolták, apa, hozz ezt, hozz azt,
a kicsike még csak gögicsélt.*

*Pár hónapra rá látogatóba jöttem,
hoztam kétfontos csészéket,
Big Bent, londonos piros buszokat.
A kicsike futott felém
pettyes arccal és csodaszépen
(épp a himlővel küzdött a teste),
Attila apa, mit hoztál,
ügyesen kimondta.*

*De nem apa, csak férfi voltam neki,
a munkatársat Laci apának szólította,
mert a lányától hallotta,
hogy ő apa, ő egy apa,
és az voltam én is.*

Ghánai sofőr Londonban

*A sok-sok vendégmunkás közül
én tudtam legjobban angolul,
ezért, ha intézni kellett valamit,
küldtek, s mint egy úr, taxiztam.*

*Egyszer egy ghánai taxisofőr
kikérdezett töviről hegyire,
ki vagyok, miért, s honnan,
s kinek lennék fia-borja.*

*Mondtam, hogy Románia, és magyar,
s valami bonyolultat motyogtam,
apámat s anyámat is megneveztem,
de nem ismerte őket.*

*„Yeah, Transylvania”, bólintott,
ő pedig elmesélte, utálja a ködöt,
s már hét éve dekkol itt,
a családjának küldi a pénzt haza.*

*És jó, hogy jöttünk Kelet-Európából,
azóta nem a feketéket okolják
mindenért az angolok, hanem
a lengyel–román–magyarokat.*

*Nofene, erre sem gondoltam,
hogy levettem válláról a billogot.
Nevetett, belecsapott a kezembe,
s elhajtott Londonban egy délután.*

Ki viszi haza a taxisofőrt?

*Hosszú utam volt, a belvárosból
vittem legkedvesebb ápoltam,
hogy egy másik öregotthonban
meglátogassa a feleségét.*

*Török és mohamedán a sofőr,
előzékeny, a taxisok gyöngye;
nem mutatta, hogy zavarná
a zsidó kalap barátom fején.*

*Beszélgettünk a sofőrrel halálról,
fel- vagy fel nem támadásról,
s hogy hol támadunk fel:
ott, ahol éltünk, vagy ahol álmodtunk.*

*Mondja, huszonöt éve jött ki,
de ma is a trabzoni hegyeket látja,
háza van ott, odajárnak évente,
de már nem költözne haza.*

*S lemondóan legyint, á, minek...
Hogy ott is idegen legyek?
Idegen fiatalokat néztek, akiken
régib barátok arcvonásai tükröződnek,*

*akik rég elmentek New Yorkba?
Megérkeztünk. Kilencvenöt éves
barátom izgatott, mint a gyermek,
feleségével ők együtt támadnak fel.*

VEREBICS KATALIN festménye

Egy mű akkor él, ha valakié lesz

VARGA MELINDA beszélgetése SÁNTHA ATTILÁval a székely irodalomról, pályája fontosabb állomásairól, a transzközépről, a legendás kilencvenes évek kolozsvári irodalmáról, legújabb nyelvészeti munkájáról, a Bühnagy székely szótárról.

– Kezdjük interjúnkat egy kis időutazással, hogy az olvasónak, főként a fiatalabb, kilencven utáni nemzedéknek rálátása legyen a pályád korai, meghatározó állomásaira. Első verseid 1985-ben jelentek meg az Utunkban. A korai indulás azt sugallja, te már a kézdivásárhelyi iskolapadban költőnek készültél, és bizonyára őrzöl kisiskolás korodból is verseket. Mi volt az első meghatározó élményed, ami eldöntötte, költő leszel, irodalmi tanulmányokra adod a fejed?

– Akármennyire gondolkodom, nem tudok visszaemlékezni arra, mikortól érzem magam költőnek. Az biztos, soha semmi más nem akartam lenni, sőt amióta az eszemet tudom, mindig annak tartottam magamat. Hat-hetedikes koromig nem írtam, de ennek ellenére tudtam, hogy én költő vagyok, csak még nincsenek műveim.

– Az Utunk szerkesztősége, az első publikáció élménye hogy él benned? Voltak-e székely szavak az első versekben?

– Már nem emlékszem pontosan, az Utunkban vagy az Ifjúmunkásban közöltem először, arra viszont igen, mennyire felháborodtam, mikor a legendás K. Jakab Antal egy kisebb, inkább

stilisztikai javítást hajtott végre a versemben. Csak sokkal később jöttem rá, hogy igaza volt. Akkoriban még nem használtam székely szavakat az írásaimban, a székely voltomra való ráébredés csak később, 1990 után történt meg, amikor mindegyre azt éreztem Kolozsváron, az egyetemen, hogy mi székelyek (én székely) másak vagyunk, mint a nem-székelyek: többek közt más szavakat is használunk.

A transzközép és a legendás kilencvenes évek

– *A transzközép megnevezés Bréda Ferenchez és hozzád kötődik, 1991-ben alkottátok meg. Hogyan kerültél kapcsolatba Brédával, hogy emlékszel vissza erre a periódusra?*

– Én már Kolozsváron voltam, mikor visszaköltözött Párizsból Bréda is. Túl nagy korkülönbség nem volt köztünk, így egy idő után azt láttuk, a társaságunkhoz csapódott ő is. Eljárt az irodalmi körünkre, melyet akkor Troppauer Hümér Irodalmi Kör és Gőzhajózási Részvénytársaságnak hívtak, s amelyen nagyban csiszoltuk az irodalomfelfogásunkat. Egy kicsit konzervatívnak tartottuk, merthogy belekötött a kör nevébe, s javasolta, hogy nevezzük el Bretter Györgyről. El is magyarázta, hogy a Troppauer Hümér-es név csak egy mumu, azzal nem lehet robantani, legyen valami komoly nevünk, mert akkor komolyan is vesznek. Jó, tőlünk legyen. Amikor úgy éreztük, hogy eléggé kiforrott az irodalomról való felfogásunk, Bréda javasolta, hogy adjunk annak nevet, mert ami nevet kap, az már van. Mivel akkor már olvastam volt Michael Ende *A végtelen történetét*, nagyban bólogattam, hogy ez így van. Beültünk hát a Béke téri kávézóba, s addig agyaltunk, amíg meg nem alkottuk a *transzközép* szót. Ez – a közhiedelemmel ellentétben – nem Transzilvániára, azaz Erdélyre utal, hanem a transzcendensre. Magunkat a transzcendens középen pozicionáltuk, mivel nem akartunk újítani (az újítás célként meghatározva egy marhaság – így tartom ma is), viszont fel akartuk mutatni azt a tradíciót, amelyhez kötődünk,

s amely véleményünk szerint mindig is az irodalom fősodrát jelentette (még ha az éppen aktuális kánonok nem is vettek róla tudomást).

– *Reinhold Alfréd költészete, Rejtő Jenő művei és Richard Rorty amerikai filozófus munkássága hogyan épült be a transzközép gondolásába, az általad megfogalmazott kiáltványba?*

– Úgy, hogy mindannyian szervesen összetartoznak, legalábbis szerintem. Reinhold azt mondja, nem az irodalom a fontos, hanem az, hogy legfőbb művünk maga az életünk legyen. Rejtő annyira mélyen populáris, hogy kizárólag a másik, elhallgatott, elnyomott irodalmi tradíció alapján értékelhető, ráadásul tisztában van azzal, hogy az irodalom csak segédeszköz ahhoz, hogy jól éljünk. Rorty pedig a közelmúlt filozófusai közül a legmarkánsabban fogalmazza meg, hogy egyaránt szükség van autonómiára, arra, hogy minden ember felfedezze és kifejezze egyéni sajátosságait – de azt is elmondja, csak akkor tud értelmes életet élni, ha másokkal van kapcsolatban, azokkal szolidáris. S ha másokkal együtt vagyok teljes, akkor ott van bennünk valami közös tudás, ami áttör mindenben, ez a hagyomány.

– *Azt kevesen tudják, hogy Orbán János Dénest te „fedezted fel”, azt olvastam egy korábbi interjúban, hogy irtó flegma alak volt, és jobban érdekelte az udvarlás, a nők, mint az irodalom, de aztán rádöbbsent, hogy a hölgyek jobban szeretik a költőket, mint a halandókat. Milyenek voltak a korai OJD-versek, van-e olyan sor, strófa, költemény, amelyet őrzöl ebből a periódusból, de az irodalomtörténet számára ismeretlen?*

– Ő már teljes fegyverzetben jelent meg, semmi egyebet nem kellett tennem, mint teret engedni az írásainak. Az összes verse, amit láttam, nyomdaképes volt, és idővel meg is jelent. Például a legelső versei közt – amennyire emlékszem – ott volt a híres *Egy ballada redukciója*: „A mosógép a lepedőt / lágyan zúgva csak mossa, mossa. / Ágnes nem meri kikapcsolni. / Áll mellette, nézi zokogva.” Igaz, vannak más, nem a nyilvánosságnak szánt írásai nálam – ezeket majd bányássza elő a hagyatékomból a kései irodalomtörténész.

– Az *Echinoux* című, egykor háromnyelvű egyetemi kulturális folyóirat szerkesztője voltál, ma a lap ötvenéves, akkor alakult, amikor te születtél. Milyen jelentősége volt a Kolozsváron kibontakozó fiatal irodalom számára a lapnak, hát a Bretter Körnek, amelynek elnöke voltál?

– A Bretter Körnek mindig az alelnöke voltam, elnök nem akartam lenni soha. Ez, valamint az *Echinoux* voltak azok a fórumok, ahol mi, akkori fiatalok egymásra figyeltünk, egymással vitatkoztunk, s észrevétlenül egymáshoz csiszolódtunk.

– 1993-ban jelent meg a *Nagy Transzközép-Szám a legendás kiáltvánnyal és a csoportosulás alapító tagjainak írásaival. Kötődik-e ehhez jellegzetes irodalmi performansz, lapbemutató?*

– Lapbemutatóra nem emlékszem, arra viszont igen, hogy ekkortájt esett meg a híres irodalmi estünk OJD-vel közösen, amikor a Bábszínházban gázsprével fújtuk be a közönséget (miután mindenféle válogatott gamatyságot elműveltünk). Sokan szitkozódtak a nézők közül, felháborodva mesélték másoknak az esetet – a fontos az volt, hogy hirtelen ismertek lettünk a kolozsvári egyetemi szubkultúrában.

– 1994-ben alakul meg az *Előretolt Helyőrség* folyóirat, amely szintén kötődik hozzád, idővel könyvkiadóvá, Szépirodalmi Páhollyá nőtte ki magát, ma már irodalomtörténet. A legendás indulásra vagyok kíváncsi. Kiket közöltetek, milyen volt a szerkesztési munkafolyamat, az első lapszám?

– A szerkesztés úgy történt, hogy egy lakásban összegyűltünk, megvitattuk, mit szeretnénk látni a lapban, aztán beszereztük az írásokat (vagy azok már megvoltak), s kezdődött a cincálás. Hogy jó, hogy nem jó, hogy érdekes vagy érdektelen az írás. Fogyott a bor ilyenkor, jókat nevtünk. A kezdeti szerkesztőgárda így nézett ki: főszerkesztő Orbán János Dénes, felelős szerkesztő én, főmunkatársak Bréda Ferenc, Fekete Vince és Kelemen Hunor (igen, a mostani RMDSZ-vezető), szerkesztők László Noémi, Páll Zita, Szilágyi P. Csaba, grafikai szerkesztő Szőcs Andrea. Hogy e névsort megírjam, elővettem az egyik 1995-ös lapszámot, ebben találtam egy plakátot, amit bemásolok ide, példáz-

ván az akkori hangulatot: (1995? 1996?) „okt. 30-án, szerda este 8 órakor irodalmi (?) est a Heltai Kávéházban! NAGY KALAND. Felolvasnak: ODORICS FERENC (Nagy Lászlót interpretálja különös kegyetlenséggel), SÁNTHA ATTILA (nagy minimalista versek), SZILASI LÁSZLÓ (nagy erdélyi napló). A KÖZÖNSÉG MA LINCS!”

– *A mostani Előretolt Helyőrség lapcsalád – ahol az erdélyi kiadás felelős szerkesztője vagy – hasonló célkitűzéseket fogalmaz meg, mint egykori lapelődje és a transzközép: olvasókhöz eljuttatni a kortárs irodalmat, a közösségre, a hús-vér olvasóra odafigyelni. Mintha újra időszerű lenne mindaz, amit a kilencvenes évek közepén megfogalmaztatok, az irodalom elfelejtett volna humoros, izgalmas, olvasóbarát lenni... Te ezt hogy látod, mi az oka?*

– Azért elég sokat változott az irodalom az 1990-es évek óta, például nem szentségtörés, ha egy írás nem akarja a világot megváltani, és a lét mélységes milyenségébe sem akar belehatolni. „Az” irodalom olyan, amilyen – nem kell senkit sem hibáztatni azért, ahogyan ír. Meggyőződésem, hogy ma, 2018-ban jobb a helyzet, mint 1994–95-ben, „az” irodalom olvasmányosabb, közönségbarátabb. Csak közben az olvasói szokások változtak, egyre nehezebb a fiatalokat könyvolvasásra csábítani, mivel megjelent a mindent letaroló internet, az emberek rosszabb énjét előhozó Facebook. Ezekre a kihívásokra kell választ találni, s valahogy úgy írni, ahogyan azt Molnár Vilmos annak idején előírta: hogy az olvasó ájuljon el a műtől, érezze úgy, hogy azt már nem lehet kibírni, s a gyönyörtől küldje el pénzét az olvasónak.

**Aki egy jó verset elolvas,
az óhatatlanul jobb ember lesz**

– *A Mór dalok című debütöteted a Mentor Kiadó jelentette meg 1995-ben, és ugyanebben az évben jött ki a nyomdából a Münchenhausen báró csodálatos versei című köteted is az Erdélyi*

Híradó Kiadó – Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy gondozásában. Miért alakult úgy, hogy egy évben két könyved is megjelent?

– Merthogy odaadtam a könyvem a Mentornak, s aztán se kép, se hang. Látván ezt, átadtam az Erdélyi Híradónak, amelyik azonnal ki is adta. Igazából csak évek múlva tudtam meg, hogy nekem van egy *Mór dalok* című kötetem is, ami a Mentornál végül megjelent, anélkül, hogy értesítettek volna róla. Máig sem láttam ezt a könyvet, Szálinger Balázs barátom mesélte, hogy meglepődve látta az OSZK-ban, hogy nekem van egy másik kötetem is.

– Az első köteted nyit a köznapi nyelv, a ún. populáris irodalom felé, Christian Morgenstern, Edward Lear, Rejtő Jenő, Münchhausen báró jelenik meg utalásszerűen, de József Attila, Kosztolányi is vissza-visszaköszön. Mennyire szándékosak, programszerűek ezek az utalások?

– Azért válasszuk ketté az irodalomelméleti és az irodalmi „munkásságomat”. Nem azért írtam verset, hogy bármit is példázzak, hanem mert akkor úgy jött, hogy pontosan azt írjam meg, amit leírtam. Nyilvánvaló, hogy azon szerzők szövegeinek parafrázisai jelennek meg a verseimben, amelyeket mindig is nagyra tartottam. És az is igaz, hogy éppen ezeket szeretem a „transzközép irodalom” címszó alatt.

– Az Ellenzéki éji zenét olvasva óhatatlanul eszünkbe jut Morgenstern A hal éji dala című műve, és hogy már akkor is volt közéleti-politikai költészet, csak humorosabb formában. Mit kell tudnunk ennek a versnek a történetéről?

– Na, ez a vers aktuálisabb, mint valaha. Amikor írtam, arra gondoltam, mi lenne, ha próbálnék megfelelni mindenféle elvárásnak: az egyik oldal miatt ezt, a másik miatt azt, a harmadik miatt a maradékot kellene kihúznom. Szóval tekintettel voltam mindenkire, és kihúztam a versből mindent: ami maradt, az a sok (...). Ma, azt hiszem, még ezt is kihúznák, így: (...). Emiatt azt csinálom, hogy nem vagyok tekintettel senki politikai elvárásaira.

– *A transzközép-eszme poetizálása a kötet koncepciójában fontos szerepet játszik, ha Orbán János Dénes, Fekete Vince vagy László Noémi debütköteteit olvasom, bár különböző alkotói világot látok magam előtt, mégis könnyen találok párhuzamot. A költészet nem valami fennkölt, elérhetetlen dolog, nagyon is köznap, közösségi „haszna” is van. Aktuális a mostani kortárs lírai folyamatokat nézve az akkori esztétikai elképzelés, és mit gondolsz, ma van a versnek társadalmi haszna?*

– A hasznossági elv mióta a világ világ, azóta ott van az irodalomban. Homérosz például mesterembernek tartja magát, szakembernek, aki a világ létező dolgait felmutatva írott műveket hoz létre. A mesterműveket pedig használni kell: arra, hogy megtudjunk dolgokat az istenekről, másokról vagy magunkról. Ahhoz, hogy van-e társadalmi haszna a költészetnek, nem tudok hozzászólni, ahhoz viszont igen, hogy egyéni haszna nagyon is van: aki egy jó verset elolvas, az óhatatlanul jobb ember lesz, legalább egy pillanatra. Vagy azért, mert felvidul (és a következő öt percben nem köt bele felebarátjába), vagy azért, mert megrendül, vagy mert elgondolkodik (ez a legritkább).

– *A Münchhausen báró csodálatos verseiben, Az ír úrban és a későbbi Razglednicákban is találunk utalásokat, fontos intertextusokat a huszadik század magyar költészetére vonatkozóan. József Attila a Magyar! Hasad, Szabó Lőrinc a Ha szertelek című versedben, a Razglednicákban pedig Radnóti Miklós, Juhász Gyula, Ady Endre, Dsida Jenő „köszön vissza”. Hasonlót lehet felfedezni Orbán János Dénes verseiben is, Juhász Gyula, Kosztolányi, József Attila, Berzsenyi Dániel nála is feltűnik. A magyar irodalom újraértelmezése, újragondolása a pályainduló transzközép generációnak egyfajta védjegye is volt?*

– Nem hinném, hisz a magyar posztmodern már korábban megtette ugyanezt. Nekem például semmi gondom nem volt ezzel, sőt rokonszenvesnek is tartottam. Épp azt nem szerettem, hogy a nagy szövegtengerben elveszett – érzésem szerint – a cél: az, hogy valami fontosat (vagy vicceset, vagy hasznosat) mondjunk (ha kell, intertextusokon keresztül) erről az életről, amely-

nek bizony van értelme. Attól, mert a posztmodern az értelmetlenség érzéséből táplálkozó művészet, nem kell az eszköztárát is eldobnia annak, aki másképp látja a világot.

Székely versek és istenes-filozofikus líra

– *A Münchhausen báró csodálatos verseiben olvashatunk székely verseket, ezt a nyelvi regiszttert viszed tovább később, s ebből nő ki a Székely szótár ötlete is. Mikor fogalmazódott meg benned, hogy székelyül is érdemes verset írni?*

– Az elején annyira görcsösen akartam univerzális lenni, hogy csuda. Egy idő után rájöttem, elég, ha lokális vagyok. Bőven elég, ha egyetlen emberrel akarom megértetni magamat, ha neki írok. Nekem még a kis magyar irodalom is túl nagy: próbálok hát úgy megszólalni, hogy elsősorban a legkisebb nagy közösség, amellyel feltétel nélkül azonosulni tudok (ez pedig a székelység) „értse meg” az írásaimat. Vagy érezze úgy, hogy az az övé. Mert egy mű akkor él, ha valakié lesz.

– *Korai és új verseidet filozofikus lírának olvasom. Mintha arra tennél kísérletet, hogy megértsd önmagad, ezen keresztül pedig a világot, a létet, az Istent, a költészetet, az embert a sötét mélységeivel együtt. Olyan sajátos dolgokra bukkanunk korai verseidben, mint „levelet ír a fa” és „a collstock kérdez”. Erre mondhatták a kritikusok, hogy bizarr világokat hozol létre. Én ebben semmi bizarrt nem látok, inkább természetességet, bátorságot, olyan, mintha egy gyermek szemével mutatnád be a körülöttünk lévő dolgokat, ilyen szabad képzettársításaink gyermekként vannak csak, aztán gyorsan elfelejtjük, hogy a világ érdekes, színes hely. Jól látom ezt?*

– Igen, gyermekkoromban hihetetlen, fantasztikus dolgokat álmodtam, és mindent meg is valósítottam az agyamban. Volt egy világ, amely az enyém volt, és más szabályok uralkodtak benne. Néha-néha még ma is visszaemlékszem rá, olyankor sürgősen megírom versben, mielőtt elfelejteném.

– Gondolkodj merészen, mondja Münchhausen, és mégse légy forradalmár, hanem légy te magad. Igen, csak ennyiről van szó, nem magasabbrendűbben élni, csupán jobban és érdekesebben, miközben valahol megjelenik a megjeleníthetetlen, maga az Isten – idézek a Münchhausen báróból. A Második razglednicában pedig azt írod: Illatod néha a szélbe belekap, / és húzna is át a határon – / ilyenkor kapaszkodok, az Isten háta / mögül nézem hazámat. Az Isten fontos motívum, végigkíséri a verseidet, érdekes, hogy kisbetűs lény végig, a jelenléte viszont annál meghatározóbb. A vers lehet-e ima, és az érdekes élet, a bennünk lakozó jószág talán maga az Isten?

– A már említett Bréda Ferenc mondta volt a verseimről, hogy „istenes líra”. Istennel foglalkozik, vele próbál kapcsolatba lépni. Ilyen szempontból ugyanaz a szerepe, mint az imának. Ugyan nem vagyok nagy templombajáró, de sajnálom (nem lesajnálom!) az ateistákat, akik Isten nélküli világot képzelnek el, mert – szerintem – keveset értenek az életből. Igen, isten ott van bennünk, és igen, kisbetűvel szoktam írni, mivel magam egy részét csak nem fogom Kendnek szólítani.

– A Kemál és Amál – amely az új versek mellett a régi köteteket is magába foglalja – példátlan sikert aratott, az Ulpius-ház tízezer példányban adta ki. A nem székely olvasók hogyan fogadták a székely verseidet, hát a szadomazo lírát; utóbbi megnevezés kiadói marketingfogás, vagy te is így határoznád meg őket?

– Erről őket kellene megkérdezni, de egy kicsit túl sokan vannak. Volt, aki szerette a verseimet, volt, akinek nem jött be – ez természetes. Azért általában szerették, mert – nevezük szadomazo verseknek vagy sem – megírtam azt, amit egy kapcsolatban az ember sokszor még maga előtt is elhallgat. A féltékenységet vagy az utána következő állapotot: mikor a kedves elhagyott, és éppen mással üzekedik. Ismerősek bizony ezek az olvasónak is. Ilyenkor az embernek szadista gondolatai támadnak, mit is kellene tenni a nővel (vagy a férfival), de csak mazochista önmarcangolásra futja...

A székelyek szomszédai a bolgár-törökök és a keleti szlávok voltak

– *Idén márciusban jelent meg az Előretolt Helyőrség Íróakadémia gondozásában a bővített kiadása a Székely szótárnak, Bűhnagy székely szótár címmel. A szótár megnevezés megtévesztő, nem egy száraz szócikkeket tartalmazó kiadvány, inkább egy jó történelmi novellafüzérhez hasonlítanám, a szavak eredetéből ugyanis megtudhatja ki-ki a maga saját székely szülőhelyének elveszett fogalomtárát, és a székelyek története kapcsán is fontos információk derülnek ki. A kilencvenes évek közepe óta kutatód a székely nyelvet, a székely nép eredetét, a Babba Mária, a vasorrú bába, a rézfaszú bagoly kapcsán is komoly tanulmányaid születtek. A könyv lezárja ez a folyamatot, vagy lesz még másik bővített kiadás, esetleg néprajzi-nyelvészeti tanulmánykötet?*

– Nem záródott le semmi, amióta megjelent a *Bűhnagy székely szótár*, azóta is sok olyan szóval találkoztam, amelynek ott lenne a helye a könyvben. Úgyhogy egyszer majd lesz egy harmadik kiadás is. No meg lesz székely néprajzi tanulmánykötet, és forráskritika, és ilyenek. Szeretnék lenni kettő én, doktor Jekyll és miszter Hyde, hogy mind megírjam, amit szeretnék.

– *Gondolom, az sem véletlen, hogy egy ótörök szót, a büht választottad a bővített kiadás jelzőjének. Mit tudunk a bühről és a székely-ótörök rokonságról?*

– A bü, büh 'rossz, undok, ocsmány', illetve a bűnagy, bűhnagy 'irtózatosan, ocsmányul nagy' tényleg ótörök eredetű, ám pont ebből a szóból nemigen lehet messzemenő következtetéseket levonni. Ugyanis a szócsaládjába tartozik a bűvöl is, amely megvan a nem székelyeknél. A székelyeknél ez a jelentés tehát vagy megőrzött régiség, vagy jelentésváltozás eredménye. Ugyanakkor tényleg létezik pár olyan, kizárólag székely szó, amely ótörök eredetű, és a (köz)magyarból hiányzik. Ide tartozik a büt, bütü 'sarok', ját, jád 'drusza', odor, udor 'szénatartó hely', olló 'gida' stb., amelyek azt mutatják, hogy valami közünk volt egy ótörök néphez. Én ezt a kapcsolatot inkább szomszédságnak nevezném,

nem pedig rokonságnak. Egyszerűen átvettünk szavakat, feltételezhetően a bolgár–törököktől.

– *A könyvből az is kiderül, hogy székelyek mindenütt éltek az egykori Nagy-Magyarország területén: a Fertő-tó közelében található Parndorfban (Pándorfalu) Pozsony és Moson vármegye környékén, Kalotaszegen, a kolozsvári Kétvízközben, a Fekete-Körös völgyében, Bukovinában, Moldvában, Baranya, Tolna, Bács-Kiskun megyében, Déva környékén, de a Brazíliában található Boldogasszonyfalván is. Mit lehet tudni a honfoglalás előtti székely történetéről?*

– Most csak nyelvészeti szempontból beszélnek róla: a székelyek mindig is magyarul beszéltek, nem volt nyelváltás, szomszédaink pedig bolgár–törökök és keleti szlávok voltak. A magyar honfoglalás után székely határvédő csoportok kerülnek keletről a központi területeket belakó magyarok köré.

– *Kifejtenéd, milyen fontos következtetésekre jutottál a kulyak, harisnya, lok, radina, kaláka szavak kapcsán?*

– Szerintem ez a legfontosabb felismerésem: ezeket bizony keleti szlávoktól vettük át, és semmiképp sem – mint eddig gondolták – délszlávoktól. Ezek a keleti szlávok feltehetően ruszinok (korábbi szóhasználatnál rutének) lehettek, akik nagyon korán (jóval a honfoglalás előtt) hatottak ránk, székelyekre, és nem hatottak a magyarság többi részére. E felismerés már rég ott lógott a levegőben, etimológiai szótáraink például régóta elismerik, hogy a kulyak 'ököl' kizárólag a székelyekre jellemző, és az bizony keleti szláv eredetű – csak hát egy idő után maguk is kételkedni kezdtek saját helyes felismerésükben. Az *Új Etimológiai Szótár* például azzal kerüli ki a székelyek nyugatról keletre költözésének elmélete és a kulyak szó megléte közti ellentétet, hogy azt feltételezi, a szót a románon keresztül vettük át a keleti szlávoktól. Mondanom sem kell, ez pusztán spekuláció, a románban a kulyakra csak kissé is emlékeztető szó egyszerűen nincs.

– *A kötetből kiderül, hogy a székelyek itt voltak a magyar nyelv születésénél, és eredetileg magyar nyelvet beszéltek, számtalan*

magyar szó eredete a székely nyelvjárásból tudható meg. Ilyen a gac, a pet és a kacs is. Ez is izgalmas kedvcsináló annak, aki nem ismeri a szótárt.

– Vannak a magyarban olyan, ismeretlen eredetűnek tartott szavak, amelyek származása megvilágosul, ha a székely nyelvjáráson belül is keresgélünk. Vegyük például a bókol 'szépeket mond valakinek' szót: ennek eredete a székely bók, bóka, továbbbecézve botika, botikó ('fej' gyermeknyelven, 'gyermek feje'). Ha a székely gyermek bókol, az azt jelenti, hogy az anyja ölébe teszi a fejét, és simogattatja azt. Hogy elérje ezt, szépeket mond az anyjának – nos, itt találjuk meg a köznyelvi bókol szavunk forrását. Számtalan példát lehet hozni erre a jelenségre – ezek pedig azt mutatják, a székely nyelvjárások emlékeznek még egy-egy szócsalád teljes történetére, nemcsak egyszerű átvevői, felhasználói a szavaknak.

– A számos kuriózum mellett viszont arra is rádöbben a székely olvasó, hogy már nem ismeri azt a nyelvet, amelyet az ősei beszéltek. A nyelv uniformizálódik, inkább angol kifejezések csúsznak bele, elfelejtjük a cinkát, a hópilit, a hóbelevancot, a berdózik, a kulyak, az odor, a buffog szavainkat is, és most inkább csak azokat mondtam, amelyek még élnek a köztudatban. Kézdiszászfaluban élsz, onnan hogy látod, lesz-e húsz-harminc év múlva még székely nyelv, önálló népi tudat?

– Nem vagyok optimista, ugyanis a tévé és a rádió mind az uniformizálódás irányába hat. A gyermekek a magyar tévéken nőnek fel, és vagy jelleg nélküli közmagyart, vagy budapesti szlenget hallanak ott. Nos, ez beteszi az ajtót nekünk is. Ha valami fontos esemény nem történik, a székely nyelvjárás már csak emlék lesz, hisz a mindennapos használat hiányában, illetve a tévékkel, rádiókkal való egyenlőtlen harcban ki fog pusztulni. Az önálló székely népi tudat pedig szintén veszélyben van: ha elvesz a nyelvjárás, akkor elvesz a büszkeség tárgya, s ha elvesz a büszkeség, akkor beolvadunk, jellegtelenek leszünk. És én azt tartom, ez óriási veszteség lesz a magyarságnak...

Igenis létezik székely irodalom

– *A székely verseid, a nyelvészeti munkád a kortárs székely írókra is hatással voltak, Orbán János Dénes, Muszka Sándor, György Attila vígprózái ezt követően születtek. Kijelenthetjük, hogy van székely irodalom, s ebbe az irodalomba, ha rugalmasak vagyunk, Berecz András is beletartozik, a lényege nem is a szóhasználatban, inkább a sajátos gondolkodásban, a csavaros észjárásban keresendő?*

– Igen, szerintem igenis létezik székely irodalom. Van, aki székely szavakra rájátszva ír, és van olyan prózaíró (gondolok Molnár Vilmosra), aki közmagyar nyelven, de mégis letagadhatatlanul székelyül szólal meg – egyszerűen azért, mert székelyül gondolkodik. (Itt most tojok rá, ha valaki azt mondja, a gondolkodásnak nincs etnikai jellege. De van: másképpen látjuk a világot, mert másfajta tapasztalatokkal érkezünk, és ebből következően másféleképpen is gondolkodunk.)

– *Újabb verseid a londoni élményeidet dolgozzák fel, amikor vendégmunkásként dolgoztál az angol fővárosban. Kegyetlen, húsbamarkoló az Attila apa című versed. Lesz ebből kötetnyi anyag, hosszabb ciklus? Amikor a Razglednicákról beszélgettünk, felmerült, hogy folytatni fogod, mert van anyag bőségesen. Születtek-e új versek, lesz-e új kötet?*

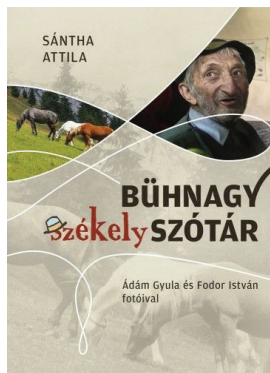
– A *Razglednicákban* családom történeteit írtam meg, olyan eseményeket, amelyek megmaradtak a család emlékezetében. Fontos, a mikrotörténelem sorsfordító dolgairól szólnak ezek a versek. S miután kimentem Londonba dolgozni, jött a felismerés: velem is pontosan egy ilyen esemény történt, amelyről a leszámoltaim majd elmesélnek egy-két történetet. Hát megírtam-megírom az ottani élményeket is, és ezáltal lesz teljes a családtörténet.

– *Roland Barthes szerint írni bizonyos szempontból annyit jelent, mint szétzúzni és újraalkotni a világot. Ha egy mondatod lenne rá, hogyan fogalmaznád meg a versírás értelmét a magad és a székely-magyar közösség számára?*

– Értelmet találni. Ez csak akkor lehetséges, ha felvállaljuk azt, amik és akik vagyunk.

Mandics György

A telefonkönyvtől a tündérvölgyig

SÁNTHA ATTILA zömmel ritka székely szavakból álló versek írásával kezdte pályáját, s ezzel nyomban iskolát is teremtett, amire azonban csak kevesen figyeltek fel. Akik igen, azok is főként Magyarországról, mivel a módszer alkalmazásához szükséges nyelvtudással kevesen rendelkeztek Erdélyben. Csak a nyelvészek világában kavart némi vihart: „mérvadó” képviselőik úgy vélték, a székely nyelvkincs már feldolgozott, hiszen Szabó T. Attila és munkatársai tizennégy kötetes gyűjteménye hatalmas,

nagyobb, mint bármi, amit az Akadémia eddig össze tudott hordani a „teljes” magyar nyelvről. Ezért aztán megalapozottnak tűnt a legenda, miszerint e gyűjtemény kimeríti a székely nyelvkincset. Csak a hatalmas kollekciónak részletes ismerői tudták, hogy Szabó T. Attila és munkatársai grandiózus műve is mennyire hiányos. Hiszen zömmel periratok és más írott okmányok alapján rekonstruálta a székely múltat, vagy azt, ami megmaradt belőle a nagy könyvtárégetések (mint a gyulafehérvári eset) után. A köznapi szavak és az érzelmek széles köre kívülrekedt e gyűjteményen, s ezt Sánta Attila hamar fölismerte, amikor 2004-ben kiadta első székely szótárát. Erdély-szerte üdvözölték az érdeklődők, s a könyv hamarosan az utolsó darabig elfogyott, ami valóságos csoda a mai könyvterjesztő állapotok közepette. Az informális terjesztés során az olvasók nagyszámú pótlást javasoltak, amit a szerző két év után megjelenő bővített kiadással kívánt megoldani. Nem lustaságának tudható be, hogy a vállalkozást csak most, tizenhárom évi gyűjtőmunka után sikerült időlegesen lezárni – miközben a szótár immár „bühnagy” lett. Vagyis rémisztően hatalmas, vagy másik népnyelvi fordulattal

„böhömnagy” Ilyen lett, mert a székely nyelv nem csupán a Székelyföldön létező széles nyelvi tartományt jelenti, hanem keleten egészen a Szeret folyóig nyúló nyelvi enklávék sokaságát, s nyugaton a Pozsony és Moson vármegyéktől egészen Zalaig nyúló székely telepeket, nyelvszigeteket is. S a rossz hír, hogy ezek csekély része került eddig nyelvészeti feldolgozásra. Esetükben nagyszámú ritka adalék előkerülése várható még a kutatások előrehaladtával. Ezek beolvasztása a nagyszótárba egyelőre még a jövő feladata.

Az előttünk álló monumentális mű a székely nyelv minél szélesebb körű bemutatására törekszik, amit Sántha Attila a szótár struktúrájával is kihangsúlyoz: az egyes szavak jelentését a legtöbb esetben szóbokrokban foglalja össze. Ennek előnye egyfelől, hogy a szavak egymást magyarázzák, értelmüket oda-vissza tisztázzák, pontosítják, másfelől a hagyományos szótárkonstrukcióhoz csatolt szövegek méretének növelésével kirajzolódik az egész szócsalád érzékletessége. Hogy ne maradjunk az általánosságoknál, lássunk egy kisebb szóbokrot.

bercsók, bircsók, bircsóka, birtók, birtóka 1. perpence szilvának első termése 2. csenevész, éretlen szilva, amit szilvabetegség ért 3. mindenféle zöld gubacs növényen RMNyA., ÚMTsz. 4. bibircsók, szemölcs, csomó, daganat ÚMTsz, (bircsóka), mind a négy jelentésben.

„**bircsóka (=csomó, daganat)**” (Rónai Béla: Egy Bukovinából települt székely falu tájszóismeretének változása. Dunatáj folyóirat 1991/2–3.)

bercsóka fenyőtoboz, Csiki Károly (Gyergyó).

„A megszáradt fenyőtoboz igen jól ég a tűzön, a szegények tüzelőjeként tartják számon. Tűzgyújtásban igen nagy segítség. Megnevezése igen változatos: Gyergyóban 'csalóka', 'csencsó'; a Gyimesekben 'bercsóka' vagy 'csencsó'; Brassó vidékén 'fenyőalma', a Maros-mentén 'fenyőcsusza', több vidéken 'fenyődoboz', Kanizsa táján: 'fenyőguba', a moldvai csángóknál 'fenyőkörte', Csíkban 'fenyőmalac'; Háromszéken 'fenyősuska', 'suska' stb.”

(Kisné Portik Irén: A fenyő hasznosítása a Székelyföldön. Székelyföld folyóirat, Csíkszereda, 2006/12.)

bercsókaszörp *a fenyő éretlen, zöld tobozából készült szörp* Gyergyószéken használatos. „Azért jöttem, hogy nekem is adják meg a magyar állampolgárságot! Magyar vagyok, az is akarok maradni. (...) Aztán, ha még kérdeznek, megemlíthetsz olyan ételeket is, mint a pecsdzsem, a bundás hiripszár, a pánkó, az ordáskapros-kótes-palacsinta, a fásmeggy kompót, a lebbencsleves, a csihánfőzelék, a cikórialeves, a buggyantott tojásleves, a zsendice, a káposztás laska... Gyomorrontásra pedig a dancura gyökeret ajánld. Elmondhatod, hogy a laskát nyújtódeszkán, laskasírtóval nyújtják, majd felvágják lapítón, ahol a húst potyolóval puhítják. A lapítón gyúrnák a csipetke tésztáját is. És ne feledkezz meg a köhögésre is oly finom bercsóka szörpről se! (Bajna György: Magyar lehetek! <http://civishir.hu/szerintem/bajna-gyorgy/magyar-lehetek-/1115083031>.)

„Fenyőtoboz, fenyőbors. Az összegyűjtött fenyőtobozt (népies nevén csalóka vagy ritkábban bercsóka) megszáritották, és a csemetekertben vetették el. Az éretlen (zöld) tobozból szirupot főztek; ezt különösen a gyenge tüdejűek gyógyszerként itták.” (Tarisznyás Márton: A gyűjtögető gazdálkodás hagyományai Gyergyóban. In Koós Károly–Faragó József [szerk.]: Népismereti dolgozatok 1978. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1978, 29.)

A szócsalád hátterét a bircsóka 'bibircsók' jelentése világosítja meg: az összes jelentés kis bigyószerű dolgokra vonatkozik, pl. A bercsóka „fenyőtoboz' a fenyő „bibircsókja”. Lehetséges, hogy e szavak a köznyelvi bibircsók hangalakváltozatai, a bibircsókról a TESz. azt írja, hangutánzó-hangfestő eredetű.

Csak e rövid szöveg, egyetlen bokrocška bemutatása a székely nyelvjárási szavak olyan halmazát önti az olvasóra, hogy pusztán ennek magyarítása túllépne recenziónk keretein. Ha csodálkozánk, hogy egy szótárban ilyen zamatos példaszöveget olvashatunk, írjuk ide a 'lusztos=átázott, nedves, lucskos' szó következő példaszövegét, amelyhez Sántha Attila ezúttal a maga verséből választ ki néhány sort:

„Sötétedett, szemerkélt,
 s mit csináltak, mit nem,
 Pisti a lokba bévitte,
 s megmonyókolta a cinkát,
 hogy kiduvadt a szeme.
 Máris a lusztos valagával
 Pistit még vagy kétszer kiküppülte.”

Sántha Attila: Bizsilés a tűzzel

Bízást osztható Orbán János Dénes véleménye, aki Sántha Attila kitüntetésekor a Janus Pannonius-ünnepség keretében kifejtette, hogy ez a szótár nemcsak szótár, hanem egyfajta erdélyi novella- és versgyűjtemény, mely az erdélyi szavak kapcsán utazást tesz lehetővé az erdélyi magyar nyelv tündérvölgyében.

Sántha Attila tehát nem „a szavak telefonkönyvét írja”, hanem voltaképpen egy újfajta költői művet, mely egyetlen szó kapcsán sem elégszik meg a szó egy közelítő szinonimájával, hanem odavarázsolja az egész nyelvi környezetet, mert a szó csak ebben a környezetben teljes. Hogy a fenti szövegben a lok lyuk, a monyókolás a szeretkezés egyik szava (a mony here is), a cinka serdülő lány, az csak a telefonkönyv-olvasóknak fontos. A bühnagy szótár olvasóinak csak elefánttoporgás a porcelánboltban. Sokkal fontosabb a még hiányzó témák pótlása és bővítése. Ilyen a rovásanyagok hozadékának beépítése, ami a magyar nyelvtörténet eddig hihetetlen s nem remélt mélységeibe ad betekintést. A rovásírással fennmaradt versek újabb székely szavak százaival fogják gazdagítani a gyűjtést. Olyanokkal, mint a garú (garatú víz, egy tóba ömlő folyó torkolata), a gyarnék (lovagolnék, lovat szőrén megülnék), színfű (tisza fű), zsolna (zöldharkály). Ezek segítségével Sántha Attila nemsokára újraértelmezheti a Csíki-krónikát, alaposan megrengetve a hagyományos magyar honfoglalás-történetet. Ehhez kívánunk e recenzióval kitartást és jó erőt a szerzőnek.

Varga Melinda

Hol éltek a honfoglalás előtt a székelyek?

*Sántha Attila Bühnagy székely szótára olyan,
akár egy humorral fűszerezett nagyregény*

Üssük fel Sántha Attila *Bühnagy székely szótárát* taláломra bármelyik szócikknél, ha ismerősen cseng fülünknek, gondolkodjunk el azon, hol hallottuk! Ha nem a Székelyföldön élő tömbmagyarság körében, kezdjünk el gyanakodni, és lapozzunk a könyv elejére, ahol a szerző röviden bemutatja, hol is élnek vagy éltek korábban székelyek.

A kolozsvári Kétvízköz, Kalotaszeg, Barcaság, Fogarásföld, Szászföld, a Fekete-Körös vidéke, Hajdú-Bihar megye, Hunyad megye, Déva környéke, Baranya, Tolna és Bács-Kiskun-megyék, Tövishát, a Nyitrától északkeletre található Zoborvidék, Szabolcs vármegye, az Őrség, Pozsony és Moson vármegyék, de a brazíliai Boldogasszonyfalva és a Fertő-tó közeli Pándorfalu is kötődik a székelyekhez, és Moldvában sem csak csángókkal találkozunk,

hanem székelyekkel is, a csinál és a csán szavak használatából ugyanis erre lehet következtetni.

Az ötezerkétszáz szót feldolgozó, komoly és hiánypótló nyelvészeti munka – amelynek első változata 2004-ben, a második, javított, bővített, újragondolt kiadása 2018-ban jelent meg – története a kilencvenes évek közepéig nyúlik vissza. A fiatal, pályakezdő költő *Münchhausen báró csodálatos versei* című kötetében már székely nyelvjárásban íródott versekkel találkozunk, be is robban velük gyorsan az irodalmi köztudatba, bizarr képzettársításai mellett (az ég a földdel elbeszél, levelet ír egy fa stb.) költészetének ez adja meg a sava-borsát, azt a bizonyos, sokszor emlegetett egyedi hangot, stílust, amelynek hiányában tucatirodalmat írunk, s tízhúsz év múlva a kutya sem emlékszik az egyenverseinkre. A költőt először játékból, maga szórakoztatására, aztán egyre komolyabban foglalkoztatni kezdi a nyelv nyersanyaga, összegyűjti ezeket a szavakat, kifejezéseket, így születik meg az első kiadás. Az évek során komoly néprajzi munkákba is beleássa magát, kideríti például, hogy a vasorrú bába nem más, mint a gyermeket eltevő bábaasszony, a részfaszú bagoly pedig ennek a férfi változata.

Utánajár ugyanakkor a Babba Mária eredetének is: Szép Szűz Máriát, Boldogasszonyt, a szülő nők védelmező istenét és a Holdat jelenti. Elsősorban Csíkszéken és Gyimesekben használják.

– *Biztosan tudod azt is, ki az a Babba Mária.*

– *A Babba Mária a Szép Szűz Mária. Olyan ő mint a Jóisten.*

– *Mint a Jóisten? Talán még imádkoztok is hozzája.*

– *Igen, mondjuk az Üdvözléket, a Most segíts meg Máriát, és kérjük, segíljen meg a Babba Mária*

– olvasható a Szép Szűz Mária és a Boldogasszony jelentésének magyarázata, amelyet a szerző helyi adatközlőtől idéz.

A szülő nők védelmező istenéről az alábbi olvashatjuk:

– *Mondja, Erzsi néni, amikor a menyét elvitte a mentő, imádkozott-e érte?*

- *Már hogyan imádkoztam volna!*
- *Kihez imádkozott?*
- *Babba Máriát kértem, hogy szerencsésen szabadítsa meg.*
- *A Babba Máriát? Nem a Szép Szűz Máriát?*
- *Én kértem a Szép Szűz Máriát is, a Jóistent is, hogy szerencsésen szabadítsa meg.*
- *Ki az a Babba Mária, hogy őt külön is kérte?*
- *A Babba Mária, hát az a Jóisten.*

A Holdról pedig a következőket:

- *Kicsi korunkban nem is tudtuk, hogy a Holdat Holdnak hívják. Az a Babba Mária volt.*
- *Édesapám, Csilip Péter nem is nevezte a Hódat másképpen, csak Babba Máriának. Feléje fordulva imádkozott este, reggel pedig a felkelő nap felé. Mindig keletre fordulva imádkozott.*

A kiragadott példák szemléltetik, a *Bühnagy székely szótár* műfaját tekintve túlmutat a száraz, nem esti olvasmányként használatos szótárakon, a kifejezéseket, szóbokrokat, fogalmakat számos kisebb történet, szemléletes, néhol pikáns leírás, frappáns humor tarkítja. Miközben keresgélünk, vagy csak találmokra belelapozunk, azt a szomorú tanulságot is le kell vonnunk, már nem értünk nagyon sok mindent, beszippantott a televízió egyennyelve, elfelejtettük, vagy már túlságosan ómódinak tartjuk a nagyszüleink által még előszeretettel használt fogalmakat.

A szavak eredete bevezet bennünket a huszonegyedik században is önálló néptudattal rendelkező székely nép történetébe, egész korai időszakig, az V–IX. századig. A nyelvészeti mű segítségével a magyar nyelvet s annak működését is sokkal jobban átlátjuk. Számptalan magyar szó eredete a székely nyelvjárásból tudható meg, a gyökerek ide vezetnek vissza, a nyelvi emlékezet erős, megtartotta ezeket a jelentésmezőket. Ilyen a gac (gazos hely, veszekedő, civakodó, házsártos, szigorú, kegyetlen, hara-

pós, rugós állat) vagy a pet (a kisgyermek hímvesszeje) szó, amely a pötty és pöcs, na meg pöttömnyi szavak családjába tartozik.

A székelyek őstörténete sokunkat foglalkoztat, többféle, gyakran egymásnak ellentmondó elmélet létezik erre vonatkozóan.

A szótár bevezetőjében a szerző hivatkozik Benkő Lorándnak a népcsoport korai történetével kapcsolatos elméletére, miszerint a székelység délszláv eredetű, és a magyar nyelvterület délnyugati határvidékén éltek Erdélybe településük előtt, a szláv átvételek elsősorban szlovén, szerb-horvát és kisebb mértékben szlovák eredetű szavak. A nyelvész következtetéseit etimológiai szótárak is átveszik, hivatkoznak rá, biztos tényként kezelve.

A *kulyak* szavunk eredete azonban megcáfolja ezt az elméletet, kiderül, a keleti szláv hatás sokkal erőteljesebb a székely nyelvben, ami arra utal, hogy hosszabb időt tölthettünk ezzel a népcsoporttal együtt. Az etimológiai szótárak a kulyak szó kapcsán tévesen következtetnek arra, hogy román közvetítéssel került a nyelvünkbe. Más ilyen szavak a *harisnya*, a *lok*, a *radina*, a *tál*, a *talabor* és *zseréb*, és valószínűsíthető, hogy a *bálerka*, a *batyó*, *batyóka*, a *buják*, a *cárina*, a *cibere*, a *kaláka*, *kosornya*, *karinca*, *mándruc*, *nádra*, *náprátyi*, *nyemák*, *plátka*, *parapács*, *szemerke*, *szemerkefenyő*, *zuvat* is ruszin gyökerű. A famunkálással kapcsolatos szláv szavak: *brák*, *brákfa*, *cseter*, *cseterfa*, *dránica* is ruszin eredetűek lehetnek, hiszen az oroszok, ukránok foglalkoztak ezzel a munkával, akárcsak ma a székelyek.

A honfoglalás előtti idők székelységtörténetét kutatóknak érdemes vizsgálódniuk az ótörök eredetű tájszavaink körül. A szótár jelzőjét viselő *büh*, *odor*, a *bütü*, az *iker*, a *jád*, az *olló* vagy az *üvecs* is ótörök eredetű. A bolgár–törökökkel valószínűleg huza-mosabb időt „töltünk” együtt.

Számomra legizgalmasabb részei a szótárnak az apróbb, humoros történetek egy-egy szó magyarázataként. A prózát kedvelő olvasóknak olyan, mintha egy élvezetes történelmi nagyregényt olvasnának, amelyet Ádám Gyula és Fodor István témához illő, igen impozáns fotói illusztrálnak. Életszagú, csavaros eszű, csipkelődő humorral tűzdelt szótárt én még nem vettem kezem-

be, a komoly nyelvészeti munka ezáltal úgy fogadható be, mint egy szórakoztató szépirodalmi mű, amely bármilyen nagy búbánatról képes az olvasó figyelmét elterelni.

Hadd idézzek két rövid, szemléletes példát. Nézzük először az azsagra ül kifejezést, amely Csík környékéről származtatható, jelentése: indulatba jön, olyan lesz, mint a boszorkány.

„Nahát, kedves komám, én jól megjártam az asszonnal, mióta itt kettesben kirúgtunk a hámból s részegen vetődtem haza. Akkor azsagra ült, egy álló napig szekírozott, mosta fejemet. Osztán eccere szava veszett, farhámba ült, s már vagy harmadnapja harapofogóval se lehet belőle kihúzni a szót.”

A buffit, ami neheztelő, duzzogó embert jelent, és szülőhelyem, Gyergyó környékén előszeretettel használják, akárcsak a vargányagombát jelentő hiripet, amiről gimnazista koromban, amikor elkerültem idegen városba, azt hittem, egészen másfajta gombafaj, s roppant idegesített, hogy hangzásban még a vezetéknevemmel is rokonságban van. A következőket írja a szótár a Dálnoki szójegyzékre hivatkozva Dakti Szabolcs *Budapest, Budapest, te csodás* című írásából idézve, amely a Hargita Népében jelent meg 2001 áprilisában:

„Igen én lenni uszlánder, hogy a fene egye meg, végső soron annyiban különbözöm, hogy legalább értem is ha néha szidnak es kutyaisteniket, jó ki belőlem a székely, s mét es előbb való a bufti hivatalnoka. Ejsze, én tehetek róla, hogy dib-dáb uraknak annyak idején fájt a segge, hogy a hátár melyik ódalára keveredtek, bezzeg a füttő mellől lehet galatyolni a viharba lévőknek, na elég a góbéskodásból, me rögvest meggyámbászom a cseplesz Lít, akinek úgy reszkett a horgosina, hogy majd belciterázott a gatyájába.”

A megrögzött verskedvelők és költészetet művelők kedvenc olvasmánya is lehet a *Bühnagy székely szótár*, kiváló ihletfor-

rást jelenthet az *öreghomály*, *büszkürtő*, *bütürmec kasmatol*, az *aszagonjáró*, *büvölködik*, *búzaír*, *kujakmarci*, *nyárininyihogó*, *kanbagoly*, *hónajgyurka*, *hópili* vagy a *himesség*.

Aki nem ismeri a példaként kiragadott szavak jelentését, ne legyen olyan, mint Muszka Sándor *A lusta dög* című könyvének főhőse, igyekezzen a könyvesbótba, s vegye meg izibe, amíg még a készlet tart, székel termék, a pilenkézős, öreghomályos időkben nem lesz búvalbélelt, az eccer biztos.

Sántha Attila: *Bühnagy székel szótár*. Ádám Gyula és Fodor István fotóival. Előretolt Helyőrség Íróakadémia – KMTG, Budapest, 2018.

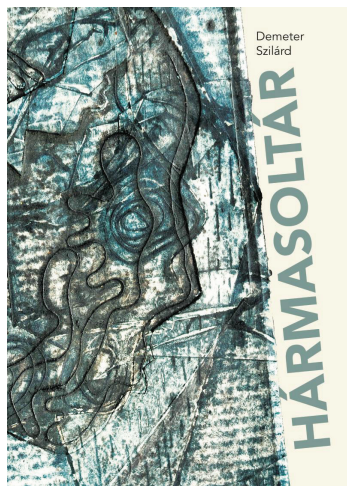
Juhász Kristóf

Háromlépcsős beavatási káosz

Nagyon furcsa könyv DEMETER SZILÁRD *Hármasoltára*. Különös, nehéz, egyszerre ismerős és idegen, taszító és magába szippantó olvasmány, történet vagy történetfüzér, ami van is, meg nincs is. Elsőre mindenesetre csak egymásra lapátolt, rémálomszerű képeket lehet érzékelni: rejtői vagy tersánszkys nevű figurák, mint Egyszemjankó, Kistarisznya, Csürkeláb, Dzsesszpalibá, Kagur, Félszemű Dzsó, Pufarin meg Orrbelefütyty mindenféle, első látásra bizarr dolgot csinálnak, feldarabolják az apjukat, medvéket ütnek agyon, átkozódnak, bosszút állnak, isznak és közösülnek, de úgy isznak és úgy közösülnek, mint akik egyáltalán nem tudják magukat jól érezni, ha érti az olvasó, mire gondolok. És ezek a dolgok, vagyis a leírás és az esetek maguk nemcsak úgy magukban furcsák, hanem azért is, mert összességükben valami rettenetes szocioregény ígéretét hordozzák. Nyomorra predestinált, testi és lelki éhségre kárhozott, szenvedő és egymást gyötrő páriákkal. Hideg, nyomasztó, távolságtartó hiperreált. Mégsem ezt kapjuk, Istennek legyen hála.

Hisz Demeter Szilárd elbeszélői, sőt mesélői attitűdje roppant távol áll ettől. Mert – ahogy a felsorolt beszélő nevek némelyike is utal rá – itt bizony meséről van szó. A divatos stílus kategóriákat élvezettel osztogatók nyilván a mágikus realizmus terminust is elropogtatnák fogaik között a kötet ilyen mondatain rágódva:

„(...) még hogy úrfi, dehogy, nevetgél, én isten vagyok, önkéntelenül szaladt ki a száján, oldalról sandított az öreg

borostás arcába, miként fogadja a közlést, úgy, bólogatott az olyan természetességgel, mintha lépten-nyomon istenek-be botlana, és milyen isten, kérdezte, Orrbelefütty meghök-kent. Ezen még sohasem gondolkodott, mit tudja ő, milyen isten, ez az emberek dolga, hát... isten, rántott egyet a vállán (...) és poklod van, emelt kérdőn a fején, poklom, riadt meg a kisfiú, hát, poklom, az nincs.”

A kötet első elbeszéléséből, a *Kéket kékért* címűből idéztünk. Egyébként pár lappal később megtudjuk, mi a pokol, majd a beszélgetés egyik szereplőjét megeszik a disznók, a másik pedig megfojtja magát egy kézirattal. Nos, ha Márquez mester oeuvre-je mágikus realizmus, akkor ez minimum feketemágikus, és nemcsak az obskúrus események miatt, hanem mert konkrétan a *Kéket kékért* egy átok-, illetve bosszútörténet, mégpedig egy végtelen bosszúé (a Szemet szemért... kezdetű mózesi parancsolat végződik így: kéket kékért). Székelyföld egy eldugott szegletében, valahol a Hargita lábánál vagyunk, nem sokkal a rendszerváltás előtt – a forradalom konkrétan szerepel benne, de csak úgy messziről, az Isten háta mögül, a reakciók és a következmények viszont közeli és élesek.

Az elbeszélés módja (majdnem) végig ez a posztmodern, monológyszerűen összefolytatott tagolatlanság, amely mintha Hrabballal jött volna anno divatba, és valamiért mindenki agyba-főbe használja. De mivel Demeter Szilárd groteszk látomásokat szö balladává, illik a forma a tartalomhoz, és elég sok a meglepetés, fordulat és furcsaság ahhoz, hogy hagyjuk magunk sodortatni a szöveggel. A kötet három elbeszélés, három beavatási stáció: a *Kéket kékért* a gyermekkor, a *Lüdercnyomás* az ifjúkor, míg a *Tempetőfi naplója* már a felnőttkor borzalmas kalandjait (vagy kalandos borzalmait) láttatja, utóbbi kettőn olykor nevetgélni is lehet – ami teljesen érvényes, hiszen az álmok, mítoszok és legendák gyermekkorunk általában senkinek nem vicces, de még csak nem is nevetséges vagy mulatságos. A kamaszkor és a felnőttkor annál inkább. Íme, a gyönyörű, éjfekete és politikailag

bizsergetően inkorrekt humor, a hét szabad művészetek bemutatása a *Tempetőfi naplójából*:

„Többen hivatkoznak El Pacol – mások szerint El Patcol – spanyol tudós esetére, aki azon munkálkodott, hogy keresztelje az embert a gyíkfélékkel, ekképp visszánövelhetővé téve a levágott kezet legalább. Miután ördögi praktikák üzésével vádolták meg, forró ólmot öntöttek fülébe, torkába, és kiszúrták a szemét, áttért a klónozás titkának megfejtésére. Ő lett Bosch modellje. (...) Az Irodalomművészet mindaz, ami írva vagyon, mindaz, ami elhallgatva lett légyen, és mindaz, ami a bűdös életükben eszükbe nem jutott az irodalomművészeknek, viszont bekattan az irodalomélvezőknek. Ez a tétel csak azzal a megszorítással igaz, hogy csak azt tekinthetjük Irodalomművészetnek, amit balról jobbra olvasunk (az arabusok jelenleg csak rafiazsák-graffitivel és csokispapír díszítésével foglalkoznak, de még a beszédet is mintha visszafele művelnék, ilyen levegőkapkodó népet, mondjuk, nem csoda, annyi homokvihar után; a pöttöm sárga ugrabugrákat pedig egy kattintással át lehet állítani angolra; a cirill betűket többen is olvassák az elmúlt lelkes felvilágosítóinak köszönhetően; a görög szimbólumokat középiskolás stúdiumainkból összeszedhetjük, a négerek dolgoznak). Két nagyobb csoportja ismert az irodalomművészeteknek: amelyik kiér a lap széléig, és amelyik nem.”

De akad itt még bőven csajozás, zenekarosdi, gyermekvállalás (vagy annak megelőzése, illetve egyéb variációk), és természetesen az a sajátos, olykor könyörtelen, olykor simogató melankólia, amit Erdélyben a levegővel együtt lélegzünk be, és amit még az is megérez, aki csak turistáskodni megy oda. Demeter Szilárd félig fiktív Erdélyének annyiban van köze az általam – és talán többek által – ismert Erdélyhez, hogy mindkettő a végletes és hajmeresztő abszurdítások tere, mindkettőben olcsó az ember-

élet, könnyen csúszik az ital, könnyen jön a szerelem, de gyorsan lendül az ököl, és gyorsan dolgozik a bicska is. Közhelyek? Azok, de kellemesen ismerős közös nevezők is.

Hogy aztán a kötet három lépcsőjéből lesz-e beavatás, vagy nem lesz, vagyis lesz-e ebből releváns olvasói élmény, azon múlik: hajlandók vagyunk-e a szerző szabályai szerint játszani. Már ha rájövünk, mik a szabályok – nem könnyű, lévén Demeter Szilárd igen becsületesen öntörvényű, vagyis kaotikus szerző, aki csak a saját szabályainak engedelmeskedik, amiket persze nem vagy csak rejtetten köt az olvasó orrára.

De mi is van az olvasó orrára kötve? Minden literátus ember örök dilemmája, mennyire játsszon nyílt kártyákkal, mennyire legyen önéletrajzi, vallomásos, vagy ha úgy tetszik: mennyire legyen azonossá a szöveg szerzőjeként a szöveg beszélőjével. A posztmodern irodalmi kánon szerint ilyen azonosság lehetetlen, de aki ismeri, teszem azt, François Villon vagy Petőfi Sándor életművét (hogy csak a legismertebbekhez nyúljak), pontosan érzi, hogy a posztmodern irodalmi kánon igazából azt sem érti, amit kérdez. Fogalmam sincs, miért köti Demeter Szilárd a kötet fülszövegében az olvasó orrára, hogy: *„Életem első két évtizedének élményanyagából táplálkozik ez a könyv. Nem leltár, és nem is számvetés. Csupán egy félfordulat hátra, mint amikor a vállad fölött lesed a szemed sarkából, hogy van-e emberi mozgás mögöttes. Ha van, akkor mehetsz előre. Nem vagy egyedül.”* Hiszen minden becsületes literátus ember valami ilyesmit gondol műveiről. És minden becsületes olvasó is valami ilyesmit vár el. Miért fontos a szerzőnek, hogy evidenciát közöljön a fülszövegben?

Talán nem is fontos. Talán nincs is üzenetértéke a dolognak, talán csak afféle „mindent megfontoltam, mindent meggondoltam” attitűd ez a szerző részéről, amolyan kötetszéli palackposta: aki kapja, marja, aki nem kapja, nem marja, aki nem marja, az meg bekaphatja – a vulgáris játékot a szavakkal kivételesen nem érzem stílusidegennek a szóban forgó kötet kapcsán.

Mégis arra buzdítom az olvasót: ne törődjön a fülszöveggel. Ne törődjön Erdéllyel, sőt, ne törődjön szerzőnkkel, Demeter

Szilárddal se. A kellemesen vaskos, jó fogású kötetet úgyis úgy illik olvasni, hogy félretesszük a szépen prezentált külső borítót, fülszövegetül-mindenestül. Ne is lássuk. Ez a könyv kaland. Borzasztó, fájdalmas, szánalmas, megalázó, röhögtető, és olykor, talán egy kicsit, talán csak bekezdések, mit bekezdések, egyes mondatok, szavak vagy betűk erejéig dicsőséges kaland is. Adrian Mole újabb kín szenvedései Transzilvániában, vérben és szeszben, és egyéb, itt meg nem nevezhető nedvekben.

Kíváncsi és bátor olvasóknak ajánlom, elsősorban olyanoknak, akik elmúltak már harmincévesek. A fiatalabbaknak csak azért nem, mert még a végén nem lenne kedvük megöregedni.

A kötetindító *Kéket kékért* elbeszélés végén találjuk egyébként a világ egyik legdöbbenetesebben és legborzalmasabban leggyönyörűbb zárómondatát: *„Imára kulcsolt kézzel ült nagypapa és unokája, mosolyogva nézték egymást az imbolygó gyertyafényben, és várták, hogy valahol meghaljon egy nő.”* Az ilyen és ehhez hasonló brutális szépségek miatt igazából meggondolom magam, és mindenkinek ajánlom ezt a könyvet. És nem azért, mert vitathatatlan és korszakalkotó és világmegváltó és világbéke, hanem azért, mert néha (gyakran, sőt tulajdonképpen mindig) igazságot beszél. Akkor is, ha randán, mint a bűn. Vagy tán annál inkább.

Demeter Szilárd: *Hármasoltár*. Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., 2018.

Oláh András

Elfogultságaim

Az ember élete tele van kényszerekkel és buktatókkal. A körülmények – szoktuk mondani. No meg az elvárások. Mintha valami külső erő uralkodna felettünk. Pedig csak mi teremtünk magunknak olyan világot, amely a megfelelésről szól, az igazodásról, az alkalmazkodásról. Mert elfelejtettük azt, ami természetes. Teremtettünk egy mesterséges élőhelyet – telítve sietséggel, önzéssel, befelé fordulással. Elfogadtuk, hogy fogaskerék vagyunk egy gépezetben. És kezdjük elveszíteni azt, ami emberi.

Ezt a problémakört boncolgatja LŐRINCZ P. GABRIELLA válogatott és új verseket is tartalmazó kötetének nyitóversében. De a kérdés és vonatkozó a válaszkísérletek nyomon követhetők a kötet egészében: *„Illene már mindent tudni / Mindenkit ismer- ni / Figyelni a jó modorra / Elvárás szerint / A koldusnak mindig adni / Megérteni az útszéli kurvákat / A részegeseket meghívni egy felesre / És megszeretni a politikust / Mindig mosolyogva va- salt ingben járni / Sohasem másnapos hunyorral / Csak jót írni meg szépet és igazat / Illene már illeni ide”* (Illeszkedés).

Az első ciklus (*Külön*) a társas kapcsolatok felől közelít. Együtt és egymás nélkül. Szerelem és veszteség. Vágy, remény és kilátástalanság. Öröm és bánat. Mindez kegyetlenül időbe zárva: *„...a mobilos ébresztőóra / Szétszakít / ... / Maradhatnánk regge- lig / Ha már késünk / Úgyis mindegy indulni ma is nehéz / Búj- junk egymáshoz / Aztán / Téged az asszony engem a munka vár”* (Alba). Persze az itt vázolt történetmorzsában is tetten érhető a szabályszegés. Mert néha csak szabálytalanul lehet élni.

Igen. A körülmények miatt. S mert így döntöttünk. Mert beérjük a kevéssel is, hogy ne veszítsük el az egészséget. Áldozatok vagyunk mindannyian. Önzéseink áldozata. És félelmeké: „*A csésze megrepedt / Nem kell senkinek / A tárgyak maradnak / Mozdulatlan viselik sorsukat / Lesznek fontosból kacattá / Mint mi magunk*” (Tárgyak 2). Szeretnénk biztonságot, kiszámíthatóságot, de alighanem sokunkra igaz a szerző észrevétele: „*én nem tudom hogyan kell / jól élni / sosem értettem az egyenleteket*” (Matematika). Így marad a kísérletező igyekezet és a mindig új reményt keltő – ám váltakozó sikerű – próbálkozás. „*Néha ügyetlen vagyok /.../ és elejtelek*” – magyarázza Lőrincz P. Gabriella az Üveggyógyó című versében, és hozzáteszi: „*Meg kell értened / Hogy mindig megkereslek*”.

Az élet tehát örökös keresés is. Nem csupán társkeresés, hanem fogódzók, kapaszkodók utáni kutakodás. Otthonkeresés. Istenkeresés. A kötet második ciklusa (*Jelenés*) ezekről ad képet.

A jobbat, a jobbnak látszót próbáljuk elérni. Csakhogy az eredmény nem mindig igazolja reményeinket: „*Itt más mint otthon*” (Másutt), „*Itt minden csupa köd*” (Itt minden). Így teremtődik meg bennünk az elvágyás mellett a visszavágyás. Az élet pedig ekként válik örökös úton levéssé. Ám ha nincs megérkezés, ha az ideiglenesség dominál, akkor a félelem is erősödik: „*Tudom, milyen az, ha az anyák félnek, / Mert holnapra már nem jut kenyér. / És tudom, hogyan adják el a népek a lelküket. / Milyen, ha a háború elől bújnak, / Ha férfiszemekben ott a rettegés. / És ismerem a hazugok szemét, / És láttam elég gyermekhalált*” (Zöld ág). És mindenek között a legfélelmetesebb a magány: „*Nem örülök ha gyermek születik / Árva lesz utóbb mint mások is / Nyomorát majd egyedül viszi*” (Tó).

A változásra, változtatásra törekvés áthatja az életet. Az *Álom havában* című költeményben azt boncolgatja a költő, hogy mi történt volna a világgal, ha Gábiel arkangyal felmondása miatt a megváltástörténet megbicsaklott volna: „*Heródes nem örjögött, / nem mérszárolt. / Saulból nem lett Paul. / A leprások leprások maradtak, / a vakok pedig vakok. / A templomokat ellepték a ku-*

fárok, / a kereszten nem feszült / a Bűntelen. / Mária elvetélt. / Azt mondják, sokat stresszelt, / pedig szedte a terhesvitamint / és az ultrahang sem utalt semmi gondra. / Nem született meg Immánuel. /.../ Hogy gyógyító nélkül mivé lesz / a beteg világ, / csak az Öregisten tudja..."

A „beteg világ” témakörére rímel a következő ciklus (*Árva lesz*) azon verse is, amely a 21. századi „modern” emberi magatartás felől közelíti meg az istenkeresés kérdését: *„De én nem ott kereslek. / Nem zörgetek az ajtódon, / Hogy megnyittassék. / Felhívlak, / Küldök ímélt Neked, / Mindenható, / mindig-onlájñ / Isten.”*

A lét legnagyobb fájdalmait a hiányok – illetve a veszteségek – jelentik. A közeli hozzátartozóktól való búcsú mindig kegyetlen próbatétel. Lőrincz P. Gabriella verseiben ezek a leírhatatlanul fájdalmas pillanatok torokszorítóan érzékletes megfogalmazásban jelennek meg: *„Anyámat fürdetni fésülni kell / Mint a gyermeket / Elvinni az ágya mellett összegyűlt szemetet // Anyámhoz nem jár vendég / Éjjel vénák szakadnak csendes minden reggel / Sokat hallgatunk kérdezni már nem mer”* (*Anyám elindul*), *„Otthon rozsdás a csap, és apád nem javítja meg, mert halott”* (*Nyolc seb*).

A záróciklus (*Szabad*) verseiben összekapaszkodik az idő. A kiindulási pont a jelen, de visszatérően fel-felbukkannak a múlt emlékei, és megjelennek a jövő várható pillanatképei: *„Régi képeket nézek / Arra gondolok hogy ősz lesz-e a hajam / A koporsóban / Lesz-e türelmem végigélni egy egész életet / Vagy elsietem mint mindenki mindent /.../ Mama egyszer átvarrta az ujját a varrógép tűjével / Mert sietett / Azt hiszem nem fogok megöszülni / Nem érek rá”* (*Sietve*).

A folyton úton lévő ember számára mindkét elem (a múlt és a reménybeli jövő) irányt szab, és kitartást erősítő fogódcót biztosít.

Ugyanakkor az útra kelés, az úton levés nyilvánvalóan változást is jelent. A búcsú, a szakítás fájdalma csendül ki az *Útravaló* alábbi soraiból: *„itt vagy / már van honnan / mened /.../ ha mégy / hát nem bánom / lesz hová visszajönnöd / mondhatnám / de nem teszem / Isten veled”*. A megtarthatatlanba kár kapasz-

kodni. Meg kell tanulni az elengedést is. És meg kell tanulni azt is, hogy az elengedés nem azonos a reménytelenséggel.

A köznapok örömeiről és terheiről, az emberi lét küzdelemként megélt mindennapjairól ad számot egyre kiforrottabb verseiben Lőrincz P. Gabriella. Pontosan körülrajzolva mindazt, amit a kötet mottójául választott Hervay Gizella-versrészlet daldogásainkról, a kibicsaklott szóról, önnön kitaszítottságunkról sugalmaz.

Közel negyven éve annak, hogy diákként kezembe került Hervay *Kettészelt madár* című kettős rekviemje, majd röviddel később a *Zuhanások* című oratórium. Mély nyomot hagytak bennem akkor Hervay szomorúan fájdalmas verssikolyai. Miatta kezdtem el Szilágyi Domokost olvasni. És azóta is elfogult vagyok mindkettőjük iránt. És engedtessek meg, hogy elfogult legyek e kötet szerzője iránt is, akinek pályáját szinte a kezdetektől szerencsém volt nyomon követni, s aki verseiben egyre tisztábban mutatja meg erényeit. Halk beszédű, póztalan költő, aki nem akar megfellebbezhetetlen igazságokat kimondani, csupán a benyomásait, életének tanulságait rögzíti. Emelt fővel vállalva önmagát – a zsákutcákat, a tévedéseket is.

Lőrincz P. Gabriella: *Átszállás előtt*. Előretolt Helyőrség Íróakadémia – KMTG, 2018.

Laik Eszter

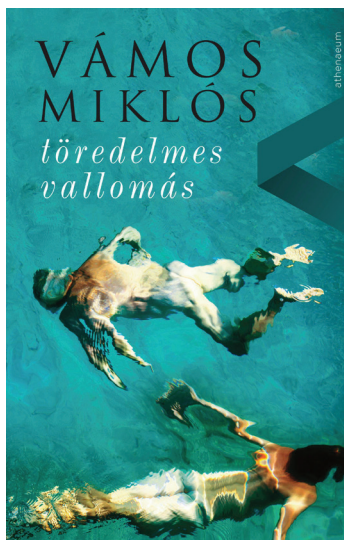
Egyre rövidülő töredelmek

Vámos vallomásai

VÁMOS MIKLÓS *töredelmei* – hogy új műfajt alkossunk itt a kisnovellákra – rövid szösszenetekben megírt őszinte vallomások, amelyek olvashatók könnyen befogadható, igaz mesékként, másfelől egyfajta modern, visszajukra fordított moralitásokként, amelyben az író újra és újra kikacsint olvasójára: az vesse rá(m) az első követ, aki még nem élt át hasonlót.

A közvetlenség Vámos írói eszköztárának legjellemzőbb vonása, amelyet az általa követett történetmesélő hagyomány – nevezhetnénk egyszerűen sztorizásnak, persze szépirodalmi igénnyel űzve – meg is követel: nem teremt távolságot szöveg és befogadó között, nincsenek megugrani való akadályok, meghódítani való bércek, felfejtendő rétegek, vagyis az olvasó úgy vonódik be az író világába, hogy utóbbi mindenben partnerének tekinti. Ennek jellegzetes vámosi megnyilvánulásai a tegező, többes szám első személyű kiszólások, az olykor felbukkanó „barátaim” szófordulat: ezzel közösséget teremt önmaga és olvasói között, baráti társasággá (a novellákban is gyakran emlegetett tényleges baráti társaság tagjaivá) emelve közönségét. A Mikszáth, Gárdonyi, Krúdy, Karinthy, Hašek nyomán továbbélő anekdotázó hagyományt az író a leplezetlen személyesség irányába mozdítja el, és ez adja e novellagyűjtemény savát-borsát.

Kovácsát pedig a derű, de korántsem a tisztán kacagató fajta. Ha mégoly mosolyra fakasztó is az elbeszélte epizód, a humoros helyzetekbe is belevegyül valami édesbús hangulat, nosztalgikus

sajgás. A melankólia a kulcsszó a *töredelmes vallomások* atmoszférájához, hiszen még a legbanálisabb történetek mélyén is megbújik egy kis dráma. Ott van például a közért fizetőpultján figyelmetlenségből felragadott, aprópénznek szolgáló vékony kis tálcácska története, amely odahaza a felvágottakkal együtt a hűtőbe kerül – e röhejes szórakozottságot a hétköznapok verklijében sodródó, öregedő férfiember követi el. Vagy: az Amerikába meghívott ifjú dramaturg sértettségéből és megalázottsága feletti fájdalmában ellop egy szótárat a könyvtárból, amelyet, úgy érzi, jogosan neki kellett volna ajándékoznia a kollégának, nem pedig a könyvtárnak – és még a dedikációt is kitepi belőle.

Kicsiny és kicsinyes gyarlóságainkról rántja le a leplet Vámos Miklós: apró bűneinkről, amelyek természetesen a legtisztább emberi vágyakozások lenyomatai. A szeretet- és szerelemvágyé, a megbocsátás és elfogadás utáni sóvárgásé, s úgy általában igyekezetünké, hogy az önmagunkról kialakított kép mind a tükörben, mind mások szemében az égieknek tetszően jelenjék meg. Az önfeltárási műveletet Vámos a tőle megszokott eleganciával viszi véghez: nem belsőségek kifogatása zajlik a papíron, koponya felvágása és szervek transzírozása; nem írói meztelenkedés (noha konkrétan a mezítelenség is témája az egyik elbeszélésnek), nem a posztmodern szókimondóverseny babérajaira törő nyomulás – inkább valami gentleman őszinteség, melyben Vámos frappáns történetekbe ágyazva kendőzetlenül beszél elmúlt házasságai kudarcairól, elfuserált szerelmi kalandjairól, az öregedés átkairól, a szüleihez fűződő ellentmondásos viszonyáról, az írói pályán elszenvedett sérelmekről, és így tovább. Teszi mindezt egyes szám első személyben – vagy különféle alakokat öltve, az „illető férfiember”, „hősünk” és hasonló neveken, amelyek persze mind őt fedik.

Mitől válik imponálóvá ez az őszinteség? Talán attól, hogy nem szokás mindezekről áttételek nélkül vallani a papírnak. Például beismerni azt, hogy a sok éven át feltett riporter kérdésére, miszerint miért nem kapott még az író *„Kossuth- (Füst Milán-, Déry- stb.) díjat, makacsul azt felelted, nem számít, te beéred népes olvasótáboroddal. Különben sem adhat az Isten mindent egy*

helyre. Tehát: NEM FÁJ. RÁ SE RÁNTASZ. Ez azonban csökönyös hazugság. Akit a saját céhe kiközösít, az lelki gyakorlatlaltal vagy ideológiával sem helyettesítheti ezt a megaláztatást. (...) Tessék. Kimondtam. Kiköptem. Kiírtam.” Vagy felszínre hozni a gyerekkori szégyent, amikor a szülők tejfölért hajkurásszák, de az a felnőtt kerékpár vázához verődve folyton kilocsog, hazaérve nem marad belőle semmi – a kislánknak mégis újra és újra vissza kell mennie a boltba. A megalázó helyzet, az értelmetlen szülői szigor még vénülő fejjel sem feledhető. Vagy egy másik elbeszélésben képzeletjátékot úzni az apa árnyalakjával – aki Vámos regényírói munkásságának is visszatérő „kísértője” –, és levonni a következtetést, hogy amikor egy szovjet katonai teherautóról nem lőtték le, az nem feltétlenül a sors jó szándékának a jele volt.

A személyes vonulat mellett a novellák egy másik csoportja a társadalmi jelenségekre fókuszál, nem kevésbé melankolikus/nosztalgikus felhanggal, megidézve a valamikor, valahol (talán csak a képzeletünkben) még működő emberi viszonyokat. A reptéri tranzitban aszalódó, információ nélkül magára hagyott tömeg, melynek tagjai nem szólnak a másikhoz, a teljes elidegenedés riasztó példája; a presszókból eltűnt papírborítású kockacukrot felváltó egyenzacskók pedig csupán aprócska, de beszédes jelei egy igényeiben és ízlésében megváltozott világnak. Vámos kamerája néha a magasból veszi a világjelenségeket: vajon mi az összefüggés a német művészek zsenialitása és a német háborús kegyetlenség között? Tényleg véget ért-e a középkorral a hűbéri rendszer, vagy valójában a mai napig abban élünk? És a legáltalánosabb emberi probléma: hogyan dolgozható fel az „öszveg”, „amit meg kéne becsülnie” az embernek, miközben persze csak a fájdalmát és szégyenét érzi, amint kipörög az életkerékből.

Megannyi üde nyelvi eszközzel teszi az író könnyeddé és szórakoztatóvá ezeket a történeteket. Humora részben a leleményes szójátékokból fakad, amelyeket előszeretettel alkalmaz a címekben (*HÉV, Égő, Szort ír*) vagy a novellák szövegében (például a migráns és a migrén közötti látszólagos összefüggés); illetve a jellegzetesen visszatérő „mesei” fordulatokból és zárlatokból („*Akinek van más*

ötlete, ne tartsa titokban.” „A helyes megfejtők között áldézeteket sorsolunk ki.” „Ötleteket szeretettel fogadok sms-ben.”) A kedélyes anekdotázás szófordulatai („minapában”, „Történt, hogy...”, „Boldogult írói úrfikoromban”) hatják át a történetek javát, s ez tette Vámosot annyira ismertté és kedvelté annak idején tévéműsora által is, amely a „ráérős történetmesélés” jegyében készült, ahogy ő mondta el mindig a műsor kezdetén. (Egyébként arról is lerántja a leplet, honnan származtak a *Lehetetlenben* citált idézetek.) Vámos nem tagadja, hogy egy letűnt világ krónikása ő, és egyértelmű, hogy ebben a szerepben az igazán jó: nem próbál „nagyobb” irodalmat csinálni, mint ami jól áll neki. (Talán elfér ide egy személyes, recenzensi töredelem is: jómagam nem a regényeit, hanem *Hogy volt* című emlékező kötetét tettem előre a könyvespolcon, amelyben egykori szerkesztőségek világát, mestereket, szerkesztőket, írókat idéz meg.) Ahogyan meg is fogalmazza a jelen kötetben: „Én azonban régivágású realista volnék”, illetve egy másik helyen magát nem a nyelvi alapú posztmodern, hanem a történetmesélő klasszikus irodalmi vonulatba sorolja.

A *töredelmes vallomás* című kötet elején Vámos feltárja, hogyan születtek ezek a novellák: egy hetilap felkérésére írta őket négyhetente. Csakhogy a terjedelem egyre rövidült (ahogy zsugorodtak a sajtótermékek, no meg bennük az irodalom helye), s így kellett egyre kurtábban írni. „Egyszer aztán vérszemet kaptam”, meséli az író, és kísérletezni kezdett, hogyan lehetne egyre szűkszavúbban, végül csak egyetlen sorban, majd egyetlen szóban megnyilatkozni, amelynek aztán az üres lap a vége (egyszer úgylis az a vége). És lám, e kötetben meg is valósította: a novellák nemcsak hogy rövidülnek, de a kötet végén számozott háromkettő-egysorosok, majd egyszavasok kapnak helyet, végül csak a helyüket jelölő számok, és végül... innen az olvasóra bízom. Ahogy maga Vámos is.

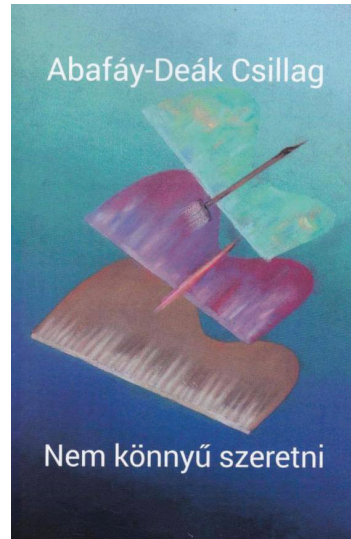
Rimóczi László

Sylvia Plath és Virginia Woolf találkozása

ABAFÁY-DEÁK CSILLAG *Nem könnyű szeretni* című új novelláskötetében sokféle élet és sokféle halál mutatkozik be sokrétű történeteken át. Vergődésekről, tévedésekről, szorongásokról és várakozásokról olvashatunk, a részletekben rejlő, ki nem mondott, ám veszélyes igazságokon lebegve. Mindezek ellenére a tényszerűen kínált szövegek belső zenéje senkit nem akar lenyűgözni, miközben a hétköznapi történéseket magasabb szintre emelik a szűk terek és idők, melyek a kételyeket *lényeggé* desztillálják.

A finom részletekre nehezedik a legnagyobb hangsúly. A szülői, szeretői, szerelmi és baráti kapcsolatokat úgy ábrázolja, ahogy általában vannak, ahogy megtörténnek körülöttünk, vagy éppen velünk. Ezek a képek és helyzetek ritkán kedveskedőek, inkább fájdalmasan hiperrealisták. Mert az élet – már csak ilyen a természeté – egyszerűen tele van megoldhatatlan problémákkal. Akadálymentesen olvasható könyv, önálló hangja van, mégsem mond semmi meghökentőt, vagy önmagának ellent. A kilátástalanságot is gördülékenyen festi meg, csakúgy, mint a helyzeti stagnálásokat. Sylvia Plath és Virginia Woolf találkozósa.

Élő karakterek vonulnak fel előttünk, semmi mesterkéeltség vagy feleslegesen beépített hatásvadászat. Minden előforduló cicoma diszkrét. Az emberi (vélt vagy valós) értékek utáni nyomozás motívuma végig kitart, s hajdani randik szárított rózsaszirmuiból készült keretbe foglalja a műveket. A szerző piacképes

hazugságok helyett csak az igazsággal házal, a mindenkiben ott dübörgő kérdéseket helyettünk teszi fel, ám a válasz többnyire elmarad. Talán azért, mert nincs.

„Bumm-bumm, erősödik a zene, Aliz nyitva hagyta az ajtót. Mintha sámándob szólna, Zsófi teste átveszi a ritmust, behunyt szemmel fekszik. Felül, odamegy a ruhásszekrényhez, előszed néhány fiatalkori holmit, házasságuk elején vásárolta, nem hízta ki egyiket se. Karcsit akarta meglepni, egyik nap ezekben várta otthon. A férfi gúnyosan megjegyezte, az ágyban legyél kurva, ne az öltözetteddel. Most felhúzza a fekete neccharisnyát, ez takarja a visszereket, hozzá a farmerszoknyát és a túsarkú cipőt, ilyenben nem járt évek óta. Nem szorítja a lábát.”

A múlt vagy a több-és-más iránti vágyakozás bukott angyalos teherként jelenik meg. A világ túl zsúfolt hely ahhoz, hogy rendben mehessenek benne a dolgok, és ne örüljünk meg egy kicsit, túl sok ellentmondás töri meg a személyiséget, az emberi léleknek pedig nincs nagyobb szenvedés, mint a kompromisszumok közé szorított életminőség. Lényegre törő, feszes sorok, semmi mellébeszélés, még a novellák közti fehér csend is sokatmondó. *„Mindent kiszámított, és ez Borinak kényelmes volt, kivéve a szexet. Annak is megvolt az ideje, hetente kétszer, kedden és pénteken. Szabadság ideje alatt háromszor, hétfőn, szerdán, szombaton, és minden alkalommal öt és fél percet tartott. Se többet, se kevesebbet. Ezt onnan tudta az asszony, hogy egyszer, amikor nem volt kedve ehhez, de ezt Kázmérral nem merte közölni, az éjjeliszekrényen álló világító órát figyelte. Akkor soknak tűnt az öt és fél perc. Legközelebb már nem akarta stoppolni az időt, de akkor annyira rövidnek tűnt az időtartam, hogy akaratlanul is az órára nézett. Mintha semennyit se mozdultak volna a számok.”*

Hatalmas élettapasztalat rajzolódik ki e hétköznapi drámákban, és lassan ráébredünk, hogy a „szeretlek” az egyik legszebb elkoptatott szavunk. Megtudhatjuk, milyen férfira nem vágyik egy ötven felé kanyarodó nő, miért érdemes óvakodniuk a gombafogyasztástól bizonyos férfiakkal, és hogyan lehet fegyelmezetten meghalni egy villamosmegálló padján. Az is kiderül, miként köl-

tözik az ördög egy fiatal lányba, és miért lehetetlen féltékenynek lenni egy gobelin-mintákat tervező férjre. Egy allegorikus lomtalanítás után megtudjuk, miért ne a melóhelyünkön nyomtassuk ki a swingerklubokkal kapcsolatos háttérinformációkat, ahogy azt is, miként téphetné szét egy protkós Oroszlán pasi a barátnőjét. Visszatérő téma az örök fiatalság és szépség utáni ámokfutás, a címadó novella pedig a párkapcsolati sztereotip kötélhúzások légkörét hozza: *„Ha már gyerekünk nem lett, és most már biztos, hogy sajnos nem is lesz, legalább egy kutya mozogjon körülöttünk. Lehet nagy vagy kicsi, fajtisza vagy korcs, mindegy. De Gyuszi hallani se akart erről. Kell nekem egy élőlény, egy háziállat, kezdtem mindig újra és újra. Picurkám, keress a kutya helyett valami mást, az egyetlen kikötésem, ne ugasson, ne szarjon, és ne kelljen sétáltatni. Ez három kikötés, vágtam vissza, de ő csak nevetve mondta: Tudod, Picurkám, mennyire szeretlek, de ehhez ragaszkodom.”*

Az olvasó könnyedén azonosulhat a szerencsés csillagzat alatt született történetekkel, mert mindenki nyelvén szólnak. A kötet száz százalékgig mai írásokat tartalmaz. Nem törekszik tökéletességre, nem akar senkit sem megmenteni. A néha fojtogató helyzeteket leíró novellákat a mesélés ősi ösztöne kapcsolja össze. Karakterei vánszorognak, a szerző mégis szárnyal, az eseményeknek kiszolgáltatott bábok sorsát kitérőlegző érzékenységgel mozgatja. Nem vacakol morális középpontozással, mert azzal valószerűtlené maszatolná a nagyon is komoly képeket. A történetek harsogó csendje a kötet végeztével bennünk folytatódik tovább. *„Leóval kétszer, ha lefeküdt. Kedve sem, ideje sem volt, hogy hancúrozzon. Teste sem kívánta. Ezen meglepődött, talán ebben az anyjára hasonlít. Apja és anyja külön szobában aludtak. Apja egy héten egyszer osont be anyjukhoz. Anyja erről sohasem beszélt. Még akkor sem, amikor elmagyarázta, hogyan kell feltenni a pesszáriumot. Orrára csúszott szemüveggel magyarázta, mit kell tennie.”*

KÖNYVEK DIÓHÉJBAN

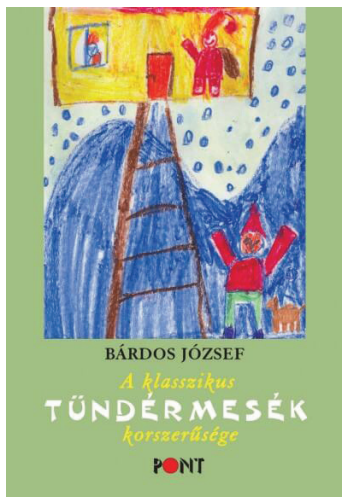
Bárdos József: *A klasszikus tündérmesék korszerűsége*

(Pont Kiadó, 2018)

A mese szó mostanában riaszt, mert egyre inkább ráébreszt, így negyven felé, hogy mennyire kinőttem már abból, amiből ki kell – vagy ki illik nőni, különben fura leszek. Ám ez a kötet arra is ráébresztett, hogy a mese nemcsak gyerekeknek szól.

Az ember a más emberek iránti bizalommal és empátiával születik. Ez adja meg az alapját nevelhetőségének, az őt körülvevő közösségbe való beilleszkedés képességének. Ennek a beilleszkedési folyamatnak természetes része a biológiai örökségként magunkkal hozott empátiára építkező erkölcsi rendszer elfogadása és elsajátítása.

Tekintve, hogy a tündérmesék által képviselt erkölcsi világrend középpontjában éppen az emberi együttműködés, az egymás iránti bizalom, az empátia áll, a gyermekek életük első hat-hét évében a tündérmesék segítségével egy ma és holnap is érvényes, külső (transzcendens) támogatásra nem szoruló erkölcsi értékrendet sajátíthatnak el. Mégpedig a művészi élmény adta életkori sajátosságaiknak, a rájuk jellemző mágikus-mitikus gondolkodásnak megfelelően úgy, hogy az meghatározó módon épüljön be személyiségük alapjaiba, érzelmi emlékezetükbe, egész életre szólóan meghatározva erkölcsi döntéseiket, választásaikat.

Kellő műgonddal alkalmazza – e felnőttek világában – a hatás-keltő eszközöket, tudatosan idézve vissza bennünk a reményteli gyermekkort, ahol még minden problémát a „semmi baj” varázslata oldott fel, és a személyek közti tér még átjárható volt.

Féja Géza: *A régi Budapest*

(Noran Libro Kiadó, 2018)

Kit érdekel a régi Budapest, amikor még az újat sem ismerem eléggé? – kérdi Olvasó, kérdem én, mondja a felszínes cím és a borongó borító alapján, de valójában egész másról van szó. Az új Budapest csak a régin keresztül válik érthetővé igazán.

Féja Gézát a köztudat falukutatóként, a *Viharsarok* írójaként tartja számon, s munkásságának zöme valóban az ország lakosságának akkor még többségét kitevő parasztság helyzetéről és világáról szól. E kötet írásai azonban bizonyítják, hogy más társadalmi rétegek, így a munkások, a nagyváros szegényeinek, kistisztviselőinek élete, sorskérdései iránt sem volt közömbös. Átérezte gondjaikat, és elsősorban ezeket fogalmazta meg riportjaiban. Kereste felemelkedésük és polgárosodásuk útjának lehetőségét, magyarságtudatuk erősítését kívánta a fokozódó idegen befolyásokkal szemben. Így szólt erről: „Nem cselekedhetünk eleget a falu és a nép érdekében, a népi kérdést sohasem szabad levennünk a napirendről. De ugyanakkor nem szabad megfélemlenünk a magyar városról sem.” *A régi Budapest* írásai először jelennek meg könyv alakban.

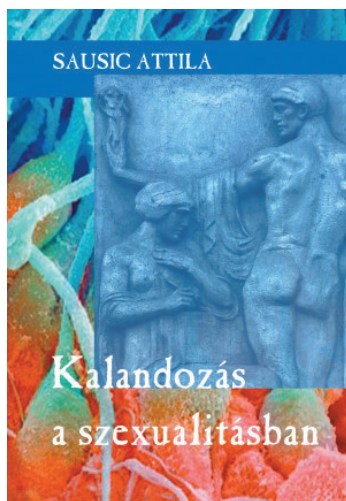
Ha van olyan kötet, amit érdemes lenne lefordítani más nyelvekre, hogy hazánk megmutatkozhasson idegen országokban is, akkor ez lenne az, mert valódi és minden időben élő képet fest.

Sausic Attila: *Kalandozás a szexualitásban*

(Noran Libro Kiadó, 2018)

Hihetetlen, hogy a szexualitás még napjainkban is képes tabu lenni, amikor már a kiskamaszok is „kapcsolatról” beszélnek, húszévesen pedig már át is esnek az első orgiaélményükön. Honnan ez az örök belső ellenállás, amikor egy átlagember három percenként gondol rá?

Darvasi László találó fülszövegben foglalja össze a kötetet: „Csupa tabu. Csupa olyan fogalom, olyan jelenség és olyan leírás, amiről még mindig – egy prüd, egy képmutató, egy álszent társadalom aláztos szolgálként – magányosan és szégyenkezve gondolkodhatunk. A sperma a magyar nyelvben szitokszó. A női nemi szerv a szajhaság tárgyiasított jelképe. Az azonos neműekkel való kapcsolat fertő, az elfajzás része. A nemi tevékenység konkrét gyakorlata megrontás, bűngyakorlás. Az önkielégítés megbetegítő szégyenletesség, szent borzadály. A monogámia lehetetlenségéről aztán szót se ejtsünk. Sausic Attila író és újságíró könyve fölszabadultan, az ironia gyöngéd erejével, megannyi tudományos ismeret birtokában veszi sorba a szexualitás történetiségével, az evolúció folyamatával kapcsolatban fölállított piros lámpák sorát. Ez az út, a könyv tapasztalata szerint,

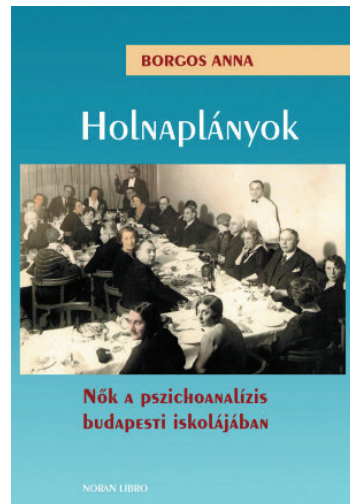
nem elsősorban szegyenkezésre méltó, hanem inkább izgalmas és kalandos. Igazi fölfedezés, a kiscserkészek és a kisművészek kijönnek a napra a fullasztó hátsó szobákból. A szerző esszéinek gyűjteménye roppant szórakoztató, fölvilágosultsága magával ragadó, és ráadásul könnyed is, mint egy jól sikerült, felhőtlen randevú.”

Borgos Anna: *Holnaplányok*

(Noran Libro Kiadó, 2018)

Avagy: „Nők a pszichoanalízis budapesti iskolájában”. Igényesen összeállított ismerettágító anyag. A könyv fejezetei egyfelől a nőiség pszichoanalízisben betöltött szerepét, jelentését, másfelől az első magyar női pszichoanalitikusok pályáját mutatják be. Feltárják a pszichoanalízis budapesti iskolájába sorolt nők társadalmi háttérét, a szakmába való belépésük körülményeit, érdeklődési területeik jellegzetességeit. A fő fejezetek egy-egy jelentős női pszichoanalitikus: Hajdu Lilly, Gyömrői Edit, Bálint Alice, Kovács Vilma és Rotter Lilián életén és pályáján vezetnek végig, számos új életrajzi forrás bevonásával.

Borgos Anna pszichológus, nőtörténész, genderkutató, az MTA Pszichológiai Kutatóintézetének munkatársa. Kutatási területe a huszadik század eleji értelmiségi nők életműve, valamint a szexuális kisebbségek helyzete és története. A Labrisz Egyesület alapító tagja, az Imágó Budapest folyóirat főszerkesztője.

A „holnaplány” kifejezést Hajdu Lilly, a később jelentőssé vált pszichoanalitikus használta saját magára 1910-ben, orvostanhallgatóként. Olyan nőket képzelte a szó mögé, akik elmozdulnak a nő hagyományos ideáljától, és mindenekelőtt szellemi, alkotó emberként és társként tekintenek önmagukra. Róluk szól ez a könyv. A nők kapcsolódása a pszichoanalitikus szakmához az intellektuális női szereplehetőségek kibontakozásának reprezentatív jelensége. Számszerűen egy szűk csoport történetéről van szó, amely viszont rendkívül sok szálon érintkezik a korabeli kultúrával és társadalommal, ezért az életutak tükrében nemcsak a pszichoanalízis, de a nőtörténet, illetve a társadalom- és politikatörténet jelentős eseményei és folyamatai is nyomon követhetők.

Az utolsó fejezet rövidebb életrajzai további közel harminc korai magyar (és magyar származású) női analitikus portréját rajzolják meg – közülük többen szinte teljesen ismeretlenek voltak a pszichoanalízis-történet számára.

Rimóczi László

Kántás Balázs

Ó, hová levél, képviselőség, személyesség és jelentés?

Szubjektív esszé a vitaindítás szándékával
a képviselheti költészetről – vagy éppen annak
hiányáról a kortárs magyar irodalomban

Problémafelvetés

Meglátásom szerint verseket, lírai (élet)műveket elemző monográfiát írni úgy, hogy az abban foglalt részfejezetek valóban, a szó legszorosabb értelmében vett *versértelmezések* legyenek, egy olyan korszakban, amelyben a versek bizonyossággal való értelmezhetőségét az irodalomtörténészek és a kritikusok igen nagy része kétségbe vonja, kemény vállalás. Ezt az irodalomelméleti közmegegyezés egy része tudatlanságnak, tájékozatlanságnak vagy egyenesen macacs és őskonzervatív szemléletnek minősíti, ám úgy vélem, hogy az irodalomelméleti szabályokat nem a józan gyakorlati élet alakítja, hanem olyan gondolkodási divatok, filozófiai irányzatok, amelyek minden időben változtak, és folytonosan változóban vannak.

Kutatási irányomat, célokat az *értelem*, a *jelentés* keresése szabja meg. Nehezen járható út ez, különösen, ha eleve lemond valaki a megtételéről. Könnyebb ugyanis elvetni azt a meggyőződést, sőt illúziónak nevezni, hogy az irodalomban lehet valamilyen igazság vagy egy elképzelt világ valósága, bírhat az irodalmi mű egyetlen, jól körülhatárolható értelemmel. És igen könnyű azt állítani, hogy az irodalom szinte szükségszerűen csak félreolvasható és félreérthető.

Jelen esszében olyan reprezentatív kortárs magyar költők verseit fogom vizsgálni, mint Kemény István, Géher István, Bíró

József, Nádasdy Ádám, Jónás Tamás, Rónai-Balázs Zoltán, Böszörményi Zoltán vagy Payer Imre. Lírai beszédmódjuk látszólag teljesen eltérő, mégis mindegyikük költészetében – elsősorban inkább tematikai-motivikus szinten, semmint az elsődleges lírai beszédmód szintjén – felfedezhetőek hasonló törekvések és üzenetek, már amennyiben a kortárs magyar költészet kapcsán szabad az értelmezőnek az „üzenet”/„jelentés” terminusokat használnia. Kétségtelen azonban, hogy az említett lírikusokat meglehetősen erősen foglalkoztatja a *képviselési*¹, a másokért, a magukért szót emelni nem tudóért/a magukért szót emelni nem tudók nevében történő költői megszólalás, ezzel szoros összefüggésben a személyesség, a humanizmus, az emberközpontú gondolkodás kérdésköre, az egyre inkább elembertelenedő, pontatlanul akár posztmodernnek² vagy éppenséggel ma már posztmodern utáinak (poszt-posztmodernnek?) is nevezhető korban az emberek mint társadalmi lények egymással való viszonyrendszere, valamint a társadalmunkat – főleg itt, Kelet-Közép-Európában – alapvetően meghatározó politikum.³

¹ Margócsy István a kétezres évek elején a rendszerváltás utáni kortárs magyar költészeti paradigmákat vizsgálva a képviselési paradigma érthető módon való háttérbe szorulásáról írt. Vö. MARGÓCSY István, *Irodalomtörténeti vizió a költészet állapotáról*, Alföld, 2000/2.

² A fogalom kétségtelenül nehezen definiálható, mi igyekszünk valamilyen módon a későbbiekben megragadni, ha korlátozott értelemben is, de semmiképpen sem tartjuk szerencsésnek a – kortárs magyar bölcsészettudományi tanulmányok igen nagy részére amúgy jellemző – partatlan posztmodernség-fogalom használatát. A posztmodern irodalom magyarországi megvalósulásának irányairól lásd Németh Zoltán alapos, alapvetően háromféle (korai, referenciális és antropológiai posztmodern) megnyilvánulási formát meghatározó monográfiáját a közelmúltból: NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája*, Budapest–Pozsony, Kalligram, 2012. Ezt a felosztást adott esetben akár el is fogadhatjuk a posztmodern vagy poszt-posztmodern magyar irodalom kifinomultabb vizsgálatához.

³ Menyhért Anna az 1990-es évek magyar lírájáról szóló, épp az ezredforduló évében megjelent tanulmányában felhívja a figyelmet a rendszerváltozás előtti képviselési költészetmodell visszas, politikailag terhelt örökségére, valamint arra is, hogy *képviselési költészet* alatt nem feltétlenül egyetlen

Kemény István, Géher István, Bíró József, jelen írás három „sarrokköveként” funkcionáló szerzője a képviseletiség, a közösségi beszédmód, a személyesség, a humanizmus és a politikum egymással igen szoros tematikai összefüggésben álló kérdéskörére a primer költői beszédmód szintjén más-más választ ad.⁴ Mondhat-

lírai beszédmódot, költészeti hagyományt értünk, hanem azok összességét. Menyhért Anna álláspontja szerint a képviseleti költői szerep, az olvasók helyett való lírai beszéd a rendszerváltással gyakorlatilag megszűnt, mindenesetre jelentősen leértékelődött. Jelen írás nem egészen osztja ezt az álláspontot, figyelembe véve nyilván azt is, mennyi idő telt el az ezredforduló óta. Sokkal inkább úgy véli, a politikai rendszerváltással a képviseleti beszédmód is ártéltelmeződött, politikai-ideológiai szempontból kevésbé terhelt, de létező kortárs költészeti tendenciáról beszélhetünk, s Menyhért Anna tanulmányában maga is elismeri, hogy a *képviseleti beszédmód* meglehetősen diffúz irodalmi fogalom, mely leginkább „nem egyetlen dolgot jelent, hanem líraelméleti/történeti leíró fogalmaknak megfeleltethető poétikai tendenciák összetapadását, egymáshoz rendelődését, mind a poétikában, mind az olvasói elvárásokban”. Erősen szinonimnak tűnhetnek egymással a *képviseleti* költészet, *közéleti költészet* és *politikai költészet* megjelölések is (e legutóbbi terminus egyébként a 2010-es években mintha már lenne annyira pejoratív), a jelenséget pedig valamiképpen neveznünk kell, még ha nem a legpontosabb névvel illetjük is. Vö. MENYHÉRT Anna, *Szétszalazás és összerakás „Lírai demokrácia” a kilencvenes évek fiatal magyar költészetében*, Alföld, 2000/12, 53–66.

⁴ Németh Zoltán a posztmodern magyar irodalom hármassztratégiájáról írott monográfiájában meghatároz egy ember- és politikaközpontú, erősen valóságreferenciális posztmodern irodalmi paradigmát, az erre vonatkozó pár mondatot pedig érdemes szó szerint idéznünk: „A harmadik posztmodern politikaként gondolja el önmagát abban az értelemben, hogy egy létező társadalom hatalmi kérdései, valamint a másságban és a marginalitásban kódolt identitás problematikája foglalkoztatják. Stratégiája a hatalom rögzült hierarchiái ellenében jön létre, szövegei a patriarchális, totalizáló, asszimilációs, homogenizáló és globalizáló tendenciák ellen emelnek szót a sokszínűség és az eltérő tradíciók megőrzése céljából. A nyelven keresztül az azt létrehozó identitást, médiumokat, társadalmi erőket és hatalomgyakorlási technikákat olvassák, abból kiindulva, hogy egyetlen szöveg sem steril nyelvjáték eredménye, hanem mindig a mögötte álló élő identitás érdekei és stratégiái hozzák azt létre.” Könyve egy másik pontján a jelen monográfiában is tárgyalt Kemény Istvánt is emlegeti, mint az úgynevezett *antropológiai poszt-*

juk: Kemény István posztmodern,⁵ Géher István (késő)modern, Bíró József pedig kétségtelenül (neo)avantgárd lírai paradigma felől közelíti meg mindazt, amiről költészetében beszél, és ha formai szempontból teljesen különböző módon is viszonyulnak ugyanazokhoz a kérdésekhez, tartalmi szempontból igen sok párhuzamosság mutatható ki költészetükben. Mellettük az eklektikus, ezerféle lírai beszédmódban megszólalni képes Böszörményi Zoltán, Payer Imre vagy Rónai-Balázs Zoltán egyféle sematikus paradigmába sem sorolható, ám a képviseletiség, a humanizmus, a személyesség és a politikum kérdésköre mindenképpen nagymértékben tetten érhető lírai életművük darabjaiban.

Jelen dolgozat elméleti szakirodalmi apparátust használó, a teoretikus gondolkodásmódot tisztelő és elfogadó, ám korlátok közé szorító, leginkább az irodalmi szöveget *mint olyat* a maga valójában tiszteletben tartó, a *close reading*, a szövegközeleli olvasás legnemesebb hagyományait követő olvasatok létrehozására törekszik, nem kiragadva a vizsgált (élet)műveket a teljesebb megértésükhöz elengedhetetlenül szükséges történeti-kulturális kontextusból, és nem elvetve az irodalmi szöveg – korlátozott, de olykor igen egyértelmű – valóságreferenciájának, referenciális olvasatának lehetőségét sem.

Tanulmányom mindezekkel a célkitűzésekkel együtt a kortárs magyar (megítélésem szerint olykor inkább *teóriacentrikus*, semmint *szövegcentrikus*) irodalomtudományi diskurzus egyes irányai-

modern kortárs magyar irodalmi paradigma képviselőjét. Minden bizonnyal hihetünk neki, emberközpontú posztmodern irányzatdefinícióját (mely persze maga is elég heterogén, mint a szépirodalomban minden) pedig nagyrészt elfogadhatjuk és applikálhatjuk a jelen könyvben tárgyalt szerzőkre. Vö. NÉMETH Zoltán, i. m.

⁵ Nyilván egyik kortárs magyar szerző egyik kortárs műve/életműve sem vegytisztán posztmodern, vegytisztán avantgárd, vegytisztán (késő) modern, vagy bármelyik másik irodalomtörténeti paradigmába ilyen egyszerű módon besorolható. Ezek sokkal inkább stílusjegyek és tendenciák az adott szerző adott művén/életművén belül, melyeket valahogy nevezniük kell, mintsem dogmatikusan és kizárólagosan megállapítható irodalmi minőségek.

val alapvetően három ponton kíván vitát folytatni, hangsúlyozottan nem elvetni azok meglátásait, hanem sokkal inkább a termékeny diszkusszió reményében megfogalmazni a maga állításait:

1. *Vallja, hogy az irodalmi művek viszonylag stabil, jól körülhatárolható jelentéssel bíró alkotások, amely jelentések az idő során változhatnak, módosulhatnak, de soha nem kerülhetnek szembe, nem állhatnak ellentétben az eredeti jelentéssel.*
2. *Vallja, hogy a műveket elsősorban a szerzők hozták létre, és csak másodsorban a „mű és az olvasó közti diskurzus”.*
3. *Vallja, hogy a szerző alapvetően a mű jelentésével saját, világról alkotott véleményét, a valóságban szerzett tapasztalatait akarja közvetíteni az olvasó felé. A „világ” fogalmába természetesen a külvilág tényei objektív jelenvalóságként, a szerző érzései, érzelmei, gondolatai szubjektív jelenvalóságként tartoznak bele. Nem mondunk azonban le az irodalmi mű heterogenitásáról, az irodalmi mű körütekintő és ezáltal számos interpretációs lehetőségét implikáló olvasásának lehetőségéről.*

A posztmodernség mint irodalomtörténeti konstrukció

Mindezek után feltehetjük a kérdést: vajon *posztmodernnek*⁶ hívjuk-e (azt a tapasztalatot is), amikor a szavaknak nincs többé stabil jelentésük, az irodalom nem hordoz többé valami felettes üzenetet, hanem elsősorban pusztán afféle öncélú játék a nyelvvel? Bár igencsak pontatlanul, de igen, úgy hívjuk, mert nincs rá jobb szavunk. S bár sokan örülnek annak, hogy mostanság, fő-

⁶ A fogalom talán lényegében definiálhatatlan, a kortárs magyar és nemzetközi irodalomtudományi, valamint tágabb szellemtudományi diskurzus mégis kénytelen operálni vele, valamiféle szűkebb, adott kontextushoz igazított, alkalmi meghatározásokra szorítkozva. Bővebb definícióhoz talán magyar nyelven elsősorban lásd: Jürgen HABERMAS, Jean-François LYOTARD, Richard RORTY, *A posztmodern állapot*, Budapest, Századvég Alapítvány, 1993.

ként kicsiny országunk vitathatatlanul gazdag, ám sajnos ugyanakkor sok szempontból provinciális⁷ irodalmában (és persze irodalomkritikai diskurzusában), főként lírájában az esztétikai értéket vajmi kevés dolog garantálja, így közepes tehetségű vagy rosszabb szerzők is kanonizálttá válhatnak, néhány régimódiabb, konzervatívabb, a nyelv médiumának kifejezőképességében valamennyire töretlenül hívő olvasót és irodalmárt mindez elkese-
rít.⁸ A posztmodern persze nem csupán ezt jelenti. Németh Zoltán kifinomult, differenciált vizsgálódást végző tanulmányában a kortárs magyar irodalomban háromféle posztmodern paradigmát különböztet meg, melyek közül az elsőt, a későmodernséggel szerves kapcsolatban álló, az 1970-es években megjelenő korai posztmodernt, melyet megnevezésével ellentétben máig létező paradigmának tart, az alábbi módon jellemzi:

„A korai posztmodern olyan beszédmódot működtet, amelyben bizonyos mértékig megőrződtek a kései modern megszólalásmódok is. Egyik oldalon a szépirodalmi diskurzus emelkedett hangvétele, dignitása, a metafizikai problémák iránti érzékenység, a műalkotás klasszikus szépségének és megformáltságának az igénye, a másik oldalon esetleg ironikus, esetleg parodisztikus hang, az intertextuális utalásokkal, stíluszsimulációkkal és szerzői hangokkal folytatott játék és maszkszerűség jelenik meg. A korai

⁷ A magyar művészeti és művészettudományi diskurzusok provincialitásáról talán lásd: BEZECZKY Gábor, *Irodalomtörténet a senkiföldjén*, Budapest–Pozsony, Kalligram, 2008.

⁸ Hasonló hangvételű, erős kritikával illeti a *posztmodern / posztstrukturalista* irodalomelméleti iskolákat és azok még a nyugatinál is nagyobb, rendszerváltozás utáni hazai térhódítását többek között Nyilasy Balázs, aki felhívja rá a figyelmet, hogy az 1990-es évek óta a professzionális irodalomtudományban, felsőoktatási irodalomtörténeti tanszékeken legfeljebb csak zárványként élhetett a szövegcentrikus irodalomértelmezés a teóricentrikus olvasás mellett. Lásd: NYILASY Balázs, *Posztstrukturalizmus, teoretizmus, irodalomértés*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. Falusi Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 9–13.

posztmodernbe tartozó alkotások számára éppen ezért rendkívül fontos a múlt, illetve a történelem tapasztalata, amellyel tudatosan lépnek párbeszédbe, akár úgy is, hogy a múltra jellemző megszólalásformákat beépítik saját szövegeikbe. A posztmodern dialogicitás felől is értelmezhető a posztmodern eklektika, amely egészen más, sokkal elfogadóbb történelemszemléletet és múltértelmezést közvetít, mint a modernizmus alkotásai. A múltnak ez az alkotó jellegű, aktív elfogadása a posztmodern vállalkozás mixelt, plurális és ellentmondásos (kontradiktórikus) természetével is összefüggésbe hozható, és gyakran egymástól radikálisan eltérő hangok, maszkok, elbeszélőmódok, nyelvek, nézőpontok keveredéseként prezentálódnak.”⁹

Mindezzel, tudniillik a posztmodernnek nevezhető irodalom megengedő értékpluralizmusával együtt, ha gyakorló irodalomkritikusként, ugyanakkor némi szubjektivitást vállalva végiglapozom a magyar irodalmi folyóiratsajtó akár csak 10-20 legpatinásabb, konszenzuálisan legnívósabbnak tartott lapjainak adott havi számait,¹⁰ az eredmény elkészerítő. A sok száz, adott hónapban – idősebb, kanonizált, valamint fiatal, pályakezdő szerzőtől egyaránt – publikált versből talán ha négy-öt emlékezetes, említésre méltó szöveget találok, habár ez a megállapítás nyilvánvalóan szubjektív. Véleményemmel talán nem vagyok egyedül. Ahhoz ugyanis, hogy valaki úgymond befusson, de legalábbis közölje egy-két nevesebbnek számító lap, aztán kötete is megjelenjen valamelyik aránylag jónak számító kiadónál (ma már sokszor persze önköltségre, ha az ember nem óhajt éveket várni, míg esetleg részesülhet a meglehetősen szűkös, s a kanonizált idősebb szerzők között igencsak felosztott állami támogatásból),

⁹ Vö. NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája*, Budapest–Pozsony, Kalligram, 2012, 16.

¹⁰ Vö. olyan nívós kortárs magyar irodalmi folyóiratokkal, mint: Kalligram, Alföld, Jelenkor, Új Forrás, Élet és Irodalom, Tiszatáj, Műút, Napút, Ezredvég, Irodalmi Jelen, Irodalomismeret, Forrás, Pannon Tükör, Agria, Magyar Napló, Hitel, Kortárs, Irodalmi Szemle stb.

nem kell átütő tehetségnek lenni. Elég, ha az ember úgymond trendi, azaz érzi a kortárs magyar költészet irányait, és sokat olvasva elsajátítja azokat a lírai magatartásformákat, amelyekre a szerzők, a kiadók és a szerkesztőségek harapnak.¹¹ Persze nem kell illúziókat táplálni, már évszázadokkal ezelőtt is sok volt a középszerű, feledhető, jelentőséget szerezni nem tudó költő és egyéb tollforgató, de az információs társadalom robbanásszerű fejlődésével az évente megjelenő verseskötetek száma ugrásszerűen megsokszorozódott. Magyarországon, kis kelet-közép-európai milliókban halmozottan ez a helyzet. Szigeti Csaba irodalomtörténész ezt a jelenséget nagyon találóan *versvízcsapnak*¹² nevezte el, s megállapítása szerint évente körülbelül tízezer (nem tévedés!) vers lát napvilágot csak és kizárólag a folyóiratsajtóban. És akkor még nem beszéltünk a megjelenő verseskötetekről, antológiákról, egyéb publikációs formákról.

Objektív szűrő természetesen nem létezik, az olvasóhoz, ha még van ilyen, egyre kevésbé jut el a nívós szellemi portéka, miközben „a szakma” jóformán csak magának ír, a díjakért, ösztöndíjakért, állami támogatásokért pedig egy bizonyos szint felett eszeveszett harc folyik. Talán nem mondok újat, ha azt állítom, olykor a jeles irodalmi díjakkal kitüntetett, több lapnál rendszeresen publikáló, nívós kiadónál megjelenő szerzők között ugyanúgy akad kétes esztétikai értéket létrehozó, adott esetben közepes tehetségű, de akár még szinte teljesen dilettáns alkotó is. Olykor bőven elég, ha

¹¹ Az irodalomtudományi-irodalomkritikai közízlésnek való megfelelési kényszerről beszél a szépírók részéről Soltész Márton is egyik tanulmányában, felvetve annak korántsem túlzó lehetőségét, hogy Magyarországon mintha kissé átestünk volna a ló túloldalára, a rendszerváltozás utáni hirtelen demokratizálódás pedig a művészetekben és művészetértelmezői diskurzusban egyfajta új ízlésdiktatúrát szült. Lásd: SOLTÉSZ Márton, *A herméneuta létfeltételei. Kritikus sorok a kritikáért*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóközpont, 2017, 57–62.

¹² Bővebben lásd: SZIGETI Csaba, *Egy Geographica Poetica (Költői Atlasz) esz-széisztikus tervezete*, Pompeji, 1990/3, 97–111.

az ember érzi, most épp milyen szelek fújnak, milyen lírai beszéd-mód a menő, milyen nyelvi csűrcsavarok, szójátékok mely szerkesztőségnek jönnek be, esetleg egy-két ajánló, támogató azok közül, akik már benne vannak a brancsban, s kész a posztmodern költői karrier. Milliomos persze senki nem lesz belőle, de idővel egy állami díjat vagy szerkesztői állást kijárhat magának, aki jó hajóra száll. Termékeny kis hazai talajunkon virágzik az a sokszínű, ám gyomnövényekkel is jócskán benőtt kert, amit akár – még mindig nem a legtalálóbbszóval – posztmodern, vagy a 2010-es években éppenséggel akár már poszt-posztmodern magyar lírának nevezünk. Nem új keletű jelenség persze, és nem korszakhoz, korstúlushoz kötött, hogy a mennyiség a minőség rovására megy, cenzúrárt pedig jó érzésű irodalmár nem akarhat, és nem is akar.

A posztmodern vagy éppenséggel poszt-posztmodern költészet¹³ nehezen megítélhető esztétikai értéke, a fércművek, de legalábbis a nagy számban feledhető, közepes kvalitású versek lehetetlen magas száma persze nem csupán öngerjesztő folyamat, hanem nagy valószínűséggel kéz a kézben jár a kortárs magyar irodalomtudományi és kritikai diskurzussal. Nem kell a stabil jelentésekkel foglalkozni, nem kell valami felettes tartalmat közölni, nem kell társadalmi problémákra reflektálni, de még csak filozófiai vagy érzelmi mélységekbe sem kell merülni. Elég, ha az ember az adott kis szemétdombon trendi, az már mindenképpen félsiker, ha valaki a farvizeken evezget. Még csak megsaccolni sem lehet ugyanakkor, hány esztétikailag értékes, mély tartalmat közvetítő, őszinte hangvétellű irodalmi alkotás sikkad el, mert nem kap megfelelő figyelmet vagy támogatottságot, mert a szer-

¹³ Vö. Kulcsár Szabó Ernő okvetlenül jelentékeny, ám sok ellentmondást tartalmazó és számos vitát kiváltott 1945 utáni magyar irodalomtörténetével, mely mintha a posztmodern irodalmi paradigmát abszolutizálná: KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története, 1945–1991*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1993.; valamint vö. Bevezeky Gábor kissé megkésített, de Kulcsár Szabó irodalomszemléletét gyökeresen bíráló szakkritikai kismonográfiájával: BEVEZEKZY GÁBOR, *Irodalomtörténet a senkiföldjén*, Budapest-Pozsony, Kalligram, 2008.

ző esetleg nincs benne a brancsban, és nem olyan alkat, vagy nem olyanok a körülményei, hogy bekerüljön a sűrűbe. Az érdektelen poézis pedig virágzik tovább, terjed, miként a középkorban az a bizonyos fekete ragály terjengett mindenfelé, beterít könyvlapot, folyóiratsajtót, online irodalmi portált. Szegény olvasó pedig, akinek napjaink rohanó világában úgyis annyira kevés ideje jut a versolvasásra, találja meg azt a száz-százötven kortárs magyar poétát, akit egyáltalán érdemes olvasni a sok említésre méltatlan közepszerű, vagy egyenesen rossz irodalmi alkotás között.

Meg lehet persze magyarázni, hogy ami talán mindenfajta koncepció nélkül íródott meg, az miért jó, miért érdemes elolvasni, miért leszünk tőle gazdagabbak, ha drága időnket és pénzünket nem kímélve elolvassuk, magunkévá tesszük. Az irodalomtudomány és a kritikaipar sok esetben meg is teszi, hiszen nem kevés ember abból él, de legalábbis időről időre honoráriumot kap érte, hogy megmagyarázza a tudatlan, bugris, a kor szavára értetlen olvasónak, miért is érdemes elolvasni bizonyos zavaros, érthetetlen, vagy csak egyszerűen öncélúan játszadozó, ám semmi mélységet nem hordozó irodalmi szövegeket. Megteszik, mert őket sem feltétlenül az esztétikai értékek vezérlik – az esztétikai értékítélet amúgy is meglehetősen szubjektív fogalom –, hanem a szakmai előrejutás, de legalábbis az, hogy az esetek legnagyobb részében bölcsészdiplomával ne kelljen elmenni gyári munkásnak, önkormányzati tisztviselőnek, közgyűjteményi dolgozónak vagy akár tanárnak. Megteszik, mert féltik az esetek többségében igen szerény, de egy munkásemberéhez képest mindenképpen kényelmes értelmiségi létüket. Megteszik, mert nem tehetnek mást. Kéz kezet mos, és már meg is van a lehetőség a lehető legközepesebb vagy -nívótlanabb irodalmi szövegek legitimációjára, kanonizációjára,¹⁴ megszerettetésére az olvasóval.

A posztmodern irodalmi paradigma, vagy inkább ilyen módon nevezhető paradigmák összessége persze lényege szerint

¹⁴ A kánon fogalmáról és a kanonizáció folyamatáról talán legobjektívebben az alábbi teoretikus szakmunka tájékoztat: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Irodalmi kánonok*, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998.

toleráns,¹⁵ tehát nem állít fel stabil értékeket, értékrend(ek)et – ez az értékpluralizmus pedig más szóval azt jelenti, hogy voltaképpen mindent lehet, hiszen végül is ki mondja meg valamiről, hogy jó vagy rossz, értékes vagy értéktelen? Még ha az egyik kritikus leminősíti is az adott művet, majd akad másik egy ugyanolyan nivójú, legfeljebb más politikai irányultságú vagy más értelmiségi érdekszférába tartozó irodalmi lapnál, aki az egekig magasztalja. Akit egyik helyről kirúgnak, az önkritika nélkül keres másikat, valahol csak el lehet adni azt a költészetet, aminek esztétikai értékét senki nem hivatott megítélni, ugyanakkor paradox módon úgy tűnik, mindenki egyformán kompetens, hogy megítélje azt.

S mi ennek a kétségtelenül létező problémának a végkimenetele? Egyre több vers íródik és jelenik meg, ám ezzel talán csak részben összefüggő korjelenség, hogy a mindenkori olvasó pedig egyre kevesebbet olvas. Ez hát a poszt-posztmodern magyar poézis, vagy legalábbis annak egy része, amikor minden lehetséges, ugyanakkor semmi nem érdekel senkit, legfeljebb az úgynevezett szakmát. Az a pár, egyébként minden bizonnyal egyre kisebb számú ember, aki még *olvasónak* meri magát nevezni az olvasási szokásokat amúgy is gyökeresen átalakító digitális korban, továbbra is lapozgatja a folyóiratsajtót és a frissen megjelent köteteket, hátha akad közöttük valami emészthető, használható, esetleg értékes. Pontosan úgy, mint mikor a guberálók keresnek a lomok közt valami hasznosíthatót, esetleg véletlenül kidobott értéktárgyat. Ez az ítélet persze megint csak szubjektív és korántsem kollektív; nincs okunk azt gondolni, hogy manapság kevesebb értékes versszöveg születne, mint mondjuk száz vagy kétszáz évvel ezelőtt, hiszen a

¹⁵ Lásd példának okáért e témában bővebben Zsávolya Zoltán tanulmányát: ZSÁVOLYA Zoltán, *Következetes diagnózis. Hozzászólás Pethő Bertalan posztmodernség-képéhez, POSZT-POSZTMODERN című szöveggyűjteménye alapján*, Holdkatlan, 2014/13. Online: <http://holdkatlan.hu/index.php/bemutato/essze/1567-zsavolya-zoltan-kovetkezetes-diagnozis>

szociológiai értelemben vett értelmiség, ily módon a publikáló szerzők száma is megnőtt. Az értékes művek száma vélhetően legalább ugyanakkora vagy még nagyobb, mint korábbi történelmi korokban, a problémát sokkal inkább az okozhatja, hogy sokkal több kevésbé értékes vagy egyenesen értéktelen szöveg kap publicitást, ismételten, sok esetben nem zuglapoknál, hanem a nívósnak számító folyóiratsajtóban és kiadóknál, az a pár aranytallér pedig elveszni látszik az őket körülvevő és elnyelő olcsó rézpénzek tengerében.¹⁶

A fentebb vázolt kortárs magyar irodalmi problémára valami-kor 2008 májusa környékén mutatott rá Szepes Erika irodalomtörténész egy, a budapesti Platán Étteremben rendezett irodalmi esten – és maradandó, írásbeli formában persze számos szak-könyvében és tanulmányában¹⁷ –, azt állítva igen határozottan, hogy a mai magyar, általa ugyancsak kissé pontatlanul poszt-modernnek nevezett lírából (lévén neki sincs rá jobb szava), a kortárs költészet igen számottevő részéből, mert nyilván nem az egészből – legalábbis az ő szakmai megítélése szerint – három dolog hiányzik: *személyesség, jelentés és képviselőség*.

¹⁶ A problémára egyébként a jelen tanulmány szerzőjének nemzedékéből értő módon reflektál Soltész Márton egyik esszéisztikus tanulmányában, mellyel jelen írás igen nagyrészt csak egyetérteni tud. Lásd: SOLTÉSZ Márton, *A herméneuta létfeltételei. Kritikus sorok a kritikáról*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest, 2017, 57–62.

¹⁷ Lásd többek között Szepes Erika témában megjelent publikációit: Szepes Erika, *Olvassuk együtt! Verselemzések*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995; *A vers mint alma*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999; *Szerep és személyesség. Verselemzések*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003; *A mocskos mesterség. Gondolatok a paradigmaváltásról*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012. stb.

Személyesség, jelentés, képviselőség

A *személyesség*¹⁸ teljes mértékben érthető, jól definiálható fogalom, és talán nem is teljesen helytálló a kijelentés, hiszen kapásból meg lehet nevezni két-három olyan elismert kortárs költőt, akiknek lírája nem metafizikus, hanem igenis személyes élményekből, mindennapi, konkrét eseményekből, *in extremis* akár nemegyszer pusztá biografizmusból táplálkozik. Ilyen lehet talán a példa kedvéért Nádasdy Ádám, Gerevich András, Géher István, Bíró József, Vörös István vagy Kemény István költészete. Posztmodern irodalomszemlélet ide, a szerző halálának kliséje oda, nem igazán lehet állítani, hogy az imént szinte csak taláalomra említett, mégis reprezentatív kortárs magyar költők verseinek jelentős részében a lírai beszélő – legalább részben – ne volna azonos a szerzővel. Példának okáért idézzünk csak teljes terjedelmében egy rövid Nádasdy Ádám-verset:

ZSIDÓTEMETŐ

*Most leszállni, és nincs tovább. Bemenni.
Kavics. Kalap. Betűk. Nevetséges nevek.
Zsúfoltság, még a túlvilágon is
egymás segge lyukába bújva élnek.
Élnek. Megöntözöm a reszketeg
virágot, beültette valaki,
idétlenül. Kijárhat még ide?
A szomszédra ülök. Legközelebb
szélesebb karimájú kalapot
hozok, látod, a napfényt most se bírom,
és sosincs nálam elég zsebkendő,
tudom, tudom, tudom, tudom, tudom.
Mit hittél, bazmeg, hogy megjavulok?¹⁹*

¹⁸ Vö. SZEPEs Erika, „Arcot hordani arcod előtt”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

¹⁹ A vers az alábbi kötetben jelent meg: NÁDASDY Ádám, *A rend, amit csinállok*, Budapest, Magvető Kiadó, 2002.

Ha kutakodunk a szerző életrajzában, még talán azt is kideríthetjük, pontosan ki az az ember, akinek sírjához a versben megszólaló költő/lírai beszélő kilátogatott egy zsidótemetőbe. A puszta biografizmuson, életrajzi alapú megközelítésen és értelmezésen túl persze a vers még számos értelmezési lehetőséget megnyit mindenkori olvasója előtt, azonban nem állítható, hogy ne hordozná a személyesség és a biografizmus bizonyos fokú elemeit.²⁰

Áttérve a jelentés kérdésére, a helyzet igen hasonló: talán nem is érdemes belemenni a kérdésbe, hiszen a jelentés értelmezhető irodalomtudományi és nyelvészeti szempontból, és még a fogalom definíciói sem egységesek. A jelentésről folytatott vita nem jelen esszé keretei között fog eldőlni, hiszen könyvtárnyi szakirodalom született róla, különböző bölcsészettudományi diszciplínákban. Használhatnánk inkább a *közérthetőség* vagy a *primer értelmezhetőség* fogalmát, és ezt bevezetve talán az is kimondható, hogy az elismert élő magyar költők egy igen jelentős részének versei igenis mégiscsak *közérthetőek* abban az értelemben, hogy nem szükséges mélyebb irodalmi háttérismeret, intertextuális előképzettség a dekódolásukhoz, nem okvetlenül feltételezik az olvasóról, hogy maga is irodalmár, aki a szövegben lappangó rejtett utalásokat szakmájánál fogva felismeri. Létezik intertextualitás, mind a lírában, mind a prózában, de ez az irányultság semmiképpen sem nevezhető kizárólagosnak.

A *képviseléségre* rátérve azonban a helyzet már korántsem ilyen egyszerű. A szó definíciója önmagában nem olyan nehéz, talán a legjobb definíció a képviselési lírára az volna, hogy *olyan költészet, mely valami konkrét eszmeiséget, reflexiót hordoz, azaz képvisel valamit, reflektál valamely kor- vagy társadalmi problémára*, azonban nem kell feltétlenül azonnal valamiféle konkrét politikai orientációra

²⁰ Németh Zoltán is felhívja rá a figyelmet, hogy a posztmodern magyar irodalom (akár elfogadjuk a posztmodern megnevezést, akár csak jobb híján hívjuk így a kortárs irodalom jó részét) talán egyik irányzata vagy alkotója sem heterogén, és természetesen ötvözi a különböző beszédmódokat, tematikákat. Vö. NÉMETH Zoltán, i. m.

gondolni.²¹ Ha körültekintünk a kortárs magyar lírában, pl. a közép-nemzedék néhány illusztris szerzőjének műveit megvizsgálva (Schein Gábor, Szabó T. Anna, Jász Attila, Szlukovényi Katalin, Lackfi János, Varró Dániel, Ijjas Tamás, Tóth Krisztina, Kiss Judit Ágnes stb., hogy csak néhányat említsük, azokat is elég szubjektív rosta keretében) szembeötlő lehet, hogy bármily kiváló lírai teljesítményt is nyújt egy-egy élő költőnk, bizony vajmi kevésbé reflektál korproblémákra, gyakorol társadalomkritikát, foglalkozik kollektív jelenségekkel. Persze az alábbi kategorizáció talán egy kissé sematikus, hiszen ahány költő, annyi hangvétel, annyi alkotásmód, annyiféle nyelvi magatartásforma, de ezzel együtt elég elterjedtnek tűnik egyrészt a nyelvi játékosság (pl. Varró Dániel, Havasi Attila, Parti Nagy Lajos), másrészt az erősen metafizikus, bölcséleti, vagy legalábbis a bölcséletiség felé hajló lírai megszólalásmód (pl. Schein Gábor, Jász Attila, G. István László), harmadrészt egyfajta új alanyiség (pl. Tóth Krisztina, Szlukovényi Katalin, Ijjas Tamás, Géher István, Vörös István), melynek keretében a költők inkább személyes élményekből és szubjektív nézőpontból táplálkozva építik fel lírájukat, kevésbé vagy egyáltalán nem reflektálva kollektív problémákra, korjelenségekre – egyszóval mintha első ránézésre a mai magyar lírában háttérbe szorult volna a képviselőiség, mint afféle elavult lírai paradigma.²²

Persze igen gyakori, és részben teljesen jogos érvelés a kortárs magyar irodalomkritikai diskurzusban,²³ hogy egyrészt volt egy politikai rendszerváltozás, amely előtt ötven évig ráerőltettek a lakosságra és a szellemi életre egy bizonyos politikai ideológiát, amelynek a lírának is illett megfelelnie, másrészt a posztmodern, globalizálódó világban már nincsenek olyan stabil eszmék, értékek, amelyekben hinni érdemes, ezért az irodalom is jobban teszi, ha eszmeileg nem

²¹ Vö. SZEPES Erika, „Arcot hordani arcod előtt”, in *Uő*, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

²² Uő.

²³ A témát bővebben többek között Fekete Richárd alábbi tanulmánya járja körül: FEKETE Richárd, *Etika és költészet. A rendszerváltás utáni magyar líráról*, Irodalmi Szemle, 2017/4, 58–75.

köteleződik el. Ezek azok a gyakran idézett okok, amelyek miatt a kortárs magyar irodalom számos kanonizált alkotója elfordult²⁴ a képviseleti költészettől, és inkább a játékos, személyes, konkrét vagy metafizikus, de szinte semmiképpen sem a kollektív problémákat tárgyaló, megjelenítő, kritizáló, adott esetben értékelő líra dominálja a kortárs magyar líra diskurzusát.²⁵ Egy szélsőséges példával élve, felidézve szintén Szepes Erika fent említett irodalmi estjét (habár utólag hangsúlyozottan nem tudhatjuk, mennyi is volt az eset valóságtartalma), egy meg nem nevezett költő valamelyik neves irodalmi laphoz eljuttatott egy olyan verset, amelyben explicit módon szó volt a hajléktalanság problémájáról, mire a neves irodalmi lap versszerkesztőjének válasza körülbelül ennyi volt: nem rossz vers ez, csak hát ez a téma nekünk bűdös...

Elgondolkodtató, hogy amikor, ha akár csak a Kárpát-medencében, Kelet-Közép-Európában tekintünk körül, a kortárs osztrák, román vagy ukrán költészetben – még a posztkommunista országokban is, hiába a rendszerváltások okozta eszmei törés – a mai napig igenis jelen van az erős képviseleti jelleg (pl. megemlíthetjük Peter Paul Wiplinger²⁶ kortárs osztrák költőt, aki gyakran és nyíltan ír verseiben háborúról, civil áldozatokról, emberi jogokról, a kisebbségek helyzetéről), addig Magyarországon, ha nem is szerepel éppenséggel tiltólistán, de igencsak kiszorult a kortárs költészet főbb irányvonalai, nyelvi magatartásformái közül. Kevés költő ír szegénységről, a társadalmi egyenlőtlenségről, a kisebbségek hátrányos helyzetéről, háborúról, globalizációról és annak visszásságairól. Még akkor sem, ha ezen problémák lírában való megjelenítéséhez nem feltétlenül szükséges politikai pártállás hangsúlyozása – a képviseleti líra korántsem azonos a politikai költészetrel, a valamely ideológiát vakon és nyíltan kiszolgáló irodalommal. Elég hozzá, ha az adott alkotó rendelkezik

²⁴ Vö. SZEPES Erika, „*Arcot hordani arcod előtt*”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

²⁵ Uo.

²⁶ A költő magyarul megjelent versválogatása: Peter Paul WIPLINGER, *Életjelek. Verseik 1965–2005*, Budapest, Magyar Napló, 2006.

egyfajta alapvető humanista beállítottsággal és minimális társadalmi érzékenységgel – még akkor is, ha a posztmodern korban a művészet nem akar didaktikus lenni, tanítani a befogadót, és nem akar semmilyen konkrét üzenetet közvetíteni. Úgy vélem, a rendszerváltással²⁷ a kortárs magyar líra főárama – legalábbis részben – mindenképpen átesett a ló túlsó oldalára azáltal, hogy a képviseletiség, ha nem is tűnt el teljesen, de kisebbségben van a szubjektivista-játékos-metafizikus lírai áramlatokhoz képest, képviseletiséget vállaló költőt pedig keveset találunk azok között, akiket munkájukért rangos irodalmi díjakkal jutalmaznak, és akiknek köteteit a legjobb szépirodalmi könyvkiadók adják ki.²⁸ Németh Zoltán az általunk pontatlanul szubjektivista-játékos-metafizikus lírának aposztrofált irodalmi paradigmá(ka)t, legalábbis annak szélsőségesen nyelv-, és jóval kevésbé ember- és társadalomcentrikus változatát találóan *areferenciális posztmodernnek* nevezi a kortárs magyar irodalmon belül. Az *areferenciális posztmodern*t mint (persze korántsem egészen heterogén, ám kétségtelesen igen elterjedt) kortárs magyar irodalmi paradigmát a szerző az alábbi módon definiálja:

„A második vagy areferenciális posztmodernben válik hangsúlyossá, sőt gyakran radikálissá az önmagát író, öntükröző szövegek poétikája, amely kizárja a valóság és a realizmus kategóriáit érdeklődési köréből. A költészetre a deretorizálás, depoetizálás, töredékeség, versszerűtlenség, az antimimetizmus és a rontott nyelv poétikája jellemző. Mind a lírában, mind a prózában rendkívül fontos jelentőségre tesz szert a tudatos intertextualitás, a palimpszesztszerűség,

²⁷ Vö. Payer Imre tanulmányigényű kritikájával, aki Serfőző Simon *Megfordult égtájak* című kötete kapcsán, de összességében általánosságban teszi meg állításait arról, hogy a képviseleti költészet mint lírai beszédmód a rendszerváltás után, politikai ideológiai tehertől megtisztulva átalakult ugyan, de a mai napig létezik és képes érvényesen megszólalni: PAYER Imre, *A képviseleti költészet múltja és jelene. Serfőző Simon: Megfordult égtájak*, Kortárs Online, 2008/10. <http://www.kortarsonline.hu/2008/10/a-kepviseleti-kolteszet-multja-es-jelene/4571>

²⁸ Vö. SZEPES Erika, „*Arcot hordani arcod előtt*”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

az önreflexivitás és a metafikció, illetve az újraírás mint szimuláció. A második posztmodern érdeklődésének középpontjában a nyelv és a szöveg áll, jellegzetes vonása a pastiche, a parodisztikus szövegformálás, a nyelvi poének és a legtágabb értelemben vett radikális stíluseklektika. Míg a korai posztmodern szövegalkotás a realizmusra és az egzisztencializmusra adott válaszként értelmezhető, addig az areferenciális posztmodern a neoavantgarde kihívásaira válaszol a szöveg materiális szintjén. Azonban jellegzetesen neoavantgarde elemeket – mint a lázadásra, a hagyományt eltörlő eredetiségre és újszerűsége törekvést – a múlt, a történelem és a hagyomány tudatos felhasználása, szövegben építése (intertextualitás) váltja fel. A magyar irodalomtörténet-írásban hagyományosan kizárólag ez a nyelvcentrikus, nyelvjátékos „szövegirodalom” számít posztmodernnek, amelynek megjelenése a hetvenes évek prózafordulatával hozható kapcsolatba.”²⁹

A fent vázolt és elterjedt irodalmi paradigmával szemben igen markáns kivételt képezhet Jónás Tamás, az Aegon Művészeti Díjjal jutalmazott roma költő, aki már kisebbségi származásából kifolyólag is, persze nem kizárólagosan, de költői munkájában vállal egyfajta képviselētiséget, és mint a kortárs magyar líra egyik megbecsült alakja, reflektál és felhívja a figyelmet bizonyos társadalmi problémákra, pl. a szegénységre és a roma kisebbség helyzetére. Erre mi sem lehet ékesebb példa, mint Jónás alább idézett verse:

MAX PANASZ NO CUKOR

*és a városban vagyok: újra albi.
még a szívem csernelyi egy tanyán ver-s
új szerelmem a tenger a homlokomból
elfolyik mint magzati víz a méhből
újra albérlet magasan redőnnyel
fincsi boldogság csak a kulcsa nincs meg*

²⁹ NÉMETH Zoltán, i. m., 24.

*kérlek ajtómat sose rúgd be többé
 hogyha átlépnéd küszöböm nekem annyi lenne
 OK tagadhatnám de te látod úgyis
 kis cigány csávó a budait játssza:
 laptop albérlet per apeh honor drox
 versben éli éli rom-anti-kuss-ban
 hátra mi még van³⁰*

A fentebb idézett vers ironikus hangvételével reflektál bizonyos társadalmi problémákra, még akkor is, ha a lírai beszélő szubjektív pozícióból indul ki, identitását és az ezzel együtt felmerülő korjelenségeket nem tudja és nem is szándékozik elhanyagolni. Ezáltal pedig Jónás Tamás lírája, legalább részben, amellett, hogy bizonyos módon illeszkedik a kortárs irodalmi áramlatokhoz, képviseleti költészetnek nevezhető.³¹ Azonban a szerző hiába elismert alkotó jelenleg, és hiába tüntették ki egy rangos irodalmi díjjal, hiába jelent meg immár három kötete az ország első számú szépirodalmi kiadójánál, még akkor sem mondhatjuk, hogy a képviseletiség olyan nagyon erősen jelen lenne a kortárs magyar lírában, vagy ha jelen is van, az irodalomkritika kissé mintha kevésbé foglalkozna vele.³²

Elvonatkoztatva a fentebbi, a kisebbségek helyzetére és az ebből fakadó társadalmi problémákra reflektáló költészettől, a képviseletiségnek léteznek a mai magyar költészetben belül más irányzatai is. Megemlíthető e téren például Payer Imre költő-irodalomtörténész, aki Jónás Tamáshoz hasonlóan szintén viszonylag ismert és elismert kortárs alkotó, és költészetében nemegyszer messzebb megy, mint Jónás Tamás. Erre ékes például szolgálhat az alább idézett Payer-vers:

³⁰ Jónás Tamás verse eredetileg az alábbi kötetben jelent meg: JÓNÁS Tamás, *Önkéntes vak*, Budapest, Magvető Kiadó, 2008.

³¹ Vö. SZEPES Erika, „*Arcot hordani arcod előtt*”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

³² Uo.

ÉN VAGYOK PETER MUNK, ÉN VAGYOK CHE GUEVARA

(*utca-song A. J.-nak*)

Ki vagyok én, kérded. *Megmondjam? Figyelj.*

Here you are!

Az éjjéli köszörűs. Az emberarcú posztmodern.

I'll be running thus Wittgenstein's town.

Én vagyok Peter Munk, én vagyok Che Guevera.

Plazát gründolok.

Uzi-sorozattól csörren a ki-ra-ka-ta!

A tettes: én vagyok.

De mindez szó, annyi se? zörej. A kettő

között a sarjadék.

Eszmélni? Honnan, mesterem? Bukszád meddő,

tükkörben lövedék.³³

A fenti, szintén ironikus és játékos nyelvi alakzatokat felvonulató vers nem pusztán egy adott, specifikus korjelenségre vagy problémára történő reflexió, hanem – és ez talán egyértelműen kiolvasható a sorokból – a fogyasztói társadalmon és a globalizálódó világon, valamint annak visszásságain, a pénz kimondott vagy kimondatlan egyeduralmán gyakorolt kritika. Ilyen szempontból Payer Imre lírája³⁴ is nevezhető akár közéleti-képviselési költészetnek, hiszen a szerző egyáltalán nem szakít azzal a klasszikus

³³ A vers többek között a szerző alábbi kötetében jelent meg: PAYER Imre, *A fehér cápa éneke. Payer Imre válogatott versei – The Great White Shark's Song. Selected Poems by Imre Payer*, Budapest, Napkút Kiadó, 2009.

³⁴ Payer Imre képviselési lírájáról lásd: SZEPES Erika, *Anakreón-variációk. Vágyott életminőség avagy sorsközösség. Gondolatok Géher István Anakreóni dalok című kötete kapcsán*, Budapest, Orpheusz Kiadó, 2002.

és mára sokak szerint idejétmúlt attitűddel, hogy a költő, és úgy általában a művész dolga nem más, minthogy reflektáljon az őt körülvevő korra-társadalomra, és adott esetben figyelmeztessen annak visszásságaira, torzulásaira. Mindezt pedig olyan módon teszi, hogy nem szakad el teljesen a jelen pillanatban uralkodó irodalmi irányzatoktól, tradícióktól, hiszen nem is tehetné.

Egy harmadik, véletlenszerű, ám ékes példa lehet Rónai-Balázs Zoltán kortárs költői munkássága, aki az Orpheusz Kiadó gondozásában 2007 végén megjelent, *A Deorient Expressz* című verseskötetében igen markáns kor- és társadalomkritikát gyakorol, olyan problémákra rávilágítva, mint a létező szegénység, a fogyasztói társadalom végtelen igényei és a pénz egyeduralkodója, a gazdagság és a szegénység közötti, sokszor szinte átmenet nélküli szélsőségek. Akár csak Jónás Tamás és Payer Imre, Rónai-Balázs Zoltán költészete is arra igyekszik rávilágítani, hogy valami bizony ebben a korban/társadalomban nem működik jól, szintén visszatérve a költő szerepének mára klasszikus értelmezéséhez, ám szintén anélkül, hogy verseiben nyílt politikai ideológiát lehetne keresni. Alább idézett költeménye, akárcsak a két fentebb röviden tárgyalt költő esetében, szintén remek példát szolgáltat rá, hogy a *képviseléség* jelen van a mai magyar lírában, és megvalósítása korántsem lehetetlen feladat:

A DOLGOZÓ ÉJI DALA

*Teli a has. A túlórák után
a Nirvánámba érek el.
A plüssfotelt magamhoz gödröltem,
akár a feleségem. Tunyán,*

*egy tóksó vidám műsorán,
szivárvány hálóban elhever
az idegrendszer, s mint a nap,
ma már nem mozog tovább.*

*Még rágyújtok. A füst oszolva
leng, kéken, pirosan, sárgán,
tekintetem mozdulatlan ágán,
de lám, a szemhéjaim már csukódnak.*³⁵

Akárcsak Payer és Jónás esetében, Rónai-Balázs³⁶ versében is nagy szerepet kap az irónia és az önirónia. Az egész nap dolgozott és ezáltal pénzt keresett ember egyetlen megnyugvása lenne, hogy hazaérve végre nyugodtan elszívjon egy szál cigarettát? Ilyen kicsinyes és sok esetben már-már vegetatív lenne az emberi élet? És ha igen, akkor nem vetődnek fel olyan kérdések, hogy ez teljesen jól van-e így a világban? Létezik-e ma képviseleti költészet, és ha igen, van értelme egyáltalán?³⁷

A fentiek alapján talán levonható az a következtetés, hogy a képviseleti költészet a kortárs magyar lírán belül létezik, de nem játszik kitüntetett szerepet a többi csapásirány mellett, és a konkrét problémákra való lírai reflexió helyett inkább az önreflexió, a költői szövegek szubjektivitása és a világnak az *én* nézőpontjából a személyes térre történő redukciója a domináns. Valószínűleg a fent már említett okok játszottak közre abban, hogy a képviseleti líra, ha nem is szűnt meg létezni, hiszen különböző szinten, különböző intenzitással, de igen kanonizált szerzők művelik, a rendszerváltással háttérbe szorult.³⁸

Ezzel együtt semmiképpen sem állítható persze, hogy minden alkotónak, legyen az író, költő, festő, zeneszerző vagy akármi más, egy csapásra hirtelen képviseletiséget kellene megjelenítenie a munkás-

³⁵ A vers eredetileg a szerző alábbi kötetében jelent meg: RÓNAI-BALÁZS Zoltán, *A Deorient Expressz*, Budapest, Orpheusz Kiadó, 2009.

³⁶ Rónai-Balázs Zoltán vonatkozó kötetéről bővebben lásd: KÁNTÁS Balázs, *Vajon tényleg menekülés? Rónai-Balázs Zoltán A Deorient Expressz című kötetéről*, Napút, 2009/3, 48–51.

³⁷ A kérdésre válaszul szolgálhat ugyancsak: SZEPES Erika, „*Arcot hordani arcod előtt*”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

³⁸ Uo.

ságában, félredobva minden más témát, alkotásmódot, művészet-szemléletet. Az azonban talán már egy sokkal tarthatóbb álláspont, hogy a társadalmi változások nyomán bekövetkezett változások a kortárs magyar művészetben, de mindenesetre a költészetben a képviseleti jelleget, a korproblémákra és társadalmi jelenségekre való reflexiót ha nem is szüntették meg, de háttérbe szorították; s persze ahogyan az természetes is, néhány egészen prominens alkotó kivételt képez ez alól. Nem helytálló állítás persze az sem, hogy a fentebb említett költők csak és kizárólag képviseleti lírát művelnek, hiszen munkásságukban helyenként ugyanúgy megtalálható a metafizikusság, a játékosság, az alanyiség és még sok egyéb lírai beszédmód, mint más kortárs szerzőknél. Azonban mindezt végiggondolva tartható állításnak látszik, hogy – akárcsak a környező országok kortárs költészetében – szükség van a kortárs magyar lírán belül is egy határozottan körvonalazható képviseleti csapásirányra. Persze adott kor és adott társadalom mindig erősen befolyásolja a kortárs irodalmat, de talán hiba, ha egyes megközelítések, alkotásmódok, reflexiók metódusok kizáródnak vagy háttérbe szorulnak adott ország adott korban létező irodalmán belül. A költészet mindenképpen számtalanféle, pláne a posztmodern korban, melynek egyik művészeti alaptétele az „*Anything goes!*” – „*Minden mehet!*” szállóige. És ha a posztmodern művészet, azon belül is az irodalom ilyen sokszínű és liberális, azaz keretet enged szinte minden művészi megnyilvánulási formának, akkor miért ne nyerhetne benne valamivel nagyobb teret – legalábbis kortárs magyar keretek között – a képviseleti líra?³⁹ Mint fent említettük, a valós társadalmi-emberi problémákra reflektáló költészet még konkrét politikai pártállást sem feltételez, épp ezért hiba azt állítani, hogy a képviseleti líra megszólalása adott esetben egyenlő lenne az irodalom politizálódásával.⁴⁰ Az irodalom mindig a korhangulatból, a kor problémáiból,

³⁹ Vö. SZEPES Erika, „*Arcot hordani arcod előtt*”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

⁴⁰ A kérdéshez lásd Kálmán C. György cikkét: KÁLMÁN C. György, *A politikai olvasásról*, Élet és Irodalom, 2012/2.

az alkotót körülvevő társadalomból – is – táplálkozik, nem pusztán az alkotók magányos szubjektumából, műveltséganyagából. Nem teljes eretnenség tehát azt állítani, hogy a kortárs magyar költészet valamennyire arra is reflektál, ami körülveszi – ami minket, azokat az embereket, akik itt és most élünk, valóban körülvesz. Ha az irodalom a kultúra része, a kultúra pedig társadalmi lét keretei között feltételezett képződmény, akkor talán elengedhetetlen, hogy egymásra kölcsönösen reflektáljanak, akár foucault-i értelemben diskurzust folytassanak.⁴¹ Ezen az alapon nem elképzelhetetlen a költészet és a társadalom, a társadalom jelenségei, problémái közötti diskurzus sem. A képviseleti jelleg visszatéréséhez, vagy legalábbis ahhoz, hogy a *képviseletiség* és a *képviseleti beszédmód* fogalmai ne szitokszavak legyenek, és ne jelentsenek egyet az irodalom átpolitizálásával vagy egyenesen az agitációs propagandairodalommal, talán nincs szükség nagy nézőpontváltásra sem, pusztán valamiféle táglátókörűsége és a különböző irodalmi irányzatok közötti kompromisszumkészségre. A képviseletiség talán képes lehet az olvasótól valamennyire mindenképp elidegenedett-elidegenített kortárs irodalmat valamelyest újra könnyebben befogadhatóvá, olvasóbaráttá tenni is. Hiszen ha a költészet olyan problémákról, eseményekről, jelenségekről szól, amelyekben az olvasó, aki önmaga nem feltétlenül költő, de talán szenzitív, intelligens ember, maga is érintve van, talán könnyebben emel le a polcról egy verseskötetet.

Ez a kompromisszum sem jelenti feltétlenül azt, hogy a költészetnek didaktikussá kellene válnia, mintegy alkalmazkodva az olvasóközönség vélt vagy valós igényeihez, ha azok egyáltalán felmérhetők, akár nagy vonalakban is. De egy eszméket teljesen félredobó, legalábbis az eszmék korlátlan pluralizmusát éltető, nihilista korban és társadalomban talán mindenképp nagyobb lehet a létjogosultsága annak, hogy a költészet valamelyest újra az emberekről és az emberekhez, adott esetben pedig a magukért szót

⁴¹ A fogalom definíciójához lásd a legfrissebb szakirodalomból: Johannes ANGERMULLER, *Poststructuralist Discourse Analysis. Subjectivity in Enunciative Pragmatic*, Basingstoke, Palgrave-Macmillan, 2014.

emelni nem tudó emberek helyett szóljon, nem pedig csupán egy szűk befogadói rétegnek. A képviselési beszédmód pedig talán éppen ezt a jelenleg valószínűleg elég mély szakadékot képes legalább részben áthidalni szerző és olvasó, alkotó és közönség között.⁴²

A már idézett Németh Zoltán *A posztmodern magyar irodalom hármassztratégiája* című invenciózus és meglehetősen józan következtetésekre jutó monográfiájában vezette be a *korai* és az *areferenciális* mellett az *antropológiai posztmodern* irodalmi paradigmájának a fogalmát, előfeltételezve, hogy a korszak és a korstílus, amelyben élünk, és amelyben kortárs alkotóink alkotnak, még mindig a posztmodern kora, mert jobb híján még mindig nem tudjuk másként nevezni. Az antropológiai posztmodern paradigmát a következőképpen határozza meg:

„A harmadik vagy antropológiai posztmodern az irodalomelmélet 'kulturális fordulat'-ához köthető egyrészt, másrészt a hatalom kérdésköre izgatja, a 'másik', illetve a másság természete, a marginális nézőpontok megjelenítése, felszínre hozása, a politikai természetű kérdésfelvetések, a mainstream-ellenes attitűd. Mindez a fikció és a referencialitás határán, mindkét elem felhasználásával történik, s rendkívül erős a szövegek konkrét, világba nyúló, tranzitív irányultsága. Élesen hatalomellenes, nyíltan politikaiként viselkedik, a patriarchális, totalizáló, asszimilacionista, homogenizáló és globalizáló tendenciák ellen emel szót a sokszínűség és az eltérő tradíciók megőrzése céljából. A harmadik posztmodern a stratégia értelmében politikai természetű, identitásproblémákkal szembenező, önéletrajzi elemekből építkező, antropológiai érdekeltségű irodalmának gyökerei Tandori Dezső lírai önéletrajzában, Oravecz Imre szerelmi költészetében és Szajla-verseiben, Parti Nagy Lajos szociális érdekeltségű tárcanovelláiban, elbeszéléseiben, drámájában, nyíltan politizáló regényében keresendők. A nyelven keresztül

⁴² A témához talán leginkább ajánlható tematikus tanulmánykötet: SZEPES Erika, *Szerep és személyesség*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.

az irodalmi művet létrehozó identitásokat, médiumokat, társadalmi erőket és hatalomgyakorlási technikákat olvassa (Borbély Szilárd: *Halotti Pompa, A Test-hez*, Kemény István: *Élőbeszéd*). Ide sorolható a női identitás kérdéseivel foglalkozó posztmodern feminizmus irodalma (Tóth Krisztina, Forgách Zsuzsa, Bán Zsófia), illetve a homoszexuális identitás szövegbe írása (Gerevich András). További jellegzetessége az autobiográfiai műfajok felértékelődése, a napló, az emlékirat, a lírai és prózai önéletrajz (Kiss Noémi), illetve egy konkrét identitás szövegbe írása, például az ún. aparegények műfaja az ezredforduló magyar irodalmában. Az ún. identitásköltészet szintén az önéletrajz és a kulturális identitás kérdéseivel szembesíti olvasóját: Térey János és Lövetei Lázár László versei.”⁴³

Németh Zoltán megállapításai nyomán könnyen rájöhethetünk, hogy a kortárs magyar irodalom, amelyet pontatlanul posztmodernnek (is) hívunk, korántsem homogén, a kortárs magyar líra végtelenül gazdag variabilitásából fakadóan pedig igen egyszerűen belátható az is, hogy ugyanazokra a kérdésekre számos (adott esetben számtalan) válasz adható. Ilyen kérdéskör a lírában a személyesség, a képviselőség, a közösségi beszédmód és a humanizmus⁴⁴ (definícióinkban elsősorban: az emberközpontú, az embert előtérbe helyező, az emberi létet tanulmányozó és értelmező, ha úgy tetszik, Németh Zoltán megközelítésével élve *antropológiai* művészi magatartás) igen komplex tematikája is. A következőkben olyan esszéisztikus, a maguk szubjektivitását valamilyen szinten vállaló tanulmányok következnek majd, melyek a fentebb felvázolt lírai kérdésekre más és más irányultságú válaszokat adnak, más és más irodalmi tradíciókból kiindulva,

⁴³ NÉMETH Zoltán, *Péterek nemzedéke. A posztmodern prózafordulat értelmezéséhez*, Irodalmi Szemle, 2010/7. <http://irodalmiszemle.sk/2010/07/nemeth-zoltan-peterek-nemzedeke-a-posztmodern-prozafordulat-ertelmezesehez/>

⁴⁴ Vö. SZEPES Erika, „*Arcot hordani arcod előtt*”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

más és más nyelvi magatartásformákat gyakorolva. A soron következő szerzők pedig nem mások, mint Bíró József, a kortárs magyar avantgárd poézis jól ismert alakja, Kemény István,⁴⁵ az egyik legelismertebb és legsokoldalúbb kortárs magyar költő, akit – teoretikusan talán nem éppen a legpontosabban, de mégis – besorolhatunk egy *posztmodern humanizmus*nak is nevezhető irodalmi paradigmába, valamint Géher István, aki leginkább a későmodernség tradicionális lírapoétikai vonásait látszik (immár lezárt) költői életművében működtetni. Álljon tehát még itt a legelején egy-egy vers a három szerzőtől humanista, képviselői, és igen sok esetben egyúttal személyes lírikusi irányultságukat ábrázolandó:

⁴⁵ Kemény Istvánt egyébként éppen *Élőbeszéd* című verseskötete kapcsán Németh Zoltán is az antropológiai posztmodern irodalmi paradigma egyik példaértékű alkotójának tartja. Vö. „Kemény István *Élőbeszéd* (2006) című verseskötete szintén tudatos szembenállásként értelmezhető az ironikus-parodisztikus lírai magatartással és szövegalakítással szemben. Humor, irónia és paródia helyett lételméleti és erkölcsi kérdésekkel szembenező költészet jelenik meg a kötetében, s ezáltal szembeszegül az referenciális posztmodern uralkodó lírai köznyelvével. Az *Élőbeszéd*ben egy másféle posztmodern jelenik meg, amely nem a nyelvre, a nyelv működésére helyezi a hangsúlyt, hanem a szolidaritásra, a Másiknak adott hangra, a marginális, az elnyomott nézőpontjának megjelenítésére. [...] A marginálisnak adott hang az *Élőbeszéd*ben tágabb értelmet nyer, mindenféle kitzasztott részesül belőle: egy útra dobott, kiszolgáltatott kesztyű éppúgy, mint egy kutya, Káin vagy éppen egy számjegy, a nulla. Kemény verseiben az is megdöbbenő, hogy a nála a kiszolgáltatott, a marginális, az esendő pozíciójában a „fehér, középosztálybeli, heteroszexuális férfi” áll. Ebből a szempontból a *Fel és alá az erdligeti állomáson* című szöveg említhető, amely a kelet-közép-európai tér, történelem, jelenlét és sors kérdéseit veti fel. Olyan identitásvers, amelyben az emlékezés és a nosztalgia narrációja által egymásra kopírozódik egy harminc évvel ezelőtti és egy mai világ, amelyek egymás értelmezőjévé válnak. Dialógusokból rajzolódik ki a versben megszólaló nézőpontja és identitása, amely múltbeli és jelenbeli elhallgatásokból, ki nem mondott szavakból épül fel.” Lásd NÉMETH Zoltán, *A posztmodern magyar irodalom hármas stratégiája*, 42–43.

PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM

– az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjainak emlékére –

röptet ... a szél ... kócpihéket
 ... - *jegenyék csúcs-magasában* - ...
festek egüinkre - ... - álomi-kéket
 ... s - *átkelni* - ... csónakot ... százat ...

cellája mélyén kushad ... a NYÁR
 ... áristomában ... az ŐSZ is ...
 EGYIKNEK ... - *megváltó* - golyó-halál
 ... MÁSIKNAK ... bitófa ... (- *kőris* -) ...

lelövetettek - ... - felkötöttettek
 ... -: jeltelen - sírjaik ... *sírnak* ...

s ti ! ... *ha* 'kik gyertyát gyújtani mertek !?
 ... - : ... *hány arca van még* ... a ... *kínnak* ... ?
 (1986)

Bíró József verse⁴⁶ a rendszerváltozás előtt pár évvel, a fellazuló kommunista diktatúra utolsó éveiben, az 1956-os forradalom és szabadságharc harmincadik évfordulójára íródott. A költeményben a költői beszélő (aki többé-kevésbé, ha nem is teljes mértékben, de azonosnak tekinthető Bíró József biográfiai énjével) a forradalom (külső segítséggel történt) leverésén túl, az arról mint nemzeti tragédiáról való pusztá megemlékezésen túl, erre a sokkal nagyobb szabású, ördögibb, befogadhatatlanabb ténykonglomerátumra is felhívja a figyelmet, s ez a több mint egy emberöltőnyi időt meghatározó hazugságáradat, s az olajozottan működő diktatúragépezet óriási roncsolást végzett a kol-

⁴⁶ Bíró József verse többek között a szerző alábbi kötetében olvasható: Bíró József, *Halálom halála. Nyolc könyv. Válogatott és újabb versek*, 1973–2003, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008.

lektív emlékezetben. Végére is nem pusztán az elítéltek egyéni sorsáról van tehát szó e pár sorban, hanem arról hasonlóképpen, miként vették el a magyarságtól hősi halottai nyílt gyászolhatóságának esélyét. Egyszerre személyes,⁴⁷ mert egy az adott korban élő (ellenzéki) magyar értelmiségi nézőpontjából szólal meg, és egyszerre kollektív-képviselési szöveg, mert az egész (1986-ban még szovjet megszállás és elnyomás alatt élő) magyar nép nevében, egyszerre érte és helyette szólal meg.

A posztmodern válaszra, már ha létezik ilyen, remek példa Kemény István számos vitát kiváltott *Búcsúlevél* című költeménye,⁴⁸ mely egyértelműen igen erős képviselési-közéleti-közösségi beszédmódot alkalmaz a maga igen ellentmondásos tartalmával együtt:

BÚCSÚLEVÉL

*Édes hazám, szerettelek,
úgy tettél te is, mint aki szeret:
a tankönyveid és a költőid is
azt mondták, hű fiad legyek.*

*Hú is voltam, fel is nőttem,
cinikus ember se lett belőlem,
csak depressziós, nehéz és elárult,
bezárt cukorgyár a ködben.*

*Őzek fájznak a szántáson,
vagy egy kisváros, alig látom.
Ígértél nekem egy titkot, hazám, hogy
mi a fontos a világon.*

⁴⁷ Vö. SZEPES Erika, „Arcot hordani arcod előtt”, in uő, *Szerep és személyesség*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 5–16.

⁴⁸ A vers eredetileg a költő alábbi kötetében jelent meg: KEMÉNY István, *A királynál*, Budapest, Magvető Kiadó, 2012.

*Hogyha néha belekezdted,
az se volt baj, hogy nem szerettél,
majd szeretsz mást vagy magadat, nem baj,
de egyszer csak öreg lettél.*

*Gonosz lettél, vak és régi,
egy elbutult idegen néni,
aki gyűlöletbe burkolózva még
ezer évig akar élni.*

*Nem kértél, hogy mosdassalak,
annyit se morogtál, hogy hagyjalak,
mint egy szőnyeg, feküdtél a semmin,
elárulni se hagytad magad.*

*Az én teám közben elforr,
nem vagyok az már, ki voltam egykor,
az életem nagy happy end nélkül is
véget érhet, mint egy verssor.*

*Azt játszod, hogy nem is hallasz,
túl nagy énfölöttem a hatalmad.
Hozzád öregszem és belehalok, ha
most téged el nem hagylak.*

*Amíg élek, úton leszek:
használni akarom a szívemet.
A fejemben szólal majd meg, ha csengetsz,
édes hazám, szerettelek.*

Kemény István költői szubjektuma itt egy antropomorfizált hazát⁴⁹ szólít meg, mintha az egy konkrét, meghatározható és

⁴⁹ Lásd e témában Elek Tibor tanulmányát: ELEK Tibor, *A költő hazája napjainkban. Haza és nemzetkép(zet)ek a kortárs magyar lírában*, Bárka, 2013/1. Online: <http://www.barkaonline.hu/kritika/3243-a-koelt-hazaja-napjainkban>

meghatározott személy lenne, s e megszólított hazán egyenesen sérelmeket kísérel meg számon kérni. A haza kiüresedett és meggyűlölt/elidegenedett alanyként jelenik meg, akin látszólag hiába kér számon a beszélő bármit is, a megszólított immár süket és érdektelen minden szóra. Sőt, a szöveg még ennél is radikálisabb üzenetet fogalmaz meg – a hazát már elárulni vagy megtagadni sem igazán lehet, és ami a beszélő és a megszólított viszonyát talán a legtalálóbban jellemzi, az az egymástól való teljes elidegenedettség és kommunikációképtelenség. A hazaszeretet és a hazától való eltávolodás, a beszélővel azonos nemzethez tartozó szubjektumokkal való közösségvállalás és a tőlük (vagy legalábbis egy részüktől) való teljes elidegenedés tehát együtt van jelen a vers szövegében, üzenetében, ez pedig komplex és fontos képviselési-közösségi lírai alkotássá emeli egy ugyancsak igen bonyolult, nehezen megérthető, zavaros korban.

Böszörményi Zoltán *Egy búcsúlevélre* című, Kemény István korábban idézett versére válaszoló szövegében ellentétes álláspontot képvisel, mondhatni vitát (verbális-költői párbajt?) kezdeményez a *Búcsúlevél*lel. A válaszvers is a benne foglalt hazafogalom felől olvasható a legeredményesebben, hiszen ez az a motívum, amely miatt költői bírálatnak tekinthetjük. „A haza része vagy, hiszen benne élsz” – figyelmeztet Böszörményi Zoltán versének első sora. A szövegben megfogalmazott álláspont szerint a haza nem más, mint a benne élő emberek összessége, ezért az egyén valójában nem tagadhatja meg azt, amihez tartozik:

EGY BÚCSÚLEVÉLRE

*A haza része vagy, hiszen benne élsz,
Ha elég erős a hangod, lánggra kap,
Perzseli a földet érved, ha merész.*

*Önzők, felelőtlenek tája a lap,
Melyre a szenvedők krikszkrakszát fested,
Te nem szeretsz mást, csak fennkölt önmagad.*

*Fáradt vagy, megkeserült, öreg a tested,
Vakság költözött szürkülő szemedbe,
Hazádtól kéred számon a vérző estet.*

*Kerülvén életed sötét verembe.
Gyengeséged az üres vádak hangja,
Jeget lehel, bár égetni szeretne.*

*Míg úgy hiszed, te vagy az úzótt hangya,
Újra elosztod önmagad magaddal,
Éneked nem szomorú, inkább lanyha.*

*Búcsúlevelet ne írd, ne játssz a dallal!
Szabadságod nem hazád vette el tőled,
Hanem azok, kiket éltetsz éj-nappal.*

Az *Egy búcsúlevélre* című szöveg megszólítottja Kemény István *Búcsúlevelének* lírai beszélője. Böszörményi versének sugalmazása szerint senki nem kérheti számon hazáján a saját egyéni sorsát és bánatát, az a költő pedig, aki így tesz, tulajdonképpen felelőtlen és önző, „nem szeret mást, csak fennkölt önmagát”. Felelősnek tartja a közösséget az egyén sorsáért, ám maga megtagadja a – versből kiolvashatóan szinte kötelező – szeretetet honfitársai iránt. Kíméletlen költői szavak ezek, a költőtárs versének mondanivalójával, a beszélője által megfogalmazott állásponttal és (vég)ítélettel való radikális szembehelyezkedés, egy világosan körvonalazható attitűd ellenpontja és szinte ellentmondást nem tűrő hangnemben megszólaló bírálata. Böszörményi versének üzenete szerint egyáltalán nem helyes költői magatartás „*hazádtól számon kérni vérző tested*”, mert az ember/költő mindig felelős saját magáért, ugyanakkor másokért is felelősséggel tartozik. A válaszköltemény olvasatában a *Búcsúlevél* beszélőjének „*éneke*” nem is annyira szomorú, mint inkább „*lanyha*”, azaz erőtlen és határozatlan költői megnyilatkozás, mely a hazát okolja az egyén/lírai beszélő csalódottságáért és szomorú sorsáért. Bö-

szörményi Zoltán verséből azt olvashatjuk ki, hogy Kemény versének beszélője csupán „*újra elosztja magát önmagával*”, ám az individuális perspektíván (mondhatnánk talán: valamiféle költői önsajnálaton?) képtelen felülemelkedni, és a haza fogalmát egy tágabb, általánosabb horizontból (újra) meghatározni.

A szövegek közötti leglényegesebb különbség elsősorban az általuk tematizált, belőlük kiolvasható hazafogalomban keresendő. Sem adott versnek, sem adott elemző esszének nem feladata, hogy nyíltan állást foglaljon bármely politikai oldal mellett, s nem teszi ezt sem Kemény István, sem Böszörményi Zoltán versének beszélője, pedig mindkét költemény esetében erős közéleti-politikai szövegről beszélhetünk. Egyaránt erényük, hogy az esztétikum végig előtérben marad a politikummal szemben, s nem esnek abba a hibába, hogy a közéleti-(aktuál)politikai tartalom érvényesül a lírai színvonal rovására, miként az a hasonló tematikájú versek esetében gyakran megfigyelhető, s talán a legnagyobb veszély, mellyel a költőnek számolnia kell, ha közéleti vers írására adja a fejét. Nem könnyű feladat tehát az adott kor mindenki által érzékelhető és érzékelt napi szintű problémáira a líra nyelvén reflektálni anélkül, hogy a szöveg esetleg ne degradálódna pusztá véleménynyilvánítássá, megragadva valamely politikai irányzat nevében tett agitatív állásfoglalásként az aktualitás szintjén. Amennyiben pedig a közéleti vers feladata az aktuális közállapotokra való reflexió oly módon, hogy egyúttal magában foglalja az aktualitásokon való felülemelkedést és a valamiféle egyetemes(ebb) tartalom irányába történő elmozdulást, úgy e feladatot mind a *Búcsúlevél*, mind pedig az *Egy búcsúlevél*-re sikeresen teljesítette. Míg Kemény posztmodern, Böszörményi Zoltán inkább a későmodernséghez köthető közéleti költői attitűdöt vállal fel.

Egy másik alternatívát kínál a humanizmus-képviselētiség-személyesség lírai kérdéskörére Géher István, akinek költészete Böszörményi Zoltánéhoz hasonlóan leginkább a késő modernség paradigmája felől szólal meg, és válik olvashatóvá:

„... A VÍZ A LEGGONOSZABB...”

*micsoda beszéd? fél év – s már kiárad,
hömpölyget lombkoronát, tetemet,
mossa a partot, s ami rajta száradt,
beszívja magába, levet ereszt
a gát alá, lazítja, átszivárog
a réseken, kő kövön nem marad,
ha csábítják sustorgó vallomások,
ilyen vízen hajózni nem szabad.*

*eveznél? jó dolog, de csónakázás
asztaltól ágyig? örvénylik szobád.
elúszik minden, mert ez nem beázás,
ez árvíz, ennek nincsen netovább...
folyjon tehát? az életeden átereszted?
ám pusztítson (ha kell): övé kurafi tested.*

Géher István „... a víz a leggonoszabb...” című shakespeare-i szonettje⁵⁰ a szerző költészetének reprezentatív darabja, mely intertextuálisan William Shakespeare *Hamletjének* bizonyos szövegrészeit idézi meg, az általa mozgatott irodalmi műveltséganyaggal együtt igen könnyen értelmezhető. A vers személyes, mert a lírai beszélő meglehetősen könnyen azonosítható a biográfiai személlyel, a költő-irodalomtudós Géher Istvánnal, az alanyi perspektíva pedig egyetemessé emelkedik. Géher ugyanis első ránézésre igen közhelyes, ezerszer kimerített emberi témáról, az öregedésről, az emberi élet végességéről, az elmúlásról és a halál elkerülhetetlenségéről ír tizennégy sorban, teszi ezt mégis szokatlanul erős költői kreativitással, oly módon, hogy ezeredszer is képes eredeti, egyéni módon szólni arról, amiről

⁵⁰ A vers eredetileg a szerző alábbi verseskötetében jelent meg: GÉHER István, *Új folyam. Versek, 1997–1998*, Budapest, Liget Műhely Alapítvány, 1998.

a költők a világirodalom kezdetei óta már úgyszólván ezerszer szóltak. Hagyományos késő modern(es), a nyugatos-újholdas lírai paradigmát követő alanyiség ez, mely néhány soron belül egyetemes, képviseleti, azaz más emberek helyett is szóló poézissé emelkedik, hiszen a vers által megfogalmazott probléma és üzenet kivétel nélkül minden halandó emberi lényt érint...

De mégis, mi a vers...

Jelen esszé hosszú oldalak óta versről, költészetről beszél, anélkül, hogy megkísérelte volna közelebbről meghatározni saját tárgyát. No persze annyian próbálták már meghatározni a vers ismérveit, funkcióját, lényegét, hogy tulajdonképpen felesleges bármit is leírni e témában, újat mondani pedig végképp nehéz vállalkozás. Sok minden függ persze attól, hogy az ember irodalomtudósként, alkotóként vagy csupán (átlag)olvasóként közelít a vershez, és próbálja meg valamilyen módon megragadni, meghatározni azt. Ahány ember, annyi (vers) olvasási/írási módszer, és annyiféle versdefiníció. És persze ahány vers, annyiszor végtelen, de legalábbis szinte megszámlálhatatlanul sokféle, egymással összeegyeztethető és egymásnak ellentmondó, különböző szintű olvasat, interpretációs lehetőség. A spanyolviaszt nyilvánvalóan a jelen esszé záró bekezdései sem fogják feltalálni, ám megkísérelnek valamiféle szubjektív, ugyanakkor józan véleményt közölni arról, mi is lehet a vers, hogyan működik, illetve mi kellene, hogy a célja legyen, azt is inkább az időnként versszerű szövegeket író ember (nevezzük költőnek?), s valamivel kevésbé a hivatásos olvasó, kritikus, irodalomtörténész perspektívájából.

Annai mindenképpen bizonyos, hogy a vers nyelvi produktum. Ritmikus szöveg, mégpedig olyan ritmikus szöveg, amely tömörítve, metaforákon, áttételes jelentéstartalmakon keresztül közöl valamit. Amennyiben *élő*, tehát működőképes, esztétikai értelemben véve értékes versről beszélünk (le kell szögeznünk, hogy ennek meghatározása is igencsak szubjektív, s természetesen léteznek nem működő, urambocsá rossz versek is, melyek ugyan versek, de

nem sokat érünk velük – sőt, a születő verseknek talán többsége ilyen), akkor a vers olyan szöveg, amely a prózánál tömörebben, s általában rövid terjedelemben nyilatkozik meg, mégpedig oly módon, hogy a mindenkori olvasóra többé-kevésbé hatást gyakorol. Jó esetben a vers nem didaktikus. A prózával ellentétben⁵¹ műfaji sajátossága kellene, hogy legyen, hogy csak annyit mond el és annyi szóban, amennyit feltétlenül szükséges, a mindenkori befogadót pedig továbbgondolásra, értelmezésre készíti. Általában rövidebb terjedelmű szövegekről beszélünk, persze nem feltétlenül kell a verset terjedelme alapján definiálnunk. A vers a kommunikáció egy igencsak magas szintű és komplex, kódolt formája – verset általában különösen szenzitív, a puszta szavak mögé látni képes emberek olvasnak és értelmeznek. Így sajnos talán el kell vetnünk azt az állítást, hogy a magasabb szinten megszólalni képes versek mindenki számára érthetők lennének. Léteznek persze az értelmezésnek különböző rétegei, illetve léteznek alkalmi, adott esetben propagandacéllal íródott versek, ám abban talán majdnem mindenki egyetért, hogy ezek esztétikai színvonala igencsak kétes lehet, igaz, ezt a műfajt is lehet igen magas szinten gyakorolni.

Mi határozza meg tehát a verset? A téma, a forma, a tartalom? Minden valószínűség szerint egyik sem, hiszen bármilyen témában, formában és tartalommal lehetséges remek verseket írni – sokkal inkább a nyelv eredeti, egyéni, kreatív módon történő használatáról beszélhetünk. Erre pedig nincs bevett, száz százaléki érvényes recept, még akkor sem, ha a versírás sok technikai eleme köztudottan tanulható. Léteznek panelekből, közhelyekből építkező versek is, ezek azonban kevésbé érdekesek arra, hogy beszéljünk róluk. A jó versek – persze hangsúlyozottan különböző szinteken – olyan módon szólalnak meg, ahogyan előtte addig egyetlen szöveg sem szólalt meg, úgy, olyan költői képek, szófordulatok, szókapcsolatok által közölnek valamit, amit addig

⁵¹ Műnemi meghatározását bővebben, kimerítően és pontosan lásd: BÁRDOS László, *Próza, Világirodalmi Lexikon 11. kötet, Pragm-Rizz*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989, 160–169.

más abban a formában nem közölt. Ezzel persze még mindig vajmi keveset mondtunk: a gyakorlatban a versek sikeressége szinte mindig az egyéni espektől, illetve egyéni befogadói reakcióktól is függ. Bevett módszer tehát semmiképp sincs arra, miként kell jó, eredeti hangon megszólaló verset írni. Erre a költő vagy képes, vagy nem, annyi azonban mindenképpen igazolódni látszik a gyakorlatból, hogy nem az számít, *miről* írunk, hanem hogy *hogyan* is tesszük mindezt, és a nyelv adott vers keretében általunk megteremtett egyéni használati módja mennyire képes megszólítani valaki mást, akiről feltételezzük, hogy viszonylag magas szinten képes műalkotások befogadására.⁵²

...és hogyan jön létre?

De hogyan is keletkezik a vers,⁵³ ha már nagyjából van valamiféle vázlatos elképzelésünk arról, voltaképpen *micsoda* egyáltalán? Minden valószínűség szerint erre is többféle válasz létezhet, a legracionálisabb, legpóriásabb megfogalmazás azonban valahogy így szól: a költő, a nyelv egyéni és kreatív használatára képes ember a külvilág általa észlelt jelenségeiből, saját életélményeiből, az őt foglalkoztató problémákból kiindulva valamilyen módon tollat, pontosabban a mai technicizált világban inkább laptopot ragad, és viszonylag tömör, zárt, áttételes jelentéselemeket tartalmazó szöveget produkál, saját gondolatai/érzései rögzítésének, illetve azok másoknak történő továbbadásának céljából. Az így keletkező szöveg optimális

⁵² A nem irodalomtörténész, hanem jogász végzettségű, ám kiváló költő Falusi Márton a versről, s tágabb értelemben a szépirodalomról mint esztétikai produktumról egyik esszéjében meglehetősen hasonló következtetésekre jut. Lásd FALUSI Márton, *Mit jelent az irodalom filozófiakussága?*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest, 2017, 15–23.

⁵³ A vers keletkezéséről egy szubjektív, talán mégis helytálló véleményt közöl: WEÖRES Sándor, *A vers születése, Meditáció és vallomás*, Pécs, Baranya Megyei Könyvtár, 1986.

esetben *esztétikai* funkcióval bír – tehát gyönyörködteti a befogadót; illetve egy *didaktikai* funkcióval is, azaz „tanítja” a befogadót. No nem a szó erőltetett, negatív értelmében didaktikus, miként azt fentebb leszögeztük, mindenesetre ha nem is tanítja meg valami új ismeretre az olvasót, de legalább megkísérel feltárni előtte valamiféle magasabb összefüggést, amelynek megismerése, a szöveg továbbgondolása által az ember több lesz, mint azelőtt volt. Az esztétikai és a didaktikai funkciók persze adott vers esetében nem feltétlenül egyenlő arányban vannak jelen. Előfordulhat, hogy adott versszöveg inkább szép, azaz gyönyörködteti a befogadót, de nehezebb megmondani, voltaképpen mit is közöl, miről is *szól* nekünk, máskor pedig megtörténhet, hogy egy vers viszonylag explicit módon közvetít felénk valamiféle üzenetet, súlya pedig inkább valamely igazság erőteljes nyelvi megfogalmazásában áll, ugyanakkor kevésbé gondoljuk, érezzük a szöveget szépnek, esztétikusnak, mint súlyos, erőteljes kijelentésnek. Amikor pedig azt mondjuk, a vers *tanít*, üzenetet közvetít, megint csak nem kell csupán aktuális jelentéssel bírni alkalmi, adott esetben politikai tartalmú lírára gondolni; habár hangsúlyozottan képviseleti, közéleti költészetet is lehet nagyon magas szinten, maradandó érvénnyel úzni, úgy, hogy az a befogadó számára általános igazságokat közvetít, nem csupán valamiféle aktuális, aktuálpolitikai jelentésréteget. (Ezt a fajta költészetet művel magasan Erdős Virág. – *a szerk.*) Csupán annyiról van szó, hogy a vers mindig olyasmit igyekszik közölni velünk, amiről talán már tudunk, csupán még jobban megerősít bennünk valamely, a világról alkotott meggyőződést, vagy pedig olyan összefüggésre világít rá, amely minden bizonnyal addig is ott volt a szemünk előtt, csupán egy palackpostaként feladott, véletlenül célba talált szöveg – a hasonlatot Paul Celantól⁵⁴ és Oszip Mandelstamtól kölcsönöztem⁵⁵ – kellett hozzá, hogy észrevegyük azt. Ez lehet akár politikai tarta-

⁵⁴ Vö. Paul CELAN, *Meridián*, ford. SCHEIN Gábor, in *Paul Celan versei Marno János fordításában*, Budapest, Enigma Kiadó, 1996, 5–14.

⁵⁵ Vö. Oszip MANDELSTAM, *A beszélgetőtársról*, in uő, *Árnyak tánca. Esztétikai írások*, szerk. ERDŐDI Gábor, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1992.

lom, akár valamiféle általános életigazság, akár egy érzelmi állapot, akár morális megállapítás, akár valamiféle traumatikus élmény. A lényeg mindenképpen az, hogy a költő, a verset megíró, létrehozó szubjektum mindenképpen a külvilágból, illetve saját érzéseiből, élményeiből táplálkozik, s mikor megszólal, talán joggal feltételezi, hogy a mindenkori befogadó a valóságról erősen hasonló ismeretekkel rendelkezik, mint ő maga. A jó versnek talán egyik ismérve, hogy olyan tartalmat, érzést közöl, olyan helyzetről, észrevételről számol be a maga metaforikus jelentéssíkokkal átszőtt létformájában, amellyel a befogadó jó eséllyel valamilyen módon azonosulni tud. Ebből kifolyólag mindenképpen elmondható, hogy a vers semmiképpen sem a semmiből, a nyelv szubjektumán keresztül jön létre, hanem nagyon is egy ember érzéseiből, élményeiből, elméjéből származó produktum, tehát a szerző mint személy műve, tőle egy bizonyos szintig, mint önálló, a nyelv által létező entitás, elválasztható, ám bizonyos fokig tőle elválaszthatatlan. A vers nem egyéb, mint a szerző életének, érzéseinek, világvilágának nyelvi lenyomata, mely azonban kétségkívül az *övé*, s egyúttal persze mindenki másé is, aki olvassa, befogadja, továbbgondolja, értelmezi azt.

Természetesen mindez korántsem jelenti azt, hogy vissza kellene térnünk a versek pusztán életrajz alapján történő, leegyszerűsítő értelmezéséhez. A befogadás, a szöveg megértése mindenképpen elsősorban az élő szöveg felől történik, de talán kevesen szállnának vitába azzal az állítással, mely szerint egy irodalmi szöveg teljesebb megértéséhez nem árt valamilyen szinten ismerni a szerző életrajzát, lehetséges élményeit, motivációit, valamint a történeti kontextust, melyben a szöveg született. A szerző tehát nem egészen halott,⁵⁶ miként azt a Roland Barthes megfogalmazta, mára klasszikussá vált, s talán egyúttal kiüresedett irodalomtudományi közhely állítja – a szerző nagyon is *él*, mégpedig benne él a szövegben, miként jobb esetben maga a szöveg is önálló életet él, és képes szinte önálló szubjektumként

⁵⁶ Vö. Roland BARTHES, *A szerző halála*, in uő, *A szöveg öröme*, Budapest, Osiris Kiadó, 1996.

megszólítani a megszólításra érzékeny befogadót. S miként azt Szigeti Csaba frappáns megfogalmazásában olvashatjuk, a vers maga is *élő* szöveg: mégpedig olyan szöveg, amely vagy eleve értelmes, vagy értelmét veszített, vagy pedig éppenséggel túl van az értelmesség felvehetőségének határán.⁵⁷

A spanyolviaszt persze, miként azt pár bekezdéssel korábban kijelentettük, most sem találtuk fel. Nem tettünk egyebet, mint leírtunk néhány állítást a vers mibenlétéről, funkciójáról, keletkezési módjáról, melyekkel valaki vagy egyetért, vagy pedig homlokegyenest az ellenkezőjét gondolja. Talán éppen abban áll a szerencsénk is, hogy a vers olyan szöveg, olyan nyelvi műalkotás, melyről igencsak nehéz bármit is száz százalékos érvényességgel mondani, megállapítani, éppen ezért mindig aktuálisnak tűnhet az irodalommal valamilyen formában foglalkozó emberek számára, hogy megkíséreljék a vers lényegét definiálni, megragadni, megérteni. Még ha ez száz százalékban nem is lehetséges, hiszen a vers nem valamiféle természettudományos keretek között, objektív igazságformulákkal leírható, mérhető jelenség, talán minden róla tett állítással, állítás-kísérlettel közelebb juthatunk ahhoz, hogy megértsük, valójában miféle szövegekkel is állunk szemben. S ugyanígy, amikor jó, értékes versekkel találkozunk, talán képesek vagyunk kihallani belőlük a bennük elrejtett üzenetet, amely nekünk, értünk, hozzánk szól a költő mindenkori hangján, ezáltal pedig minden alkalommal közelebb jutunk ahhoz, amit voltaképpen mindig keresünk: a vers mint szöveg, mint nyelvi műalkotás lényegéhez.

A kortárs magyar irodalomkritikai diskurzus visszásságai

Arra jelen esszé elején már röviden kitértem, hogy nagy inflációja van manapság az irodalomkritikának, műelemzésnek, ez talán

⁵⁷ SZIGETI Csaba, *Néhány szó a radikális archaizmusról*, Nappali Ház, 1992/2, 65–71.

senki számára nem kérdéses. Ha a magukat még többé-kevésbé írás- vagy olvasástudónak tartó emberek jelentős részét megkérjük, hogy adjanak valamiféle definíciót az irodalomkritika, illetve akadémikus(abb) körökben az irodalomtudomány szavakra (de talán nem érdemes a kettőt szorosán különválasztani), sokan bizony csak csóválják a fejüket. Persze tudják ők, hogy arról a szebb napokat látott akadémiai diszciplínáról van szó, mely az irodalmi szövegekkel, azok értelmezésével és összefüggéseivel foglalkozik, de amikor az ember az irodalomkritikai szövegek funkcióján, s – talán még gyakorlatiasabb módon – azok hasznosságán kezd el gondolkodni, könnyen zavarba jöhet.

Kezdjük ismét ott, hogy e diszciplína vállalt feladata valamikor az volt (avagy az lett volna), hogy az olykor nehezen érthető, talányos, töbréteggű jelentéssel bíró irodalmi műveket az olvasóközönség számára érthetőbbé tegye, vagy legalábbis értelmezési lehetőségeket nyújtson. Mára azonban – s ez kissé provinciális, ingoványos közép-európai szellemi talajunkon főként igaznak tűnhet – az irodalomértelmezés mintha elfordult volna eredeti céljától, s csupán egy szűk szakmai közeg rengeteg idegen szót használó, laikusok számára szinte teljesen érthetetlen, belterjes nyelvi játszóterévé vált volna. Az irodalomtudósok egy része immár nem magyaráz a tudatlan, de legalábbis többet tudni, érteni vágyó tömegeknek, inkább kanonizál, multiplikál, dekonstruál, kontextualizál, dekontextualizál, interpretál, reinterpreál, szemiotizál és deszemiotizál. Némely esetben az a kérdés is felvetődik, hogy a latinból, görögből, esetleg angolból vagy németből átvett szakszavaink voltaképpen mit is jelentenek; mindez ráadásul még szakmai berkeken belül is vita tárgyát képez(het)i, hiszen irodalomértelmezői terminológiánk korántsem következetes. Ez pedig, miként kicsiny országunkban azt már más területeken is megszokhattuk, remek lehetőséget nyújt a zavarosban történő halászatra, a valahol és valamikor stabil, körülhatárolható jelentéssel bíró szakszavak kiüresítésére.

Tovább ront a helyzeten az esetenként már-már szélsőséges elméletcentrikusság, mely az 1990-es években a marxista irodalomszemlélet lecserélésének szándékával nyert teret, és nem is

lenne semmi baj vele, ha nem törekedne olykor kizárólagosságra. A hermeneutika, a dekonstrukció, a posztkolonializmus és egyéb irodalomtudományi iskolák (pontatlan gyűjtőnéven szokás őket posztstrukturalizmusnak nevezni) szentté avatása persze nem más, mint (jogos) válasz a Kádár-korszak olykor naivan egysíkú marxista irodalomszemléletére, s emiatt még talán nem is szabad hibáztatnunk a tudományos diskurzust. De produktív-e, profitábilis-e bárki számára, ha szebb napokat látott idősebb, illetve az ő köpönyegükből előugráló ifjabb irodalomtudósaink katonásan betagozódnak valamelyik elméleti iskola soraiba, s minden művet – már ha még egyáltalán műelemzésre ragadtatják magukat, és nem csupán elméleti problémákon törik a fejüket – ugyanazon elméleti keret alapján ugyanazon módszerekkel elemeznek? Van-e értelme, teszem azt, Petőfi *Nemzeti dal*ában is az ontikus-ontológiai különbséget, a metafizika destrukcióját, a nyelvi szkepszist vagy az Oidipusz-komplexust keresni? Jobb lesz attól bárkinek, ha mondjuk Arany Jánosra, aki biografice köztudottan szemérmes ember volt, rábizonyítják, hogy balladáit hemzsegnek a fallikus motívumoktól? Egyáltalán van-e értelme filozófiai tézisekből kiindulni ahelyett, hogy az adott irodalmi mű szövegére és kontextusára koncentrálnánk? Jellemző, habár nyilván nem kizárólagos tendencia (akadnak még szép számmal old school-os irodalomtörténészek, ha olykor mellőzi is őket a szakmai mainstream), hogy ítéseink minden irodalmi művet vagy jelenséget olyan nagy nyugati teoretikusok állításaival igyekeznek magyarázni, mint például Heidegger, Gadamer, Derrida, Jass, Paul de Man vagy Roland Barthes. Félreértés ne essék, e sokat idézett teoretikusok jelentőségét vagy állításaiknak legalább részleges igazságtartalmát senki sem vitatja, ám – mivel a magyar lovak szokás szerint kétdimenziósak – irodalomtudósaink egy részének is könnyű volt átesni a ló egyik oldaláról a másikra, és az illuztris elméletek túlbuzgó követőivé válni. Nyilván az említett nagy teoretikusok sem akarták, akarhatták életükben, hogy szinte mindent velük, rajtuk keresztül magyarázzanak meg, még ha igyekeztek is viszonylag univerzálisnak ható szövegértelmezési stratégiákat kialakítani. Ennek ellenére nálunk a képlet aránylag egyszerű: elég csu-

pán felcsapni egy-egy irodalmi folyóirat kritika- és tanulmányrovátát, majd vetni egy pillantást a hivatkozásokra, lábjegyzetekre (már ha vannak). A neves német, francia, esetleg angolszász teoretikusok közül több név is várhatóan elő fog fordulni; ha pedig lábjegyzeteket nélkülöző, személyesebb, esszéisztikusabb hangvétellű kritikáról van szó, még akkor is szinte bizonyos, hogy az egyetemeken tanított irodalomszemlélet(ek) köszön(nek) vissza benne.

Talán nem túl sommás az a messzire vezető megállapítás, miszerint a rendszerváltozás előtt szinte minden az osztályharcról és a szocializmus építéséről szólt, míg most szinte minden a nyelvi székepszisről és a világ kifejezhetetlenségéről. A filozófia, főként a nyelvfilozófia kísértete mintha mindenütt ott lebegne, amivel még önmagában nem is lenne baj, ám ha minden irodalmi mű szinte ugyanarról a két-három dologról képes csak szólni, úgy az irodalom is eléggé fölösleges, önisméltó és fantáziátlan szövegek univerzuma lehet... Arról nem is beszélve, hogy (legalábbis a kritika szerint) húsz-huszonöt év alatt mintha ugyanazon szerzők és szövegek mondanivalója változott volna meg radikálisan. Egy közismert példa lehet e jelenségre József Attila lírája: nemrég még azért volt zseniális költő, mert tűzzel-vassal ostromozta a burzsoáziát, és kiállt a nyomorgók mellett, most pedig azért, mert olyan mélyreható költői megállapításokat tett a nyelvről és magáról az irodalomról. Kár, hogy ezen érdemeiről ő maga már mit sem tud, vagy ha igen, akkor a haját tépi, esetleg jókat kacarászik az őt interpretáló és reinterpretáló bölcsészekon valahol a Parnasszus teteje tájékán.

A gyilkos ironia persze nem oldja meg a meglehetősen komplex helyzetet. Az irodalomkritika és az irodalomtudomány – személyes megítélésem szerint a kettő nem különül, nem különülhet el egymástól élesen – napjaink Magyarországon valamiféle homályos, a tudatlan tömegeknek elérhetetlen és érthetetlen diszciplína, amely sok mindent csinál, csak éppen a vizuális művészetekkel szemben amúgy is egyre csökkenő ázsiójú irodalmat nem teszi népszerűbbé vagy érthetőbbé az olvasó számára. Maradnak hát a szinte már csak egymás számára, reprezentációs célból írott, szigorúan nem a laikusoknak szóló, kis példányszámban

megjelenő, sőt olykor kereskedelmi forgalomba sem kerülő, sok esetben fantáziátlan és a korábbi szakirodalmat összegző, esetleg teljesen önkényes és erőltetett elemzésekkel előálló tanulmány- és kritikakötetek, és persze a minimális érdeklődésre számot tartó szakmai konferenciák, ahol húsz-harminc, esetleg ötven ember egymás előtt bizonyíthatja szakmai rátermettségét.

S mit tehet az olvasó, akit esetleg még érdekel a szépirodalom, és szeretne megérteni, de legalábbis jobban érteni bizonyos, adott esetben bonyolult, csak többszöri olvasásra értelmezhető műveket? Hát nem valami sok mindent. Vagy akarva-akaratlanul még jobban eltávolodik az irodalomtól, a művészet e más művészeti ágakkal szemben amúgy is folyamatosan népszerűségét veszítő válfajától, vagy legyint egyet, erőt vesz magán, és renegát módon, arcátlanul megkísérli kialakítani a saját olvasatát, s teszi ezt esetleg még szemtelenebb módon anélkül, hogy Derridát, Heideggert vagy Gadamert olvasott volna – saját érzéseire, megérzéseire hallgatva. Irodalomtudósaink, irodalomkritikusaink pedig továbbra is szorgalmasan gyártják az újabb és újabb, nagy teoretikusokra való hivatkozásokkal teli elemzéseiket, tanulmányaikat, vagy mindenestre e teoretikusok szemüvegét levetni nem tudó kritikáikat, újra és újra vállon veregetve magukat és egymást, hiszen ők minden gesztusukkal, minden leírt szavukkal az olvasót szolgálják. Mindez csak éppen maguknak az olvasóknak nem tűnik fel, de hát oda se neki, ezzel a kis kockázattal – sajnos – számolni kell.

Posztstrukturalizmus-kritika és józan gondolkodás a kortárs magyar irodalomtudományban

Van ok, s talán nem is kevés ok azonban a bizakodásra, hiszen a kortárs magyar irodalomértelmezésben a 80-as évek végének, 90-es évek elejének teoretikus/hermeneutikai fordulata után mintha a 2010-es évek táján lassan, de biztosan megindult volna egy szövegközeli/filológiai/textológiai fordulat, bárhogy is nevezzük el a jelenséget. Itt pedig, állításaink konkretizálása végett,

hosszabb irodalomkritika-történeti kiterőre kell, hogy ragadtassuk magunkat. Többek között Bezeczky Gábor *Irodalomtörténet a senkiföldjén*⁵⁸ című, 2008-ban megjelent kismonográfiája a kortárs magyar irodalomtörténet-írás viszonylag közeli múltban publikált egyik legérdekesebb, e téren vitaindító jelleggel íródott szakmunkája. Tárnya ugyanis nem más, mint Kulcsár Szabó Ernő 1993-ban, majd 1994-ben újra megjelent rövid (késő)modern irodalomtörténeti monográfiája, *A magyar irodalom története 1945–1991*⁵⁹ című munka. Bezeczky több mint huszonöt év távlatában illeti Kulcsár Szabó 1990-es évekbeli munkáját egy kissé megkésett, mégis könyvnyi terjedelmű bírálattal, ez azonban semmiképpen sem von le érdemeiből és alaposságából, valamint kemény, nem egy helyen ironikus kritikája ellenére abból a mégiscsak megnyilvánuló szakmai tiszteletből, amellyel tárgyához viszonyul. Bezeczky könyve rávilágít, hogy a posztmodern magyar irodalom legkiemelkedőbb alkotója Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete szerint kétségtelenül Esterházy Péter, a – nem csupán Kulcsár Szabó által tételezett – posztmodern irodalmi paradigmában pedig a vallomásossággal és személyességgel a személytelenség, a központként szolgáló alany fokozatos eltűnése és az individualitás elvesztése állnak szemben. A világszerűséget a posztmodern irodalomban egyre inkább a szövegszerűség váltja fel, a világ nyelv által való leírhatóságába vetett hit megroppanása, a nyelvi szépség/krisis jegyében pedig az irodalmi szövegek a világ helyett egyre inkább önmagukra referálnak. A posztmodern nagyrészt elveti továbbá az irodalom társadalomra, politikára való explicit reflexióinak lehetőségét mint értéket, éppen ezért a tematika, melyet kínál, sok szempontból szűkösnek bizonyulhat. Bezeczky olvasatában a Kulcsár Szabó irodalomtörténete tételezte posztmodern korszak, mely természetesen magyar irodalomtörténeti kontextusban ki-

⁵⁸ BEZECZKY Gábor, *Irodalomtörténet a senkiföldjén*, Budapest–Pozsony, Kalligram, 2008.

⁵⁹ KULCSÁR SZABÓ Erő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Budapest, Argumentum Kiadó, 1993.

mondva-kimondatlanul nem más, mint az irodalom tiltakozásszerű válasza a politikailag és ideológiailag terhelt korábbi, majd ötven év hosszú irodalomtörténeti periódusra, lényegében kizárja, elveti a korábbi korszakok értékeit, ezt pedig ugyancsak meg gondolatlan leegyszerűsítésként értelmezi, mely egy túlzottan egyoldalú irodalomszemlélet teoretikus legitimációját szolgálja. Bezeckzy egy további súlyos bírálati szempontja, hogy Kulcsár Szabó Ernő mintha kimondva-kimondatlanul egyfajta irodalomtörténeti üdvtörténetet írna, és a kétségkívül célelvű folyamat végén nem más van, mint a posztmodern irodalomtörténeti paradigmája. Ebből kifolyólag *A magyar irodalom története 1945–1991* egyik sarkalatos hibájaként rója fel azt, hogy a kötetben a posztmodern paradigma áll az értékhierarchia csúcán, a múlt irodalma pedig olyan mértékben bizonyul értékesnek vagy értéktelennek, amilyen mértékben még egyes elemeit tekintve megtalálható a jelenben, előkészíti vagy támogatja a posztmodern írásmód megjelenését. Ez az időben visszafelé történő értéktulajdonítás pedig megítélése szerint mindenképpen aggályos, habár kétségtelen, hogy az irodalomtörténész csak és kizárólag a jelen horizontjából tud a múlt irodalmára visszanézni, a jelen tendenciáit pedig valamilyen szempontból kénytelen a múltból eredeztetni... Bezeckzy Gábor olvasatában *A magyar irodalom története 1945–1991* című, a maga idejében igencsak jelentősnek bizonyult szakmunka nem más tesz, mint a referencialitás, a célelvűség és az ideológia kiiktatása, a decentralizált, (olvasatában csak látszólagos) posztmodern értékpluralizmus hirdetése és legitimálása céljából folyamodik önellentmondásos módon a célelvűség, a referencialitás és az ideológia eszközeihez, centrumokat és perifériákat előfeltételezve, mely persze adott esetben magában foglalja önnön tévedését, egyoldalúságát, az irodalomtörténet mint olyan leegyszerűsítését is. Ráadásul, miként Bezeckzy felrója Kulcsár Szabó Ernőnek, sem egy egész kismonográfia erejéig megbírált könyve, sem pedig más teoretikus és/vagy történeti tárgyú tanulmányai nem szolgáltatnak kielégítő választ arra a kérdésre, hogyan állhat fenn egyszerre egyetemesség, amelyhez viszonyítunk, és posztmodernség, mely

az egyetemességet, a központok és a perifériák dichotómiáját szükségszerűen kiiktatja, olvasatában pedig ily módon Kulcsár Szabó Ernő könyvének egész irodalom(történet)szemlélete megkérdőjelezhetővé, elképzelésrendszere nem megfelelően alátámasztottá válik. Ez pedig mindenképpen a lehető legsúlyosabb bírálat, amellyel egyik irodalomtörténész, ha és amennyiben történeti és elméleti szemléletek ütköztetéséről van szó, a másikat illetheti. Összességében azt mondhatjuk, Bezeczky Gábor bírálata talán túlzottan is alapos, és sok szempontból megközelíti és értékeli Kulcsár Szabó Ernő általa főművének tekintett könyvét, és valóban az utóbbi évek egyik legfontosabb irodalomtörténeti és -elméleti szakmunkájának bizonyul, melynek állításaiból nagyon sok minden megfontolandó, és igen produktív vitaindítóként (is) olvasható. Jelen sorok írója, mint többek között egykori Kulcsár Szabó-tanítvány, a szóban forgó irodalomtudós munkásságát a mai napig minden fenntartással együtt nagyra becsülő, eklektikus szemléletet követő, de alapvetően a hermeneutika felől érkező fiatal irodalmár az általa felvázolt posztmodern irodalomtörténet-koncepció teljes elvetésével és abszolút megkérdőjelezésével nem tud azonosulni, hiszen a maga idejében, az 1990-es évek elején *A magyar irodalom története 1945–1991* igen jelentékeny és termékeny irodalomtörténeti szakmunkának bizonyult. Sok szempontból való bírálhatósága pedig nem kisebbíti jelentőségét a magyar irodalomtörténet-írás történetében, s ezt persze még több helyen maga a bíráló, Bezeczky Gábor is elismeri. Nem kisebbíti továbbá Kulcsár Szabó Ernő és a Magyarországon főként az ő nevéhez köthető hermeneutikai-recepcióesztétikai iskola jelentőségét a magyar irodalomtudományi gondolkodás történetében, s ezt a jelentőséget mutatja az is, hogy Bezeczky Gábor egyetlen kis terjedelmű monográfiájában Kulcsár Szabó Ernő közel ötven művére hivatkozik, még ha erősen bírálóan is. Ami pedig ilyen alapos, elmélyült bírálatot érdemel egy irodalomtudós kolléga részéről, az mindenképpen megkerülhetetlen, tehát egy adott diskurzuson belül kiemelkedő jelentőséggel bír, függetlenül attól, egyetértünk-e vele, vagy sem. Bezeczky Gábor kismonográfiája számos szöveghelyén

leegyszerűsítő, egyoldalú szemlélettel vádolja Kulcsár Szabó Ernőt, és bár, mint említettem, a legtöbb esetben igyekszik megadni bírálata tárgyának a kellő szakmai tiszteletet, helyenként maga is mintha túlzásokba esne, és szintén egyoldalúan kísérelné meg elvetni Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténet-koncepciójának szinte minden egyes elemét. Ez az olykor-olykor megjelenő egyoldalúság pedig azt hiszem, mind Bezeczky Gábor, mind pedig Kulcsár Szabó Ernő esetében abból a tényből fakad, hogy mikor az irodalomtörténész irodalomtörténetet ír, azaz korszakokat és értékeket, az értékek között pedig adott esetben elengedhetetlenül hierarchiát tételez, akkor, bár lehet nagyon alapos és körültekintő, figyelembe vehet rengeteg tényezőt, nem tud minden szubjektívizmustól mentesen, saját egyéni ízlésétől, iskolázottságától és akár jó, akár rossz értelemben vett, de létező előítéleteitől teljes mértékben megszabadulva gondolkodni. Ez a kiiktathatatlan szubjektívizmus pedig elengedhetetlenül minden valaha volt és valaha megírandó irodalomtörténet-koncepció sajátja, nem csupán Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991* címet viselő szakkönyvéé. A megírt irodalomtörténetek pedig valamilyen szempontból mindig bírálhatók, az idő múlása, a gyorsan végbemenő irodalomtörténeti jelenségek, változások, a történeti folyamatok bizonyos időbeli távolságból való újraértelmezhetősége és az irodalmi-művészeti kánonok időről időre történő átalakulása/lerombolódása pedig megváltoztathatatlanul kikezdzhetővé teszik őket, felvetve az esetleges át-/újraírás szükségességét. Nincs ez másként Kulcsár Szabó Ernő 1993-as, egy bizonyos történeti nézőpontból egy bizonyos irodalmi fejlődési modellt felvázoló modern magyar irodalomtörténetének esetében sem, abban pedig Bezeczky Gábornak kétségkívül igaz van, hogy egy irodalomtörténet-koncepció vagy irodalmi paradigma, így a posztmodern sem vindikálhat magának jogot semmiféle kizárólagosságra. Az irodalomtudományt, miként a szellemtudományok, és persze általában véve a tudományok mindegyikét a korábbi állítások részleges vagy teljes megcáfolására tett kísérletek, a folyamatos viták és dialógusok viszik előbbre, ebből a szempontból pedig Bezeczky Gábor korántsem egyetértő, alapos és kiterjedt bí-

rálata is a helyén van. Nem gondolom tehát, mivel józan szemlélettel nem is gondolhatom, hogy a mindenkori kortárs magyar irodalomtörténésznek, kritikusnak egyértelműen és minden más alternatívát kizáró módon kellene állást foglalnia akár a nagy vonalakban Kulcsár Szabó Ernő és tanítványai képviselte irodalomtörténeti és/vagy irodalomelméleti szemléletmód(együttes), vagy éppen séggel *A magyar irodalom története 1945–1991* című könyvben felvázolt irodalomtörténet-koncepció Bezeczký Gábor általi megcáfólása mellett, sokkal inkább úgy vélem, az adott irodalomtörténeti szemléletnek és radikális bírálatának is lehet, sőt, kell, hogy legyen létjogosultsága a kortárs magyar irodalomtudományi diskurzusban. Bizonyos elemei minden kortárs magyar irodalomtudományi irányzatnak haszonnal beépíthetők az egyes szerzők értelmezési stratégiájába, irodalomszemléletébe anélkül, hogy szükséges lenne a polarizálódás. A bírálatnak, a párbeszédnek, valamint az egyes történeti és teoretikus koncepciók újraértékelésének pedig mindig helye volt és helye lesz egy tudományos, értelmiségi diskurzusban. Ily módon úgy vélem, sem Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991* című szakkönyvét, sem pedig Bezeczký Gábor ezt huszon-egynéhány év távlatából alapos bírálatnak alávető *Irodalomtörténet a senkiföldjén* című kismonográfiáját nem kell sem túlmisztifikálnunk és szentírásnak tekintenünk, sem pedig totálisan elvetendő szakmunkákként leértékelnünk, eljelentéktelenítenünk. A megoldás megítélésem szerint minden értelmezői diskurzusban a számos tényezőt figyelembe vevő középút lehet,⁶⁰ s legjobb, ha a két szakmunka és a két irodalomtörténész közötti teoretikus-irodalomtörténeti pengeváltást, egy koncepciót és annak alapos bírálatát akként kezeljük, amik egyébként valójában – egy tudománytörténeti szempontból teljesen természetes, érde-

⁶⁰ Bezeczký Gábor könyvéhez kapcsolódó esszéjében többek között ezt, a produktív párbeszéd lehetőségének keresését és a középutas gondolkodás elfogadásának lehetőségét veti fel Farkas Zsolt is, kissé túlzottan erős és/vagy koncepciózus bírálatot róva fel magának Bezeczký Gábornak is. Vö. FARKAS Zsolt, *Győz a jó. Szereplő: Kulcsár Szabó Ernő, rendezte: Bezeczký Gábor*, Műút, 2009/13, 58–71.

kes és produktív vitaként, mely nem kell, hogy feltétlenül megosztottságot, rivalizálást, akár szakmai, akár személyes ellentéteket szüljön különböző irodalomértelmezői iskolák, stratégiák, valamint irodalomtudósok (személyek) és azok különböző csoportjai között.

Egy másik, a még közelebbi múltból származó, könyvnyi terjedelmű posztstukturalizmus-bírálat Szepes Erika *A mocskos mesterség*⁶¹ című tanulmánykötete, melyben a szerző nem egyszerűen másként gondolkozik, hanem koncepciózusan szembemegy és vitába száll a megítélése szerint túlzottan elméletcentrikus, a műveket olykor szélsőségesen a teória szolgálatába állító irodalomértelmezési irányzatokkal. Talán nem túlzás azt mondani, hogy programja szerint e tanulmánykötet mintha megkísérelné újraindítani, de legalábbis felidézni és továbbgondolni a '90-es évek nagy irodalomtudományi szellemi összecsapását, az úgynevezett kritika-vitát. Szepes nem titkoltan elsősorban ugyancsak az elméleties irodalomtudomány legrangosabb hazai képviselője, Kulcsár Szabó Ernő iskolájával és irodalomfelfogásával kíván heves vitába szállni. Kulcsár Szabó köztudottan a hermeneutikai gondolkodás magyarországi meghonosítója, aki főként az úgynevezett német *konstanzi iskola* irodalomeszményét hozta be Magyarországra a rendszerváltás környékén, többek Hans Robert Jauss⁶² és Hans-Georg Gadamer⁶³ gondolkodásmódját ismertetve meg a magyar irodalomértelmezői közösséggel. Ezzel pedig kétségtelenül átformálta a hazai irodalomtudományi gondolkodást, szembefordulva a marxista irodalomértelmezés meglehetősen szemellenzős tradícióival, így kétségtelenül nagy jelentőségre tett szert a szellemtudományok hazai történetében.

⁶¹ SZEPES Erika, *A mocskos mesterség. Gondolatok a paradigmaváltásról*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012.

⁶² Vö. Jauss magyar nyelven megjelent válogatott tanulmánykötetével: Hans Robert JAUSS, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Budapest, Osiris Kiadó, 1997.

⁶³ Gadamer magyar irodalomtudományi diskurzusban legtöbbször hivatkozott fő műve többek között: Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer*, ford. BONYHAI Gábor, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Szepes Erika ugyanakkor – kissé az elégedetlenség hangján – felhívja rá a figyelmet, hogy a magyar nyelvterületre sajnos oly jellemző provincializmusnak köszönhetően a recepcióesztétika is negyedszázados késéssel jelent meg a hazai irodalomtudományban, s megítélése szerint a helyzetet még gyászosabbá teszi, hogy a hazai irodalomelmélet mintha részben értette volna csak meg a külföldi teóriát, az eredmény pedig egy eklektikus, olykor önellentmondásba keveredő teóriahalmaz lett. Bár Kulcsár Szabó Ernő kétségtelenül e folyamat elindítója volt, a magyar sajátosságok és a kialakult eklekticizmus már korántsem kizárólag az ő, vagy pusztán egy konkrét tudós felelőssége. Az (ön)ellentmondásokra Szepes számos példát felsorol, megemlíti többek között azt a paradox tételt, melyet Kulcsár Szabó Ernő maga is Jausstól vett át,⁶⁴ mely szerint az alkotói tevékenység egyúttal befogadésként is értelmezendő, ugyanakkor ezzel együtt képtelenség egyszerre befogadni és alkotni, olvasni és írni.

Az ellentmondásokra ez persze csupán egy példa, s Szepes Erika udvariasan és kollégái iránti tisztelettel azt is kifejti, hogy nem a teória térnyerésével van a baj, sokkal inkább azzal a tendenciával, hogy e teoretikus irodalomszemlélet művelői mintha kizárólagosságra törekednének, nemes egyszerűséggel „reflektálatlannak” nevezve azt, aki más (esetleg régebbi gondolkodásmódokhoz visszanyúló, tradicionálisabb, kevésbé elméletcentrikus) irányból közelít az irodalmi szövegekhez, olykor még az elméleti megközelítésekkel szembenő irodalomtörténészek tudósi-szakmai kompetenciáját is kétségbe vonva. Világos önellentmondás, hogy miközben a posztmodern irodalomtudomány értékpluralizmust hirdet, és a dogmák, a dogmatizmus lerombolására törekszik, olykor mintha egyedül önmaga elveit határozná meg egyedüli, kizárólagos értékként, a lerombolni (dekonstruálni?) kívánt dogmatizmus és ideológia helyére pedig a látzólagos dogmamentesség dogmáját, az ideológiátlanság ideológiáját emelné. Az eredmény pedig ebben az esetben sajnos szemellenzős szemlélet és szakmai párbeszéd-képtelenség. Szepes alapos kritikával

⁶⁴ Vö. Hans Robert JAUSS, *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, ford. BERNÁTH Csilla, BONYHAI GÁBOR, KATONA Gerő, KIRÁLY Edit, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, MOLNÁR GÁBOR Tamás, Budapest, Osiris Kiadó, 1998.

illeti azt a posztmodern irodalomelméleti axiómát, mely szerint egy irodalmi szöveg lehetséges olvasatainak száma gyakorlatilag végtelen. Felhívja rá a figyelmet, hogy A. J. Greimas⁶⁵ már az 1970-es évek elején figyelmeztette az irodalomtudósokat: amennyiben így áll a helyzet, egy szöveget pedig végtelenféleképpen lehet(ne) olvasni, akkor maga az irodalom és az irodalomtudomány is értelmét veszti, mert lényegében nincs összehasonlítási alapunk a művek bármiféle vizsgálatához. Az irodalomelmélet-kritikai program radikális, egyértelmű megfogalmazása után Szepes olyan közelmúltbéli és kortárs költőket elemez, akik véleménye szerint művészetük által mennek szembe az elméletcentrikus irodalomtudományi irányzatokkal, valamifajta stabilabb, a képviseletiségben, a személyességben és a jelentés megragadhatóságában a posztmodern paradigmák ellenében továbbra is hívó irodalomesztétikát képviselve.

Olvashatunk e tanulmánykötetben Weöres Sándorról,⁶⁶ Szilágyi Domokosról,⁶⁷ Kovács András Ferencről⁶⁸ – akit a posztmodern irodalomtudomány egyik állatorvosi lovaként is szokás emlegetni, Szepes szerint azonban ennek ellenére poétikájában felfedezhető a *személyesség, képviseletiség és a jelentés stabilitásában való hit* is –, Marsall Lászlóról,⁶⁹ Turczi Istvánról,⁷⁰

⁶⁵ Algirdas Julien GREIMAS, *Essais de sémiotique poétique*, Paris, Larousse, 1972.

⁶⁶ Szepes Erika vonatkozó tanulmányának eredeti megjelenési helye: SZEPES Erika, „*e lenti akol búze*”: Weöres Sándor háború-élményének mitikus magyarázatai, Parnasszus, 2005/2, 32–41.

⁶⁷ Szepes Erika vonatkozó tanulmányának eredeti megjelenési helye: SZEPES Erika, „*hogy megjavul ez a koszos emberiség*”: Szilágyi Domokos: *Ez a nyár*, Pannon Tükör, 2009/2, 68–70.

⁶⁸ Szepes Erika vonatkozó tanulmányának eredeti megjelenési helye: SZEPES Erika, „*Hallom vagyok: mert nem vagyok?* Kovács András Ferenc *el-, fel-, szétozlatása a posztmodern episztémé füstjében*, Pannon Tükör, 2010/15, 74–88.

⁶⁹ Szepes Erika vonatkozó tanulmányának eredeti megjelenési helye: SZEPES Erika, *Az átváltozás kora, avagy Marsall László Utópiába készül*, Parnasszus, 2001/3, 83–100.

⁷⁰ Szepes Erika vonatkozó tanulmányának eredeti megjelenési helye: SZEPES Erika, *Turczi István posztmodern és modern között*, in *Tények melankóliája. Tanulmányok Turczi István műveiről*, szerk. RADVÁNSZKY Anikó, SÜTŐ Csaba András, Budapest, Ráció Kiadó, 2012, 180–202.

Körmendi Lajosról,⁷¹ Utassy Józsefről⁷² vagy éppenséggel Petri Györgyről. A szerző jórészt a teoretikus irodalomtudományi iskolák által is kanonizált, pusztán (radikálisan) más szemszögből *olvasott* költők szövegein mutatja ki azon tendenciák jelenlétét a kortárs magyar irodalomban, melyeket a kurrens, az egyetemi irodalomtörténeti tanszékeket is uralni látszó irányzatok következetesen elavultnak, meghaladottnak és kerülendőnek tartanak. Persze e tanulmányok magukban is megállják a helyüket, s publikálásra is kerültek korábban, mégis összeállnak egy konzisztens szakmunka szervesen egymásba illeszkedő fejezeteivé. Elegáns kísérlet ez a vitára a hermeneutika, a dekonstrukció, a recepcióesztétika képviselőivel még akkor is, ha olykor a kortárs magyar irodalomtudományban mintha a párbeszéd-képtelenség lenne a jellemző. A kötet előszava és kilenc további tanulmánya nem tesz egyebet, mint lehetőséget kínál a szakszerű és aktuális irodalomtudósi párbeszédre, elméleti és „földhözragadtabb” (elméletellenes, szövegközeli olvasatokban hívő, irodalmi szövegekben stabil értékeket és értékrendet kereső, jelentéscentrikus – a meghatározásokat sorolhatnánk) irodalomtörténészek egymástól jelenleg igencsak távol eső álláspontjainak közelítésére.

Szepes Erika persze maga is vádolható némi elfogultsággal, félreértés ne essék, hiszen tanulmányaiban nagyon határozott irodalomeszményt, esztétikát fogalmaz meg, ugyanakkor valamilyen fokú elfogultság nélkül nem létezik irodalomértelmezés sem, s a szerző az általa bírált irányzatokkal és azok képviselőivel ellentétben nem esik abba a hibába, hogy álláspontját kizárólagosnak, üdvözítőnek és mindenki által követendőnek tekintené. Reflektátlansággal és szemellenzősséggel semmiképpen sem vádolható, hiszen alapvetően szövegközeli, a szövegeket szinte sosem ideológia vagy teória szolgálatába állító, őket inkább nagyon is *tisztelő* olvasataiban hatalmas

⁷¹ Szepes Erika vonatkozó tanulmányának eredeti megjelenési helye: SZEPES Erika, „*Jó volt köztetek? Körmendi Lajos rejtett és vállalt vallomásai*, Eső, 2005/2, 46–69.

⁷² Szepes Erika vonatkozó tanulmányának eredeti megjelenési helye: SZEPES Erika, *Utassy József, a formaművész*, Napút, 2011/2, 46–53.

szakirodalmi apparátust mozgósít, s az idézett szakirodalmi tételeket nem csupán saját véleménye alátámasztására használja fel, hanem gyakran és konzekvensen idézi az ellenvéleményeket is, s mindig explicit módon kifejti, kivel miben, s főleg miért nem ért egyet. Véleményét sosem csupán ex chatedra kinyilatkoztatja, de mindig az ellenvélemény tiszteletben tartása mellett, alapos irodalomelméleti és esztétikai érvéléssel támasztja alá. Mondhatni, úgy is sikerül dialógust kialakítania a kritizált teoretikusokkal, teóriákkal, irodalomszemléletekkel, hogy azok érdemben nem *válaszolnak*, s e dialógus egyaránt vonatkozik olyan jelentékeny külföldi teoretikusokra, mint Heidegger, Gadamer, Jauss, Riffaterre, Derrida vagy Ingarden, de olyan kortárs magyar irodalomtörténészekre is, mint Kulcsár Szabó Ernő, Schein Gábor, Kálmán C. György, Margócsy István vagy éppenséggel Radnóti Sándor. *A mocskos mesterség* mindazonáltal olyan produktív irodalomelméleti/irodalomtörténeti szakmunka, mely kellő alaposággal világít rá korunk magyar irodalomtudományi életének és gondolkodásának problémáira, visszásságaira, olykor a szakma szembetűnő provincialitására és párbeszéd-képtelenségére. Kendőzetlenül, ugyanakkor alaposan és tisztelettudóan mer arról *írni*, amit esetenként könnyebb a szőnyeg alá söpörni, vagy egyszerűen kész tényként elfogadni.

A kortárs irodalomértelmezés perspektívái

A posztszrukturalizmus-bírálat további, könyvnyi terjedelmű mérőföldköve volt a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete 2016. szeptember 21-én *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái* címmel megtartott műhelykonferenciája, melyen főként fiatal magyar irodalomtudósok vettek részt. A konferencia anyaga egy kis késéssel, a 2017-es év végén tanulmánykötet formájában⁷³ is megjelent az MMA MMKI

⁷³ *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017.

Fundamenta profunda című könyvsorozata negyedik darabjaként, és úgy gondolom, a benne helyet kapott tizennégy, jobbra rövidebb lélegzetű, ám lényegre törő tanulmány mindenképpen figyelemre szintén méltó terméke a kortárs magyar irodalomkritikai diskurzusnak, és bizakodásra ad okot. A kötet írásai éles bírálattal illetik a Magyarországon a 90-es évek végén lábukat megvetett, és azóta talán kissé szélsőségesen akadémitizálódott posztstrukturalista irodalomtudományi irányzatokat. Talán nem túlzás azt állítani, hogy programja szerint e tanulmánykötet mintha megkísérelné újraindítani, de legalábbis felidézni és továbbgondolni a '90-es évek egyik nagy és izgalmas irodalomtudományi-szellemi összecsapását, az úgynevezett kritika-vitát.⁷⁴ Egyedül a kötet nyitó tanulmányának szerzője, Nyilasy Balázs az idősebb irodalomtudós-nemzedék képviselője, aki a posztstrukturalista irodalomértelmező iskolákkal szemben állást foglaló *Posztstrukturalizmus, teoretizmus, irodalomértés*⁷⁵ című rövid tanulmányában kiemeli, hogy a rendszerváltás után a szövegcentrikus irodalomértelmezés a felsőoktatási irodalomtudományi tanszékek keretei között legfeljebb zárványszerűen maradhatott meg néhány helyen, és igen világos önellentmondás, hogy miközben a posztmodern irodalomtudomány értékpluralizmust hirdet, és a dogmák, a dogmatizmus lerombolására törekszik, olykor mintha egyedül önmaga elveit határozná meg kizárólagos értékként, a lerombolni kívánt dogmatizmus és ideológia helyére pedig a látszólagos dogmamentesség dogmáját,

⁷⁴ A Kritika-vitát, mely a 90-es évek egyik legtermékenyebb irodalmári eszmecseréje volt, – akkor még egyetemi hallgatóként – lényegében Bónus Tibor irodalomtörténész kezdeményezte. Egyik legfontosabb tanulmánya a témában: BÓNUS Tibor, *A Nincs alvás! és a prózakritika*, Jelenkor, 1996/1, 75–93. A vita értelmezéséről, recepciójáról bővebben lásd: Bednatics Gábor, *Kihez s ki szól? A kilencvenes évek értekező prózájáról*, Alföld, 2000/12, 75–84.

⁷⁵ NYILASY Balázs, *Posztstrukturalizmus, teoretizmus, irodalomértés*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 9–14.

az *ideológiátlanság* ideológiáját emelné. Az eredmény pedig sajnos nemegyszer szemellenzős irodalomszemlélet és szakmai párbeszéd-képtelenség, amin lassan harminc év távlatában talán nem ártana felülemelkedni. Falusi Mártonnak, a kötet szerkesztőjének *Mit jelent az irodalom „filozofikussága”*?⁷⁶ című esszéje Nyilasy Balázs programadó tanulmányához igen hasonló, józan és belátható következtetésekre jut az irodalom, azon belül is a lírai műnem mibenlétéről, habár kiemeli, hogy filozófia és irodalom egymásra van utalva, a kettő nem létezhet egymás nélkül, az értelmezésben azonban érdemes megtalálni a kettő egyensúlyát. Tóth Gábor *Az irodalom posztmodern filozófiai értelmezése a szubsztancianélküliség és a szubjektum esetlegessége tükrében*⁷⁷ című írása ugyancsak a posztmodern irodalomelmélet(ek) túlzásba vitelének öncélúságát feszegeti, jóllehet elegánsan elismeri azok produktív alkalmazhatóságát is, ha az értelmező tartja magát a megfelelő arányokhoz. Nagy Dániel *Képző és pusztuló kánonok mint az értelmezés és a kritika határai*⁷⁸ című rövid értekezése arra világít rá, hogy a posztmodern kultúrában a kánon fogalma mennyire képlékeny és gyorsan változó, ám felhívja rá a figyelmet, hogy mindez a művészetértelmezésben szerencsére igen nagy szabadságot, demokratikusságot eredményez, ha az értelmező nem esik át a ló túlsó oldalára, és válik szemlélete valamely ponton dog-

⁷⁶ FALUSI Márton, *Mit jelent az irodalom „filozofikussága”*?, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 15–23.

⁷⁷ TÓTH GÁBOR, *Az irodalom posztmodern filozófiai értelmezése a szubsztancia-nélküliség és a szubjektum esetlegessége tükrében*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 25–34.

⁷⁸ NAGY Dániel, *Képződő és pusztuló kánonok, mint az értelmezés és a kritika határai*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 35–46.

matikussá. Mórocz Gábor *A magyar esszéírói hagyomány értékei, folytathatóságának problémája*⁷⁹ című írásában a magyar modernség esszéisztikus-közérthető irodalomértelmezői hagyományát állítja szembe a posztmodern, teoretikus irodalomszemlélet szűk szakmai közönségnek szóló paradigmájával, illetve a folytathatóság kérdését boncolja. Soltész Márton rövid, ám mégis programszerűen megszólaló esszéje, *A herméneuta létfeltételei – Kritikus sorok a kritikáért*⁸⁰ című írása ugyancsak a közérthető, széles olvasóközönségnek szóló irodalomkritika és a teoretikus irodalomértelmezés látszólagos összeegyeztethetlenségéről értekezik, nem kis felháborodásának adva hangot. Végül amellet tör lándzsát, hogy a professzionális irodalomkritikának igenis dolga lenne, hogy a szélesebb olvasóközönséggel megismertesse és megszerettesse a kortárs irodalmat, valamint a kutató, elsősorban szakmai közönségnek szóló irodalomtudós és a szélesebb olvasóközönséget célzó, irodalomnépszerűsítő tevékenységet végző kritikus praxisának egyáltalán nem kellene élesen különválnia. Az elméleti problémákat taglaló tanulmányok után öt kortárs tematikájú, konkrét műveket, illetve életműveket elemző írás következik, amely ugyancsak a józan, szövegközeli irodalomértelmezés mellett foglal állást. Tary Orsolya Cholnoky Viktor prózájának az utolsó tíz évben keletkezett recepciójával foglalkozik,⁸¹ Csordás László a rendszerváltás utáni magyar regények és elsősorban

⁷⁹ MÓRO CZ GÁBOR, *A magyar esszéírói hagyomány értékei, folytathatóságának problémája*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI MÁRTON, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 49–56.

⁸⁰ SOLTÉ SZ MÁRTON, *A herméneuta létfeltételei. Kritikus sorok a kritikáért*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI MÁRTON, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 57–62.

⁸¹ TARY ORSOLYA, *Az elmúlt tíz év Cholnoky Viktor-szakirodalma*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI MÁRTON, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 65–74.

a kárpátaljai magyar próza alakulását vizsgálja,⁸² míg Lajtos Nóra Sántha Ferenc novelláinak filmadaptációit elemzi.⁸³ Pap Kinga a nyelvi agresszió alakzatait kutatja a kortárs magyar irodalomban,⁸⁴ Urbán Péter pedig Szilágyi István *Hollóidő* című regényének eddig született értelmezéseit teszi újabb polémia tárgyává.⁸⁵ A tanulmánykötet végén a kortárs magyar lírához közelítő tanulmányok olvashatók. Páli Attila Weöres Sándor életművében kutatja a szociokulturális terek jelenlétét,⁸⁶ Sebők Melinda a magyar lírai modernség transzcendens távlatait elemmezve elsősorban Pilinszky János és Rónay György életművét vizsgálja,⁸⁷ a könyv utolsó tanulmányában pedig Szilveszter László Szilárd ír a szakralitás tapasztalatáról a kortárs magyar

⁸² CSORDÁS László, *Bezárkózás vagy határátlépés? A regény és a kárpátaljai magyar irodalom a rendszerváltás után*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 9–14.

⁸³ LAJTOS Nóra, *Filmre vitt Sánta-novellák. Az adaptáció mint erkölcsi önreprezentáció*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 85–103.

⁸⁴ PAP Kinga, *A nyelvi agresszió (jelen)valósága a kortárs irodalomban*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 105–115.

⁸⁵ URBÁN Péter, *Hagyomány és közösség a kortárs magyar prózában. Szilágyi István Hollóidő című regényének elemzései*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 117–123.

⁸⁶ PÁLI Attila, *Szobák, termék, csarnokok. Szociokulturális terek mint az értelmezés horizontjai Weöres Sándor életművében*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 127–138.

⁸⁷ SEBŐK Melinda, *Transzcendens távlatok a lírai modernségben*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 139–147.

költészetben, Bella István, Ágh István és Oravecz Imre életművét kiemelve.⁸⁸ *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái* olyan produktív tanulmányok gyűjteménye, melyek más-más nézőpontból, de szerves egészeket alkotva, kellő alapossággal világitanak rá korunk magyar irodalomtudományi életének és gondolkodásának problémáira, visszásságaira, olykor pedig az irodalomkritikus-irodalomtörténész szakma szembetűnő provincialitására és párbeszéd-képtelenségére. A kötet nem egy szerzője bátran, ugyanakkor kellő műveltség birtokában és tisztelettelően mer arról írni, amit esetenként könnyebb lenne a szőnyeg alá söpörni, vagy egyszerűen kész tényként elfogadni, ezért adott esetben nem csupán egy szűk szakértelmiségi kör saját magának szóló, öncélú műveltségfitogtatása vagy szubjektív véleménykönyve, hanem akár egy élénk és gyümölcsöző irodalomtudományi-irodalomértelmezői vita kiindulópontja lehet(ne).

A fent említett három irodalomtudományi szakkönyv nyomán talán közel harminc évvel a rendszerváltozás után eljuthatunk oda, hogy a '80–90-es években jelentkező posztstrukturalista irodalomtudományi irányzatok immár nem foglalnak el szinte kizárólagosságra törekvő pozíciót napjaink irodalomértésében. Talán reménykedve kimondhatjuk, hogy így, 2020 körül a magyar irodalom szövegközeli, kevésbé elméletcentrikus olvasásáról – amelyet egyébként olyan ismert és elismert irodalomtudósok művelnek igen magas szinten, mint a már említett Szepes Erika,⁸⁹ Bezeckzy Gábor,⁹⁰

⁸⁸ SZILVESZTER László Szilárd, *A szakralitás tapasztalata a kortárs magyar költészetben*, in *A kortárs irodalomértelmezés perspektívái*, szerk. FALUSI Márton, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2017, 149–164.

⁸⁹ A jelen tanulmány írása idején Szepes Erika legutóbbi, szövegközeli irodalomértelmezéseket tartalmazó tanulmánykötete: SZEPES Erika, *Ez hát a vihar. Esszék és elemzések*, Budapest, Napkút Kiadó, 2018.

⁹⁰ Gondolok itt például Bezeckzy Gábor posztstrukturalizmus-kritikáján túl a szerző *Véres aranykor, hosszú zsákutca* című kiváló tanulmánykötetére. Vö. BEZECZKY Gábor, *Véres aranykor, hosszú zsákutca*, Budapest, Balassi Kiadó, 2006.

Nyilasy Balázs,⁹¹ Ködöböcz Gábor,⁹² Vörös István,⁹³ Gintli Tibor,⁹⁴ Kappanyos András,⁹⁵ Tverdota György,⁹⁶ Szénási Zoltán,⁹⁷ Bertha Zoltán,⁹⁸ Szilágyi Zsófia,⁹⁹ vagy éppenséggel Szigeti Csaba¹⁰⁰ – végre legitim, elfogadott, a posztstrukturalista olvasásmódokkal egyenrangú irodalomértelmezői magatartásként beszélhetünk, még akkor is, ha számos, amúgy kiváló

⁹¹ A legjobb példa az ilyesféle értekezésekre talán Nyilasy Balázs válogatott tanulmánykötete. Vö. NYILASY Balázs, *Szavak tánca és árnyéktánca. Irodalmi tanulmányok A vén cigánytól Harry Potterig*, Budapest, Argumentum Kiadó, 2014.

⁹² A jelen tanulmány írása idején Ködöböcz Gábor ilyen szellemben írott legutóbbi munkája Kiss Benedekről szóló monográfiája. Vö. KÖDÖBÖCZ Gábor, *Kiss Benedek*, Budapest, Magyar Művészeti Akadémia, 2014.

⁹³ Gondolok itt elsősorban Vörös István kandidátusi disszertációjának könyv-változatára. Vö. VÖRÖS István, *A svejki lélek. M. Kundera, B. Hrabal, L. Vaculík munkásságáról*, Budapest, Holnap Kiadó, 2002.

⁹⁴ Gintli Tibor esetében megemlíthetjük a szerző válogatott tanulmánykötetét, mint szövegközeli értelmezések gyűjteményét. Vö. GINTLI Tibor, *Irodalmi kalandtúra. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2013.

⁹⁵ Gondolhatunk itt például Kappanyos András válogatott tanulmánykötetére. Vö. KAPPANYOS András, *Hová tűnt a huszadik század?*, Budapest, Balassi Kiadó, 2013.

⁹⁶ Tverdota György jelen tanulmány írásakor legfrissebb, józan és szövegközeli irodalom-megközelítést tükröző tanulmánykötete: TVERDOTA György, *Hagyomány és lelemény*, Budapest, Kalligram, 2018.

⁹⁷ Szénási Zoltán jelen tanulmány írása idején legutóbbi tanulmánykötete: SZÉNÁSI Zoltán, *Örökké ég alatt. Tanulmányok*, Szombathely, Savaria University Press, 2016.

⁹⁸ A szövegcentrikus kortárs magyar irodalomértelmezések sorában példának okáért megemlíthető lenne Bertha Zoltán *Erdély felé* című kiváló tanulmánykötete. Vö. BERTHA Zoltán, *Erdély felé. Esszék, tanulmányok, vallomások*, Budapest, Napkút Kiadó, 2012.

⁹⁹ Szilágyi Zsófia filológiai alapokra helyezett, szövegközeli interpretációkat is alkalmazó Mórciz-monográfiájával MTA doktora címet nyert. Vö. SZILÁGYI Zsófia, *Móricz Zsigmond*, Budapest–Pozsony, Kalligram, 2013.

¹⁰⁰ Gondolhatunk itt Szigeti Csaba legutóbbi, válogatott tanulmánykötetére. Vö. SZIGETI Csaba, *Macska a fa alatt. Esszék, tanulmányok*, Budapest, Kortárs Kiadó, 2016.

irodalomtudósunk továbbra is a teoretikus tendenciák mellett teszi le a voksát.

A gondolkodás soha nem a végletes egyetértés, és nem is a végletes és a kölcsönös megértés lehetőségét már-már kiiktató, a mindenkori másikat megérthetetlen és egyúttal legyőzendő ellenfélként kezelő véleménykülönbségek által ment előbbre, hanem sokkal inkább a kettő közötti arany középúton elhelyezkedő, a másik véleményének létezését és annak esetleges létjogosultságát elfogadó dialógus által. Mindezt azért írom le kendőzetlenül, mert akár beszélünk róla, akár nem, sajnos a magyar, s persze nem csak és kizárólag a magyar humánértelmiségi diskurzusra immár évszázadok óta jellemző a hol politikai, hol ideológiai, hol pusztán valamely ezeken kívül eső szemléleti alapon létrejövő pártosodás, polarizálódás és sokszor sajnos a párbeszédképtelenség is. Nincs ez másként némely esetben korunk, a 2010-es évek végi Magyarországnak humántudományi, azon belül irodalomtudományi diskurzusában sem. A magyar lovak szinte mindig kétdimenziósak, az egyes értelmezők és csoportjaik pedig sajnos hajlamosak arra, hogy átessenek a ló egyik vagy másik oldalára.

Meggyőződésem persze, hogy a fentebb tárgyalt irodalomtudományi szakkönyv szerzői sem gondolják azt magukról, ellentétben a magyar értelmiségi diskurzusra jellemző tendenciákkal – a jelenben ez példának okáért (párt)politikai alapon érhető tetten a leginkább –, hogy bármilyen szakmai kérdésben is övék lenne az utolsó szó, véleményük pedig az abszolút kizárólagosságra formálhatja jogot, s nem gondolja, gondolhatja ezt magáról jelen tanulmány szerzője sem. Reménykednünk kell abban, hogy minden aggasztó tendencia ellenére a dialógus sosem szakad meg véglegesen, és nem lép a helyébe a totális, a másikat immár nem vitapartnerként, hanem ellenségként kezelő párbeszéd-képtelenség. Korunk magyar humántudományos diskurzusa amúgy is erősen polarizált, az általában véve amúgy sem nagy társadalmi presztízsnak örvendő szellemtudományok pedig – a kultúra rendszerváltás óta fennálló, kormányoktól szinte függet-

len alulfinanszírozottságának köszönhetően – amúgy is további presztízsveszteségeket szenvednek el. S miként arra nemrégiben egy ismert kortárs magyar irodalomtörténész¹⁰¹ is felhívta a figyelmet, sokkal inkább az összefogásnak, az egyéni szakmai és privát ellentétek félretételének és a magyar humántudósi értelmiség egységes platformként való fellépésének volna itt végre az ideje.

¹⁰¹ Az állítás Kecskeméti Gábor professzor, az MTA levelező tagja, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet igazgatója szájából hangzott el egy konferencián 2015-ben.

VEREBICS KATALIN festménye

FÜLÖP DOROTTYA

debütversei

1997-ben született Erdőszentgyörgyön. Jelenleg a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának hallgatója. Verseket és novellákat ír.

Lehet – nem lehet

*Beleszáradt a vér a tenyerembe.
Amikor az akácágat letörtem,
egy tövis felhasította a bőröm.
Sárgák a levelek, mint a villamos,
de teljesen más a hangjuk.
Olyan, mintha mindig suttognának.
Mondjuk a titkainkról. De nem tudom,
valóban a titkainkról suttognak-e,
azokat sokszor mi magunk sem tudjuk.*

*Ködgözös az utca.
Két-három méter hallgatás körülöttem,
nem csoda, szembefordulok magammal.
Felhorzsolódik bennem a türelem.
Veszem az akácágat, számolom a leveleket,
mint a margarétaszirmokat,
de nem azt számolom, hogy szeret – nem szeret,
hanem azt is, hogy lehet – nem lehet.*

*Beleszáradt a vér a tenyerembe,
mintha egy szakadási pont piros jelét tartanám.
A bőr épp a sorsvonalon keresztül szakadt szét,
erre pedig azt mondják, ott van benne a jövőnk.
Lehet így tartani egy töréspontot?*

*Egy szeret – nem szeret,
egy lehet – nem lehet,
egy lehet – nem szeret,
egy szeret – nem lehet.*

*Az akácleveleket a járdára hullatom,
akár a Grimm-mesében, hullnak a morzsák.
A lehet és nem lehet közt is mekkora a hasadás,
akár a tenyeremben, vagy még nagyobb.
Elhajítanám az ágat, mielőtt a végére érnék,
nem akarom tudni, mi az utolsó,
mert mi lesz, ha nemlehetre vagyunk kárhozzátva...*

*Minden folyamatot meg lehet törni.
Kihull az ág az ujjaim közül.
Tenyeremben alvadtvéres a hasadás.
Keresztülszeli azt a bizonyos vonalat.
Ilyen sorssal mégiscsak lényeges lenne tudni,
most szeret vagy nem szeret,
lehet vagy nem szeret,
szeret vagy nem lehet,
vagy lehet vagy nem lehet.*

plat^á_ónárnyak

*feszülnek a platánok ágai
és fájnak mint néha a vérerek
és milyen letört ág maradt a mi
mert még magamtól is megvédtelek*

*a levélfény még a szemembe vág
ahogy arcomon recét bontogat
amit láttam árnyék volt nem az ág
(de platáni-platóni gondolat)*

*rám kérgesül a zsákutcák csöndje
egy homlokomra feszült valahol
csupán az a tüdőlebeny gyöngé
amelyben a csönd sosem zakatol*

*és milyen letört ág maradt a mi
platánágak feszülnek tudómön
hogy erek ágak vagy az árnyai
ezen a ponton már nem tűnődöm*

Harangjáték

De talán lehetne még egyszer hinni benne
Alvó szédületben is akadhat némi keGY
Lepkeszárny-vékony hitem lehetne a tavaSZ
Olvadó soraim sűrűsödnek mostmár versbE
De minden csak a Hangok burkán kívüli máR
Mert a nyugalom A cinegeszárny – röppenésŰ
Indíthatna csak az útRa ahol hangom hallanáD
Néma dalom máglyA Nessusnak égető vérE
Talán emiatt lett ériNthetetlen számomra a szÓ
A hangharang elhallGatott ahogyan a téboLY
Pedig az összes maJdok akarattá érték benT
Ugyanezek a nagy mAjdok próbálták megtanítanI
Sietni hogy még maradjon belőlem kevés neSZ
Zivatarsuhogás csikorgó kavics kopogó úT
Talán hogyha segítesz lesznek szavaim újrA
Általában ha engedem lehet rajtam segítenI
Kondíts hát a hangomon – Ha nem te akkor másS

- 3 **Böszörményi Zoltán** versei: Amíg meg nem kóstollak,
A végtelen dallama, Furor
- 5 **Pósa Zoltán:** Akinek a csutka is elég – Igaz mese Hunniából,
az Úr 1973-dik esztendejéből (próza)
- 9 **Somorjai Réka:** Álom kétezer-hatból (próza)
- 11 **Szekáry Zsuzsanna** versei: Az anyák, Tükröződés, Erdélyi Hold,
Napsugárfiú
- 13 **Lőrincz P. Gabriella:** Ribancok (próza)
- 19 **Sohár Pál** versei: Drapp napkba öltözött idő, A fal elindul, Lenni, ősszel
- 22 **Pongrácz P. Mária:** Égi orgonák (próza)
- 26 A hónap alkotója: **Sántha Attila** – Öreg zsidó Camdenben, Attila apa,
Ghánei sofőr Londonban, Ki viszi haza a taxisofőrt?
Egy mű akkor él, ha valakié lesz – **Varga Melinda**
beszélgetése **Sántha Attilával**
- 32 **Mandics György:** A telefonkönyvtől a tündérvölgyig
(Sántha Attila: Bűhnagy székely szótár)
- 45 **Varga Melinda:** Hol éltek a honfoglalás előtt a székelyek? –
Sántha Attila Bűhnagy székely szótára olyan, akár
egy humorral fűszerezett nagyregény (Sántha Attila:
Bűhnagy székely szótár)
- 55 **Juhász Kristóf:** Háromlépcsős beavatási káosz (Demeter Szilárd:
Hármasoltár)
- 60 **Oláh András:** Elfogultságaim (Lőrincz P. Gabriella: Átszállás előtt)
- 64 **Laik Eszter:** Egyre rövidülő töredelmek – Vámos vallomásai
(Vámos Miklós: töredelmes vallomás)
- 68 **Rimóczi László:** Sylvia Plath és Virginia Woolf találkozása
(Abafáy-Deák Csillag: Nem könnyű szeretni)
- 71 Könyvek dióhéjban – **Rimóczi László** írásai (Bárdos József:
A klasszikus tündérmesék korszerűsége; Féja Géza: A régi Budapest;
Sausic Attila: Kalandozás a szexualitásban; Borgos Anna:
Holnaplányok)
- 76 **Kántás Balázs:** Ó, hová levél, képviseletiség, személyesség és jelentés? –
Szubjektív esszé a vitaindítás szándékával a képviseleti költészetről –
vagy éppen annak hiányáról a kortárs magyar irodalomban (esszé)
- 138 Debüt: **Fülöp Dorottya** versei

LAPSZÁMUNKBÓL

- Böszörményi Zoltán
Amíg meg nem kóstollak
- Somorjai Réka
Álom kétezer-hatból
- Lőrincz P. Gabriella
Ribancok
- Pósa Zoltán
Akinek a csutka is elég
- Szekáry Zsuzsanna
Napsugárfiú
- Pongrácz P. Mária
Égi orgonák

Kántás Balázs

Ó, hová levél, képviselőség, személyesség és jelentés?
Szubjektív esszé a vitaindítás szándékával a képviselők költészetéről
vagy éppen annak hiányáról a kortárs magyar irodalomban

A hónap alkotója: **SÁNTHA ATTILA**

Öreg zsidó Camdenben, Attila apa,
Ghánai sofőr Londonban, Ki viszi haza a taxisofőrt?

Egy mű akkor él, ha valakié lesz
Varga Melinda beszélgetése **Sántha Attilával**

Mandics György: *A telefonkönyvtől a tündervölgyig*

Varga Melinda: *Hol éltek a honfoglalás előtt a székelyek?*
Sántha Attila Bűhnagy székely szótára olyan,
akár egy humorral fűszerezett nagyregény

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

nka

Nemzeti Kulturális Alap